

T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İNSAN VE TOPLUM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
TARİH TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİ ULUSAL BAYRAM
KUTLAMALARINDA MALUL GAZİLER (1923-1946)

YAREN KESİM
217B8006

TEZ DANIŞMANI
DOÇ. DR. MEHMET BEŞİKÇİ

2024

T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İNSAN VE TOPLUM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
TARİH TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİ ULUSAL BAYRAM
KUTLAMALARINDA MALUL GAZİLER (1923-1946)

YAREN KESİM
217B8006
ORCID NO: 0009-0004-0863-1357

TEZ DANIŞMANI
DOÇ. DR. MEHMET BEŞİKÇİ

TEMMUZ 2024

Yaren KESİM tarafından hazırlanan “Erken Cumhuriyet Dönemi Ulusal Bayram Kutlamalarında Malul Gaziler (1923-1946)” başlıklı çalışma, **19/07/2024** tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği ile başarılı bulunmuş ve jürimiz tarafından İnsan ve Toplum Bilimleri Ana Bilim Dalı Tarih Tezli Yüksek Lisans Programında **YÜKSEK LİSANS** tezi olarak kabul edilmiştir.

Danışman

İmza

Doç. Dr. Mehmet Beşikçi

.....

Jüri Üyeleri

İmza

Prof. Dr. Burak Onaran

.....

Doç. Dr. Eray Yılmaz

.....

ÖZET

ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİ ULUSAL BAYRAM KUTLAMALARINDA MALUL GAZİLER (1923-1946)

Birinci Dünya Savaşı gibi milyonlarca insanı etkileyerek yeni toplumsal sorunlara yol açan bir savaşın ardından Kurtuluş Savaşı ile kurulan Türkiye Cumhuriyeti, erken dönemde birçok toplumsal sorunla karşı karşıya kalmıştır. Pek çok askerin kullanılan silahlardan dolayı çeşitli biçimlerde kalıcı olarak yaralandığı bu savaşlardan sonra malûl gaziler özellikle erken dönemin önemli meselelerinden biri olmuştur. Bu tezde malûl gaziler, ilgili dönemin göze çarpan etkinlikleri olarak yeni ulus-devlet ile yurttaşlarının arasında bir bağ oluşturabilmek adına ulusun tüm kesimlerinin bir araya geldiği önemli ritüeller olan ulusal bayram kutlamalarında yer alma biçimleriyle incelenmiştir. Araştırma esnasında, çeşitli kanunlar, kutlama programları ve arşiv belgeleri ulusal ve yerel gazetelerle birlikte ele alınmıştır.

Ele aldığımız törenlerde, malûl gaziler 23 Nisan bayramlarında kendilerine dolaylı bir temsil şansı bulurken Cumhuriyet bayramlarında düzenli bir yere sahip olmaları ancak 10. yıl kutlamalarıyla birlikte mümkün olmuştur. Malûller, 10. yıl kutlamalarında resmigeçitlerde yer almanın yanı sıra kutlamaların farklı kısımlarında çeşitli biçimlerde görünürlük elde etmişlerdir. Zafer bayramlarında ise İkinci Dünya Savaşı ile birlikte hem Zafer bayramları daha büyük bir coşkuyla ve geniş kitlelere hitap edecek şekilde kutlanmış hem de malûl gaziler bu bayram çerçevesinde kendilerine 26 Ağustos'u "Ordu Malûlleri Günü" şeklinde belirleyerek özel bir görünürlük elde etmişlerdir. İncelenen dönemde malûl gazilerin ulusal bayram törenlerinde yer almak için bireysel ve toplu olarak çeşitli girişimlerde bulunduğu görülmüştür. Bu bakımdan 26 Ağustos Ordu Malûlleri Günü malûl gazilerin kazandıkları önemli bir temsiliyet alanı olarak karşımıza çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Malûl Gazi, Ulusal Bayram, 26 Ağustos, 10. yıl, Resmigeçit.

ABSTRACT

DISABLED VETERANS AT THE NATIONAL HOLIDAY CELEBRATIONS OF THE EARLY REPUBLICAN PERIOD (1923-1946)

The Republic of Turkey, which was founded with the War of Independence after a war such as the First World War, which affected millions of people and caused new social problems, faced many social problems in the early period. After these wars, where many soldiers were permanently injured in various ways due to the weapons used, disabled veterans became one of the important issues, especially in the early period. In this thesis, disabled veterans are examined through the way they take part in national holiday celebrations, which are important rituals that bring together all segments of the nation in order to create a bond between the new nation-state and its citizens, as the outstanding events of the relevant period. During the research, various laws, celebration programs and archive documents were discussed together with national and local newspapers.

In the ceremonies we have examined, disabled veterans found an indirect chance of representation on April 23 holidays, while they only had a regular place on Republic Days with the 10th anniversary celebrations. In addition to taking part in official parades during the 10th anniversary celebrations, disabled people gained visibility in various ways in different parts of the celebrations. In the Victory Days, with the Second World War, both Victory Days were celebrated with greater enthusiasm and in a way that would appeal to a wider audience, and disabled veterans gained special visibility by designating August 26 as “Disabled of Army Day” within the framework of this holiday. It was observed that disabled veterans made various attempts, individually and collectively, to take part in national holiday ceremonies during the period examined. In this respect, August 26 Disabled of Army Day emerged as an important area of representation gained by disabled veterans.

Keywords: Disabled Veteran, National Holiday, August 26, 10th Anniversary, Official Parade.

ÖNSÖZ

Tez süresince desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen ve karşılaştığım tüm sorunlarda beni daima teşvik eden değerli danışman hocam Sayın Doç. Dr. Mehmet Beşikçi'ye sonsuz teşekkür ederim.

Bugüne kadarki en keyif aldığım öğrenim dönemim olan yüksek lisans derslerim esnasında akademik hayatıma katkılarda bulunan Yıldız Teknik Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Ana Bilim Dalı Tarih Tezli Yüksek Lisans Programı'ndaki değerli hocalarıma teşekkür ederim.

Geniş gazete arşiviyle ulaşamadığım yerel gazeteleri taramamda bana yardımcı olarak tezin şekillenmesine katkıda bulunan TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı Mikrofilm birimindeki görevlilere yardımları için teşekkürü bir borç bilirim.

Son olarak hayatımın her anında bana maddi ve manevi destek olan, bu tezin yazım aşamasında da varlıklarıyla güç aldığım sevgili annem ve babam ile sevgili Saren'e teşekkür ederim.

Yaren KESİM

Temmuz, 2024; İstanbul

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR LİSTESİ.....	vii
1. GİRİŞ	1
1.1. Ulus-devlet, Militarizm ve Resmi Törenler	1
1.2. Resmi Törenlere Malûl Gaziler Üzerinden Bir Bakış	4
1.3. Malûl Gaziler ve Toplumsal Cinsiyet Kimliği.....	9
1.4. Literatüre Genel Bakış	13
1.5. Tezin Ana Sorusu, Amacı, Kapsamı ve Yöntemi	16
2. 1923-46 ARASINDA ULUSAL VE YEREL BAYRAMLARDA MALÛL GAZİLER	19
2.1. 23 Nisan Bayramı.....	22
2.2. 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı	25
2.3. Yerel Kurtuluş Günleri: Adana ve İzmir.....	38
3. CUMHURİYET'İN 10. YILI KUTLAMALARINDA MALÛL GAZİLER ..	42
3.1. Kutlamaların miladı: 10. yıla genel bir bakış.....	42
3.2. Resmigeçit.....	47
3.3. Toprak Alma Merasimleri.....	52
3.4. Temsil: Yarım Osman	54
4. 30 AĞUSTOS ZAFER BAYRAMI VE ORDU MALÛLLERİ GÜNÜ	59
4.1. 30 Ağustos Zafer Bayramı	59
4.2. 26 Ağustos Ordu Malûlleri Günü.....	65
5. SONUÇ.....	75
KAYNAKÇA	79
EKLER.....	86

KISALTMALAR LİSTESİ

age	: Adı geçen eser
çev.	: Çeviren
BCA	: Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi
CHF	: Cumhuriyet Halk Fırkası
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
ed.	: Editör
haz.	: Hazırlayan
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
yay.	: Yayınevi

1. GİRİŞ

1.1. Ulus-devlet, Militarizm ve Resmi Törenler

Sınırları belirli bir toprak parçası üzerinde yaşayan insanların toplu olarak birbirlerine duyduğu aidiyet, insanlık tarihi içerisinde görece yeni bir olgudur. Birbirleri arasında aidiyet hissi taşıyan bu topluluğun ‘ulus’ olarak tanımlanması ise modern bir kurgudur. 18. ve 19. yüzyıllar boyunca dünya ekonomi sisteminin değişmesi, bilimsel ve teknolojik gelişmelerle seri üretime geçilmesi, artan malların özellikle Batı Avrupalılar tarafından daha yayılcı bir biçimde ticarete açılması söz konusu olmuştur. Tüm bu faaliyetlerden en iyi seviyede fayda sağlayabilme arzusu devletlerin merkezileşme sürecini başlatmış olup bununla ilintili olarak merkezileşen devletler, sınırları içinde bulunan topluluğu ortak bir ülkü etrafında birleştirerek uluslaşma süreçlerini de başlatmıştır. Bu iki sürecin öncelik aşaması, yaşanan ulus-devletleşme deneyimleri arasında değişiklik gösterse de devletlerin merkezileşmesini ve ulusların oluşma süreçlerini birbirinden ayrı düşünmemek oldukça elzemdir. Nitekim ‘ulus’ mefhumu, tüm bu karşılıklı işleyen süreçler sonucunda ‘hayal edilmiş bir siyasal topluluk’ olarak ortaya çıkmıştır.¹

Belirli bir bölgede siyasal ve toplumsal aktörler ortak bir dil, kültür ve tarih gibi aidiyet bağı oluşturacak unsurları üreterek bunları hedef olarak belirlediği topluluğa atfeder. Böylece hedef topluluğun üyeleri arasındaki tüm eşitsizlikler ve sömürü ilişkileri arka planda kalarak müstakbel ‘ulus’ta yatay bir yoldaşlık bağı oluşur.² Öyle ki, bu topluluktaki insanların büyük çoğunluğu birbirini hayatlarının hiçbir evresinde görmeyecek olsalar bile yaratılan bağ sebebiyle zihinlerinde hepsi bir hayali toplamı oluşturur.³ Böylece topluluğu oluşturan insanlar artık bir nüfustan ve belirli bir sayıdan ibaret olmaktan öte bir ulus olduklarını tasavvur eder.⁴

¹ Benedict Anderson, **Hayali Cemaatler**, çev. İskender Savaşır, (İstanbul: Metis Yayınları, 1995), 20.

² **age**, 22.

³ **age**, 20.

⁴ Gianfranco Poggi, **Devlet: Doğası, Gelişimi ve Geleceği**, çev. Aysun Babacan, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2014), 36.

Siyasal ve toplumsal aktörlerin bilinçli bir hedef olarak yöneldikleri ulus, devletlerin merkezileşme süreçleri içerisinde ulus-devletleşmeyi beraberinde getirir.⁵ Nitekim Birinci Dünya Savaşı sonrasındaki uluslararası siyasi ortamda, geçerli olan norm ulus-devlet haline gelmiştir.⁶ Ancak ulus-devlet ile ulus, tanımları ve kapsamaları gereği belirsiz bir zemine dayalı olduklarından dolayı, siyasi aktörler hem devlet ile yurttaşların hem de yurttaşların kendi arasındaki bağı sağlamlaştırabilmek adına ulusal kimliği başarılı bir şekilde yapılandırmak zorundaydı. Böylece devlet-yurttaş ve yurttaş-yurttaş arasındaki karşılıklı etkileşim sağlam bir zemine oturmuş olur.⁷

Merkezleşmiş bir iktidar deneyimi olarak ulus-devlet, meşruiyetini sağlayabilmek adına önemli bir olgu olarak yaşatacağı ulusal kimliği tesis edebilmek için pek çok araç kullanmıştır. Hayal edilen ortak dil, kültür ve tarihi topluma nüfuz ettirebilmek için milli eğitim, bahsi geçen araçlardan en önemlilerindendir.⁸ Nitekim bir ulus-devlet olarak 1923'te kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin yönetici eliti için milli eğitim ulusal kimliği ve ulusdaşlık duygusunu inşa edebilmek adına önemli bir unsur olagelmıştır. Erken Cumhuriyet döneminde milli eğitimin her kademesinde okutulmak üzere pek çok vatandaşlık kitapları yazılmıştır. Bu kitaplar ulusu, vatandaşlığı, vatani kısacası hedeflenen kitle için henüz çok muğlak olan tüm kavramları netleştirmeyi amaç edinerek yazılmıştır. Bu dönemin en önemli ders kitabı yazarlarından Muslihiddin Adil'in okullarda okutulmak üzere yazdığı *Malumat-ı Vataniye* adlı eserde ulus, yalnızca bir ırk, dil ve din olarak değil "geçmişe ait hatıralar ve gelecekte yapılacak fedakârlıklar" olarak tanımlanmıştır.⁹ Adil'in bu tanımlaması konumuz bağlamında oldukça önemlidir. Uzun yıllar boyunca girdiği savaşlardan yorgun düşmüş bir topluma ait ulusal kimlik oluştururken kullanılabilecek en faydalı söylemlerden biri geçmişte yaşanan acıların ve fedakârlıkların geleceğe ışık tutmasıdır.

Nitekim Birinci Dünya Savaşı ve ardından Kurtuluş Savaşı olmak üzere travmatik süreçlerden sonra kurulan ulus-devlette Türk ulusal kimliği, 'vatan-millet' uğruna yapılan fedakârlıkların kahramanlaştırılarak romantize edildiği militarist mitlerle süslenmiş bir çerçeveye oturtulmuştur. Askerlik, tasarlanan Türk ulusal

⁵ Anderson, *age*, 83.

⁶ *age*, 129.

⁷ Poggi, *age*, 37.

⁸ *age*, 38.

⁹ Füsun Üstel, "**Makbul Vatandaş**"ın Peşinde, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2008), 160-161.

kimliğinin vazgeçilmez bir unsuru haline gelmiştir. Türk milletinin bir asker-millet olduğu miti, askerliği bir vatandaşlık ritüelinden çıkararak ulusal kimliğe atfetmekle kalmaz, aynı zamanda sivil militarizasyonu sağlayarak yeni kurulan devletin yurttaşları ile arasında otoriter bir söylemle bağ kurarak meşruiyet kazanmasında etkili olur. Bu söylem öylesine etkili olmuştur ki, Türk ulusal kimliği ile askerlik arasındaki ilişki siyasal alanın dışına çıkıp tamamen kültürelleştirildi. “Her Türk asker doğar” miti artık siyasal aktörlerin kullandığı otoriter bir söylemden ziyade toplumun kültürel bir varsayımı haline geldi.¹⁰

Askerliğin kültürelleşmesi, siyasal iktidarın militarist söylemlere devam etmesi yönünde bir engel değildi. Özellikle iki savaş arası dünyada militarist söylem, yalnızca Türkiye’de değil uluslararası ortamda oldukça revaçtaydı. Türkiye’de de 1930’larda askerlik bir eğitim uygulaması olarak görülmeye başlandı. Bizzat yöneticiler, askerliğin “milli bir disiplin okulu”, “milli bir terbiyetgâh” olduğunu açıklıyorlardı.¹¹ Milli eğitimin, ulusal kimliği oluşturmada üstlendiği görev belliyken askerliğin de eğitimin bir parçası olarak deklare edilmesiyle Türk ulusal kimliğinin militarizasyonunun Erken Cumhuriyet dönemindeki durumunu daha net görebilmek mümkün hale gelir. Bu bakımdan, askerlik ile Türk kimliği arasındaki ilişki icat edilmiş bir gelenek olarak görülebilir.¹²

Aslında modern ulus-devletlerin icat ettiği gelenekler militarizmin bir mit haline gelmesiyle sınırlı değildir. İcat edilmiş gelenekler, geçmişle olan ilişkisinin sürekli olarak hatırlatıldığı, tekrarlara dayalı birer ritüel ya da sembol olarak düşünüldüğünde ulus-devletlerin meşruiyetlerini yeniden üretmelerindeki en önemli araçlar haline gelir.¹³ Hobsbawm’ın tanımlamasıyla, “İcat edilmiş gelenekler, görece yeni bir tarihsel yenilik olan ‘ulus’la, onunla ilintili milliyetçilik, ulus-devlet, ulusal semboller ve tarihler vb. fenomenlerle yakından alakalıdır.”¹⁴

Öyleyse, ritüelleşmiş pratikler olarak icat edilmiş geleneklerden biri de ulusal bayramlar ve törenler olarak görülebilir. Ulusun tarihini, devletin kuruluşunu, ulus adına önemli olduğu tasarlanan diğer tarihsel olayları, ulusal kimliği çeşitli

¹⁰ Ayşe Gül Altınay, **The Myth of the Military Nation: Militarism, Gender, and Education in Turkey**, (New York: Palgrave Macmillan, 2004), 30-32.

¹¹ *age*, 70.

¹² Eric Hobsbawm, “Giriş: Gelenekleri İcat Etmek”, **Gelenekğin İcadı**, der. Eric Hobsbawm - Terence Ranger, çev. Mehmet Murat Şahin, (İstanbul: Agora Kitaplığı, 2006), 2.

¹³ *age*, 2.

¹⁴ *age*, 17.

sembollerle her yılın belli günlerinde, planlı bir şekilde, devletin bizzat ulusuyla temas ettiği alanlarda hatırlamak şüphesiz ulus-devlete sürekli olarak meşruiyet kazandırır. Modern dünyanın devamlı olarak değişmesine karşılık ulusal değerler gibi mefhumları toplum içerisinde sabitleyebilmek adına bu törenler oldukça işlevseldir.¹⁵ Törenler zaman içerisinde değişebilecek dinamik olgulardır. Nitekim zamanla içeriği, söylemleri değişiklik gösterebilse de genellikle şekilleri ve uygulanışları aynı kalır.¹⁶ Hafıza için çerçevenin içerikten daha önemli olduğu ve bu çerçevenin kullanılma biçiminin de önemi akılda tutulursa¹⁷, resmi törenlerin ulusal hafıza için bir çerçeve işlevi görmekte olduğu söylenebilir. Hayal edilmiş bir topluluk olarak ulusun geçerliliğini ve yasallığını yalnızca hafıza ile koruyabileceği düşünülürse ulusal bayram törenleri bu hafıza mekânlarını yaratması dolayısıyla uluslar adına hayati öneme sahip ritüeller olarak karşımıza çıkar.¹⁸ Bu bakımdan ulusal bayram törenlerini incelemek, söz konusu devlet ve ulus hakkında pek çok çıkarım yapmaya yardımcı olmaktadır.

1.2. Resmi Törenlere Malûl Gaziler Üzerinden Bir Bakış

Modern devlet bir savaş makinesi olarak tahayyül edildiğinde bu makinenin devamlılığını yurttaşların bedenleri sağlamak zorunda kalır. Böylece yurttaşlar, bu makineye yakıt olarak bedenleriyle “kan vergisi” öderler.¹⁹ Özellikle Birinci Dünya Savaşı gibi topyekûn bir savaş, yurttaşların yahut savaş sonrası kurulacak ulus-devletlerin müstakbel yurttaşlarının “kan vergisi”ni en yoğun biçimde ödediği tarihsel bir sahne olmuştur. Savaşlarda askerlerin uzuvlarını kaybetmesi, Antik Çağ’dan itibaren görülen bir olgu olsa da özellikle 20. yüzyıldaki modern savaşlarda yer alan büyük kitleler bedenlerine modern silahlarla daha tehlikeli darbeler aldığından dolayı ‘malûl gazilik’ olgusu da daha önce görülmemiş biçimde artış göstermiştir.²⁰ Birinci Dünya Savaşı sonrasında Britanya’da 752.000; Almanya’da 1.537.000; ABD’de ise yaklaşık 200.000 asker malûl sayılmıştır.²¹ Küresel ölçekte

¹⁵ age, 3-4.

¹⁶ Arzu Öztürkmen, “Celebrating National Holidays in Turkey: History and Memory”, **New Perspectives on Turkey**, (2001), 25: 49-51.

¹⁷ Pierre Nora, **Hafıza Mekanları**, çev. Mehmet Emin Özcan, (Ankara: Dost Kitabevi, 2006), 10.

¹⁸ age, 158.

¹⁹ İsmet Parlak - Erdem Kaftan, “Bir İktidar Pratiği Olarak Militarizm”, **Düşünen Siyaset Dergisi**, (2016), 32: 171.

²⁰ David A. Gerber, “Introduction: Finding Disabled Veterans in History”, **Disabled Veterans in History**, ed. David A. Gerber, (Michigan: The University of Michigan Press, 2015), 2.

²¹ age, 18-19.

bakıldığında bu sayı yaklaşık 8.000.000 civarına dayanmaktadır.²² Türkiye’de ise Osmanlı döneminde de Cumhuriyet döneminde de malûl gazilerin ve özellikle Birinci Dünya Savaşı malûllerinin sayısı tam olarak tespit edilememiştir. Birinci Dünya Savaşı sonrasında muayeneler sonucu emekliye ayrılıp maaş alabilen tüm askeri personelin sayısı yaklaşık 80.000 iken bu sayının çoğunlukla malûllerden oluştuğu düşünülür.²³ Ancak bu sayı yalnızca maaş alabilenleri kapsadığından dolayı toplam malûl sayısını vermekten uzaktadır. Nitekim Osmanlı Devleti’nin 1919’da yaptığı açıklamaya göre yaklaşık 800.000 askerin malûl sayıldığı görülür.²⁴

Böylesine büyük bir insan kitlesine karşı, modern devletlerin herhangi bir politika yürütmemesi beklenemezdi. Nitekim, malûl gazilere yönelik uygulamalar iki savaş arası dönemde devletlerin önemli politika başlıklarından biri olmuştur. Modern devletler, hem malûl gazilere bir statü vererek onları tanımaya başlamışlar hem de rehabilitasyon, toplumla bütünleştirme, bir onur nişanesi olarak maaş bağlama gibi pek çok politika yürütmüşlerdir.²⁵ Her ne kadar, iki savaş arasında yaşanan ekonomik buhran malûl gazilere uygulanan sosyal hizmetleri azaltmış olsa da, devletler malûl gazilerle ilişkilerini sürdürmeye devam etmiştir. Bu ilişki, siyasi iktidarların, vatandaşlarının devlete olan sadakatlerini pekiştirmek ve meşruiyetlerini yeniden üretmek üzere malûl gaziler üzerinden sembolizm inşa etmesiyle yürütülmüştür.²⁶

Bahsedildiği gibi, malûl gazilere yapılan sosyal yardımların iki savaş arası ekonomik buhranında azalmasına karşılık malûl gaziler hem toplum içinde karşılık bulabilmek hem de devletten aldıkları yardımları sürdürebilmek adına bu derneklerde etkin bir biçimde faaliyette bulunmuşlardır.²⁷ Malûl gaziler, hükümetlerin politik çıkarları uğruna kullanılmadıklarında barış zamanlarında toplumsal alandan oldukça izole edilmiş kesimlerdir. Bu görmezden gelme durumunu tersine çevirebilmek için söz konusu dernekler, balolar ve konserler düzenleyerek çeşitli para toplama yöntemleri geliştirmişlerdir. Bu etkinlikler arasında en önemlilerinden biri, devlet yetkililerinin de katılımıyla 21 Haziran 1926’da Paris’te Stade Buffalo’da

²² Deborah Cohen, “Will to Work: Disabled Veterans in Britain and Germany after the First World War”, **Disabled Veterans in History**, ed., David A. Gerber. (Michigan: The University of Michigan Press, 2015): 295.

²³ Feyza Kurnaz Şahin, **Osmanlıdan Cumhuriyet’e Harp Malûllerinin Sosyoekonomik ve Sağlık Durumları (1877-1939)**, (Ankara: Genelkurmay Personel Başkanlığı Askerî Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Daire Başkanlığı Yay., 2014), 229.

²⁴ **age**, 230.

²⁵ Gerber, **age**, 2-3.

²⁶ **age**, 13.

²⁷ Marjorie Gehrhardt, **The Men with Broken Faces**, (Bern: Peter Lang, 2015), 153.

gerçekleştirilmiştir. Çeşitli spor müsabakalarının yapıldığı etkinliği yüz elli malûl gazi tüm statta yürüyüş yaparak başlatmıştır.²⁸ Tüm bu gösteriler ve etkinlikler ile malûl gaziler toplumdan dışlanmayı reddetmişler ve bunun sonucunda toplumlar malûl gazilere şükran duymaya başlamışlardır.

Söz konusu bu durum sanat eserlerine de yansımıştır. Örneğin Fransa’da malûl gazilerin askeri geçit töreni yaparken tasvir edildiği bir resimde etraflarındaki halk kitlesinin şükran dolu duyguları da resmedilmiştir.²⁹ Görüldüğü üzere hem malûl gazi derneklerinin faaliyetleri hem de siyasi aktörlerin sembolizm yaratmada duydukları meyille birlikte resmi törenler, malûl gazilerin çeşitli biçimlerde yer aldığı önemli hafıza mekânları olagelmıştır.

Almanya’da malûl gaziler, Nazi iktidarından önce savaş karşıtı söylemlere yönelik sembolizmde kullanılsa da Nazi iktidarıyla birlikte malûl gaziler üzerinden kahramanlık ve fedakârlık gibi militarist nosyonları çağrıştıracak bir sembolizm inşa edilmiştir.³⁰ Nazi iktidarından önce 1920 tarihinde yapılan ve Alman malûl gazilerini askeri yürüyüş esnasında resmeden bir eser Nazi iktidarında ilk el koyulup yok edilen sanat eserlerinden biri olmuştur.³¹ Malûl gazilerin aciz ve kaybedilmiş savaşın ve ülke durumunun tüm acı gerçekliğini yansıtacak bir biçimde tasavvur edilmesi Nazilerin inşa edecekleri propagandaya taban tabana zıt bir durum teşkil etmiştir.³² Nitekim, Nazi döneminde malûl gazileri öven propagandalar artarken bu gaziler ‘ulusun birinci vatandaşları’ olarak konumlandırılmış, maddi olarak gazilere hiçbir iyileştirme yapılmasa da törenlerde en ön sıralardan yer verilerek askeri nişanlarla onurlandırılmışlardır.³³

Diğer Batılı devletlerde de bu durum pek farklı olmamıştır. İki savaş arasında siyasi aktörler, her toplumun kendine özgü yeniden kullanabildiği çeşitli metinler, imgeler ve ritüeller bütünü olarak toplumsal hafızanın inşasına ve yeniden üretilmesine yönelik politikalar uygulamıştır.³⁴ Bu uygulamalardan en sembolikleri ise Birinci Dünya Savaşı adına yapılan anma törenleri olmuştur. Öyle ki, pek çok ülkede savaşın tüm acı tablosunu ve yaşanan insanlık trajedisini, fedakârlık ve

²⁸ **age**, 153.

²⁹ **age**, 219-220.

³⁰ **age**, 55.

³¹ **age**, 227-228.

³² **age**, 229.

³³ Gerber, **age**, 14; Deborah Cohen, **The War Come Home**, (California: University of California Press, 2001), 97.

³⁴ Gehrhardt, **age**, 22.

kahramanlıkla süsleyen, ölen askerlerin isimlerinin yazılı olduğu anıtları yapmak adına para toplanmıştır.³⁵ İlk anıt, İngiltere’de 19 Temmuz 1919’da zafer geçidi yapmak için Londra’da geçici olarak dikilmiş olmakla birlikte bu anıtın emperyal bir sembol haline gelmesi 11 Kasım 1919 günü ‘two-minute silence’ ile kalıcılaştırmıştır. Milyonlarca insanın iki dakika boyunca sessiz kalarak hem ölenleri hem de geride kalanları anması İkinci Dünya Savaşı’na dek süren güçlü bir hatırlatıcı ritüel olarak toplumsal hafızadaki yerini almıştır.³⁶ İngiltere’nin anma törenleri kapsamında yerleşen ikinci sembolleştirme ise meçhul asker anıtıyla gerçekleşmiştir.³⁷ İlk olarak İngiltere’de yapımına başlanan meçhul asker anıtı, yasın ve anımsamanın vatanseverlik ve şükran duygularıyla birleştiği önemli semboller olarak Türkiye dâhil olmak üzere diğer ülkelerde de yapılmıştır.

Fransa’da da 1919’da Zafer Festivali gibi anma törenleri gerçekleştirilmiştir.³⁸ ‘Anma törenleri çağı’ olarak adlandırılabilir bu dönemde Birinci Dünya Savaşı malûlleri, anma törenlerinin vatanseverliği ön plana çıkarmasında önemli rol oynadılar.³⁹ Malûl gaziler bu törenlerde, kaybettikleri uzuvlarıyla adeta savaşın acılarını gösteren canlı anıtlar olarak yer aldılar.⁴⁰ Canlı anıtlar olarak harp malûllerinin özellikle savaşın hemen ertesinde, hükümetlerin siyasi sadakat sağlamaları için törenlerde göz önünde tutuldukları bir gerçektir.⁴¹ Malûller bu törenlerde, Antoine Prost’un tanımlamasıyla ‘pasif vatanseverlik’ ilkesinin temsilcileri olmuşlardır.⁴² İki savaş arası dönemin erken yıllarında toplumların savaş yorgunluğu, törenlerde savaşın acılarının gösterilerek barışa yönelik mesajların verilmesine yol açmıştır. Pasif vatanseverlik de ilgili dönemde yapılan törenlerin göze çarpan ilkelerinden olmuştur.

Nitekim konumuz kapsamında Türkiye’de de aynı durum görülür. Türkiye’de ilk ulusal bayram kutlamalarından itibaren militarist temsiller törenlerin vazgeçilmez parçası olsa da, Erken Cumhuriyet döneminin ilk bölümünde incelediğimiz

³⁵ Fiona Reid, **Broken Men: Shell Shock, Treatment and Recovery in Britain 1914-1930**, (London: Bloomsbury Publishing, 2012), 85.

³⁶ **age**, 85; Jay Winter, **Remembering War**, (London: Yale University Press, 2006), 141-143.

³⁷ Karsten Lichau, “Feeling Political on Armistice Day: Institutional Struggles in Interwar France”, **Feeling Political: Emotions and Institutions since 1789**, ed. Ute Frevert vd., (Palgrave Macmillan, 2022), 190.

³⁸ Gerber, **age**, 8.

³⁹ Christina Theodosiou, “The cult of the fallen soldier in France during the Great War”, **The Age of Anniversaries**, ed. T. G. Otte, (London: Routledge, 2018), 168.

⁴⁰ Reid, **age**, 85.

⁴¹ Gerber, **age**, 8.

⁴² Lichau, **age**, 190.

törenlerde, savaşta yaşanan acılar ve fedakârlıklar genç nesillere eğitim, bilim ve kültürel alanda yapılması istenen fedakârlıklara ışık tutacak şekilde anlatılmıştır.⁴³ Bu dönemde Türkiye'deki malûl gaziler maaş almakta dahi zorluk çekmişler ve bazıları sokaklarda dilencilik yapmak zorunda kalmıştır.⁴⁴ Nitekim törenlerde de kısıtlı bir yere sahip olarak pek fazla temsiliyet şansı bulamamışlardır. Yine de sınırlı görünürlükleri çerçevesinde 1930'ların ortalarına dek incelediğimiz erken dönemde pasif vatanseverliğin Türkiye'de yapılan törenlerde harp malûlleri üzerinden aktarıldığını söyleyebiliriz. 1930'ların ikinci yarısından itibaren ise, uluslararası iklimin askeri anlamda değişmesiyle birlikte malûller bunun zıttı sayılabilecek aktif bir sembolizmle vatanseverliği ve fedakârlığı ön plana çıkararak törenlerde yer almaya başlarlar.

Ancak gözden kaçırılmaması gereken nokta, malûl gazilerin bu törenlerde kendilerine yüklenen sembolik anlamların taşıyıcıları olmakla birlikte giderek özneleştikleri bir temsiliyet alanı açmalarıdır. Malûller bu törenlerde, şehit olan silah arkadaşlarının anılarının ana taşıyıcıları olarak kurtardıkları ulus adına ahlaki tanınmayı 'hafıza hakkını' kullanarak talep etmekle birlikte savaşa dair kendi kişisel deneyimlerini de kamuya açık olarak sergileme imkânı buldular.⁴⁵ Nitekim malûl gazilerin resmi törenlerde yer almasında, bu gazilerin çeşitli amaçlarla kurdukları dernekler de oldukça önemli adımlar atarak toplum tarafından hatırlanmayı talep etmişlerdir.⁴⁶ Bu bakımdan malûl gazilerin resmi törenlerde yer almasını yalnızca devletler adına kullanılan bir sembolizm aracı olarak algılamak hatalı olacaktır. Malûller yılın belli günlerinde yapılan bu törenlerde yer alarak toplumla bütünleşmeye ve saygı görmeye çalıştıklarından dolayı malûl gazilerin resmi törenlerdeki yer alma biçimlerini incelemek erken Cumhuriyet dönemindeki toplumsal konumlarını ortaya çıkarabilmek adına önem kazanmaktadır.

Bir diğer açıdan baktığımızda ise 'gazilik' Cumhuriyet öncesinde İslamî çağrışımlara karşılık gelen bir terim olmuştur. Müslüman olmayanlara karşı

⁴³ Bu durum, dönemin hakim edebiyat anlayışına da yansiyarak kurmaca metinlerde belli bir oranda sivilleşme yönelimini beraberinde getirmiştir. Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bkz.: Mehmet Beşikçi, "Mütareke'den Cumhuriyet'e Türk Edebiyatında Malûl Gazi Tiplerleri ve Malûl Gazi Algısı", **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları**, (2024), 45: 176.

⁴⁴ Kurnaz Şahin, **age**, 362.

⁴⁵ Theodosiou, **age**, 178.

⁴⁶ Kurnaz Şahin, **age**, 429.

yürütülen kutsal-dinî içerikli savaşın yürütücülerine verilen bu unvan⁴⁷ Cumhuriyet dönemiyle birlikte seküler bir anlam kazanmıştır. Ancak yine de laik-milliyetçi söyleme dahil edilerek önceki dönemlerde olduğu gibi siyasi meşruiyet sağlamak için kullanılan bir unvan olmaya devam etmiştir. Böylece gazilerin yeni rejimin seküler ritüelleri olarak törenlerde ulusu için savaşıarak fedakârlıkta bulunmuş yeni bir seküler sembole karşılık geldiğini göz ardı etmemekle birlikte malûl gazilerin bu sembolden çok öte var olma biçimlerini görmemiz gerekir.

1.3. Malûl Gaziler ve Toplumsal Cinsiyet Kimliği

Bu konuyu incelerken üzerinde durulması gereken önemli bir nokta ise malûl gaziler ile erkeklik arasındaki ilişkidir. Modern erkeklik, ulus-devletin başat unsuru olarak yurttaşlık ekseninde gelişmiştir.⁴⁸ Aynı zamanda erkeklik, eleştirel erkeklik çalışmalarının da ortaya koyduğu üzere, bedensel performansla yakından ilişkilendirilerek tanımlanmıştır.⁴⁹ Erkeklerin biyolojik olarak savaşa uygun özelliklere sahip olduğuna dair iddia, modern ulus-devletlerin erkek yurttaşlarını ‘kahraman savaşçılar’ olarak militarize etmesine olanak vermiştir.⁵⁰ 20. yüzyılla birlikte erkek yurttaşların ‘sağlam erkek’ ehliyetini alabilmesinin yolu hegemonik erkeklik ile militarizmin kesiştiği yerler olarak modern ordulardan geçmiştir.⁵¹ Ancak Birinci Dünya Savaşı sonucunda bazı erkeklerin fizikî ve psikolojik anlamda ‘sağlam erkek’ ideallerinden uzak olarak evlerine dönmesi, kahraman savaşçı erkek mitini derinden sarsmıştır.⁵² Özellikle milliyetçi söylemlerin ‘ideal sağlam’ bedene yüklediği ‘ideal ulus’ tahayyülü, beden bütünlüğü bozulan erkekler sebebiyle sekteye uğrayarak bir sorunla karşılaşır.⁵³ Eski askerlere ait olan ve artık ideal olmaktan uzakta duran bu sakat bedenler, ulusa ait milliyetçi-militarist arzuların çatışmasına sebebiyet verir.⁵⁴ Dolayısıyla savaş esnasında fizikî ve psikolojik yaralanmalara

⁴⁷ Salih Can Açıksöz, “Sacrificial Limbs of Sovereignty: Disabled Veterans, Masculinity, and Nationalist Politics in Turkey”, *Medical Anthropology Quarterly*, (March 2012), 26/1: 12.

⁴⁸ Çimen Günay-Erkol, “İlet, Zillet, Erkeklik: Eleştirel Erkeklik Çalışmaları ve Türkiye’deki Seyri”, *Toplum ve Bilim*, (2018), 145: 17.

⁴⁹ Nurseli Yeşim Sünbuloğlu, “ ‘Hiper-Görünürlükten Görünmezliğe’: Gaziliğin Hegemonik Erkekliğe Eklemlenmesi Üzerine Bir Medya İncelemesi”, *Toplum ve Bilim*, (2012), 123: 98.

⁵⁰ Serpil Sancar, *Erkeklik: İmkânsız İktidar*, (İstanbul: Metis Yay., 2016), 154.

⁵¹ Sancar, *age*, 155.

⁵² Stephane Audoin-Rouzeau, “Acı ve Şiddet”, *Bedenin Tarihi-3*, haz. Alain Corbin vd., çev. Saadet Özen, (İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yay., 2013), 251.

⁵³ Sünbuloğlu, “ ‘Hiper-Görünürlükten Görünmezliğe’: Gaziliğin Hegemonik Erkekliğe Eklemlenmesi Üzerine Bir Medya İncelemesi”, 99.

⁵⁴ Sünbuloğlu, *age*, 99.

maruz kalan erkekler yalnızca erkekliklerinden değil yurttaşlıklarından da sakatlanmış olurlar.

Bahsi geçen milliyetçi-militarist çatışmaya rağmen iki savaş arası militarist söylemlerde malûl gazilerin savaşçı kahramanlar olarak fedakârlıkla sembolize edildiği bir gerçektir.⁵⁵ Ancak diğer gerçek ise gündelik yaşamda bu erkeklerin birer ‘sakat adam’a indirildiğidir. Savaş erkeksi bir onurun simgesi olarak toplumsal kodlamalarda yer alırken, bu savaşlarda yara alarak sakat kalmak da toplumsal olarak acıma duygusunu beraberinde getirmekteydi. Bu acıma duygusu malûl gazileri erkeklik kimliğinden çıkararak deyim yerindeyse ‘dişilleştirdi.’⁵⁶ Malûl gazilik, vatanseverlik ve erkeksi bir kahramanlığın sembolü olarak kültürel fenomen şeklinde var olsa da, savaş bitiminde gündelik yaşamlarına döndüklerinde sakatlıklarından dolayı bir cinsiyet krizinin içinde bulunmaları sorgulanması gereken bir durumdur.⁵⁷

Savaşçı kahramanlığı temsil eden malûl gaziliğin aynı zamanda acıma duygusunu da temsil etmesi bir çelişkiye sebebiyet vermektedir. Bu çelişkinin sebebi savaşın ve sakatlığın erkekler açısından bir toplumsal cinsiyet krizi yaratmasında aranabilir.⁵⁸ Her ne kadar malûl gaziler kahramanlık ve fedakârlık temsillerinde yer alsın da bu durum savaş esnasındaki bir gerçeklikten ziyade sonradan yaratılmış bir kurgudur. Modern silahların acımasız öldürücülüğüyle yaşanan çarpışmalarda hayatlarının en travmatik anlarını yaşamak zorunda kalan askerler, bu anları zihinlerinden silmeyecekleri bir korku ile anımsamak durumunda kalırlar. Kahramanlıklarla süslü olduğu düşünülen bu deneyimler, aslında olayın öznelini savaş sonrasında toplumla bütünleşmekten alıkoyacak derecede pasifize edicidir. Gazilerin bedenlerine aldıkları hasarlar, sosyal ilişkilerinde de hasarlı olmalarına sebebiyet verir. Savaştan bedenindeki çeşitli kayıplarla dönen askerler, sosyal açıdan yeni birer kimlik inşa etmek zorunda kalırlar.⁵⁹ Nitekim artık eski askerler olarak malûl gaziler kamusal alana girdiğinde hem bedensel olarak hem de toplumsal cinsiyet kimlikleri açısından ‘sakat’ kalmışlardır.⁶⁰

⁵⁵ Açıksöz, *age*, 5.

⁵⁶ Gerber, *age*, 5-6.

⁵⁷ Eilis H.L. Boyle, “ ‘An uglier duckling than before’: Reclaiming agency and visibility amongst facially-wounded ex-servicemen in Britain after the First World War”, *European Journal of Disability Research*, (2019), 13: 311; Reid, *age*, 85-86; Gerber, *age*, 9.

⁵⁸ Gerber, *age*, 9.

⁵⁹ Stephane Audoin-Rouzeau, *age*, 246.

⁶⁰ Beşikçi, “Mütareke’den Cumhuriyet’e Türk Edebiyatında Malûl Gazi Tiplerleri ve Malûl Gazi Algısı”, 180.

Bununla birlikte, savaş döneminde çoğunlukla cephe gerisinde kalan kadınlar, toplumsal yaşamda erkeklerden geriye kalan sorumlulukları yerine getirmeye başlamışlardır. Kadınlar, ev içindeki sorumluluklarının yanı sıra kamusal alanda da erkeklerden kalan istihdam boşluklarını doldurarak pek çok iş kolunda çalışmışlardır.⁶¹ Savaş sonunda ise, sakatlıkla yurtlarına dönen malûl gaziler hem savaştan önceki özel ve kamusal alanda var olan ‘erkeklik’ konumlarını kaybetmişlerdir hem de yerlerini alan kadınların bakımına muhtaç hale gelmişlerdir.⁶² Bu konuyla ilgili ilginç bir nokta, ampute malûl gaziler ile yüzlerinden yaralanan malûl gazilerin temsili yönündeki farktır. Bütün malûl gaziler, gündelik yaşamda ‘sıradan’ insanlardan farklı olarak kahramanca yaralanmış erkeksi ideallerden uzak bir deneyime sahip olsalar da özellikle yüzlerinden yaralanan malûl gaziler ampute malûllere göre daha az erkeksi ve daha acınası olarak görülmekteydi.⁶³ Bahsedilen resmi törenlerde ise bu gaziler, bir paradoks meydana getirmekteydi. Törenlerin katılımcıları yüzlerinden yaralanan malûl gazilerle yüzleşemiyorlardı. Dolayısıyla bu gaziler, bilinçli ya da bilinçsiz olarak giderek marjinalleştirildi ve kahramanlıkla süslenmiş acıma duygusunun açığa çıkarılmaması adına resmi törenlerden dışlanmaya başlayarak kendi törenlerini yarattılar.⁶⁴

Tez boyunca Türkiye özelinde ele aldığımız törenlerin yukarıda bahsedilenlerle ilgili olabilecek simgesel boyutları bulunmaktadır. Erken Cumhuriyet dönemindeki resmi törenlerde Roma İmparatorluğu’nun klasik zafer ikonografisinden⁶⁵ esinlenildiği görülür. Her bayramda, bir anıtın merkezi konumda bulunduğu tören alanının defne yaprakları ile süslenmesi bu duruma bir örnektir. Özellikle 23 Nisan ve 29 Ekim kutlamalarında görülen Cumhuriyet timsalleri, klasik zafer ikonografisinde yer alan ve ‘zafer’i simgeleyen kanatlı kadın motiflerine denk gelmektedir. Bu iki bayramda da bir kız çocuğunun beyaz elbise üzerine büyük ay yıldız motifini taşıyarak oluşturduğu Cumhuriyet timsali ilk dönemlerde omuzlar üzerinde taşınır. 1933-1946 arasındaki döneme ait kutlamalarda ise bir arabanın üzerinde birden çok kız çocuğunun, biri daha gösterişli olmak üzere, başlarına

⁶¹ Güven Gürkan Öztan, “Türkiye’de Milli Kimlik İnşası Sürecinde Militarist Eğilimler ve Tesirleri”, **Erkek Millet Asker Millet: Türkiye’de Militarizm, Milliyetçilik ve Erkek(lik)ler**, der. Nurseli Yeşim Sünbuloğlu, (İstanbul: İletişim Yay., 2013), 98.

⁶² Gerber, **age**, 9.

⁶³ Boyle, “ ‘An uglier duckling than before’: Reclaiming agency and visibility amongst facially-wounded ex-servicemen in Britain after the First World War”, 311.

⁶⁴ Winter, **age**, 143-144.

⁶⁵ Peter Burke, **Tarihin Görgü Tanıkları**, (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2003), 73.

taktıkları taçlarla Cumhuriyet timsalleri olarak yer aldıkları görülür. (Ek-2)

İlgili törenlerde bu cinsiyetlendirilmiş görünüme benzer bir simgesellik daha söz konusudur. Bu törenlerde ülke dışı olarak kodlanırken ulus eril olarak düşünür. Nitekim 23 Nisan töreninde bir çocuğun “asıl anam vatan, şefkatli babam da büyük Türk milletidir”⁶⁶ şeklinde bir cümle kurmasıyla bu durum daha da gözler önüne serilir. Aynı şekilde 30 Ağustos törenlerine ait bir anma biçimi olarak ziyaret edilen meçhul asker anıtında meçhul askerin künyesine “baba adı: Türk, ana adı: Türkiye” yazması kararlaştırılır.⁶⁷ Dolayısıyla eril olanın dışı olanı koruduğuna dair antik imgeselleştirmenin törenler kapsamında bir ulus-devlet anlatısına dönüştüğünü söylemek mümkündür.

Malûl gaziler açısından baktığımızda bu anlatı oldukça ikirciklidir. Yurdunu yani dışı olanı korurken çeşitli uzuvlarını kaybeden bu erkekler kendilerini bir ‘erkeklik’ sorununun içinde bulurlar. Henüz savaştayken dışı olanı koruyan asker, aldığı yaralarla malûl kalarak savaştan sonra kadının bakım ve ilgisine muhtaç hale gelebildiği için sosyal ve kültürel açıdan hem çocuksulaştırılır hem de kadınsılaştırılırlar.⁶⁸

Bir yandan bazı malûl gaziler resmigeçitlerde “Türk’ün kahramanlığı”nın canlı anıtları olarak yürürlerken bazıları da tribünlerde şehit anneleri ile birlikte otururlar. Ancak yürüyebilecek durumda olanlar bile törenlerin sert, tastamam ve düzenli görüntüsünün içinde izleyicilerde bir acıma duygusu uyandırır. Malûl gaziler yürürken bando takımının çaldığı hazin dolu ezgiler ve halkın coşkulu alkışlarıyla gözyaşı akıtmaları bunun kanıtıdır. Özellikle Cumhuriyet bayramlarında 1933’ten itibaren görülen bu durumun malûl gaziler açısından bir kimlik krizine yol açmış olabileceği düşünülebilir.

Türkiye gibi askerliğin ‘ideal’ erkeklik için kerteriz alındığı toplumlarda malûl gaziliğin bir çelişki yaratması olağan karşılanabilir. Asker üzerinden kodlanan ‘ideal’ erkek bedeni ile bu ideale uymayan ‘sakat’ bedenleri arasındaki çatışma sonucu malûl gaziler, milliyetçi kimlik ile hegemonik erkeklik kimliği arasında da

⁶⁶ Demo Ahmet Aslan, “ ‘Gülbüz Türk Milleti İçin Gülbüz Türk Çocuğu’: 23 Nisan Çocuk Bayramı”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, (Güz 2018), 63: 104.

⁶⁷ Demo Ahmet Aslan, “Cumhuriyet’in Törenselleştirilmesi: Ulus-Devlet İnşa Sürecinde Milli Bayramlar (1923-1938)”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2011), 115.

⁶⁸ Gerber, **age**, 10.

bir sorunla yüzleşirler.⁶⁹ Her ne kadar Türkiye’de gazilik ‘kahramanlık’ olarak algılansa da gaziler sivil yaşamda sıradan bir sakata indirgenerek hem milliyetçi kimlik hem de hegemonik erkeklik bağlamında göz ardı edilirler. Bu açıdan, törenler malûl gazilerin bu sorunlarının ortaya çıkartılması bakımından anlam kazanır. Kendi yaşamlarımız boyunca da gözlemleyebildiğimiz üzere, katıldığımız bayram kutlamalarına ait törenlerde mutlaka bir grup malûl gazi bulunur. Kimisi yaşlı kimisi genç olan bu gaziler, törenleri en ön sırada izlemekle onurlandırılırken törenin diğer katılımcıları arasında acıma ile karışık bir minnet duygusu oluştururlar. Resmigeçit töreninde yer alan askerlerin ve asker gibi tektipleştirilmiş öğrencilerin nizamına karşılık eksik uzuvlarıyla törenin genel akışından farklı bir görünüm sergileyen malûl gaziler tüm bu karşıtlığa rağmen savaşın ve erkekliğin izlerini vücutlarında taşıyan kahramanlar olarak algılanırlar. Ancak bayram günleri haricinde bu gaziler gündelik yaşamda sıradan birer sakattan farksız olarak görülürler. Malûl gaziler açısından bu durum, bahsettiğimiz kimlik sorunlarına sebep olur. Bu bağlamda arka arkaya çıkılan birçok savaştan sonra Erken Cumhuriyet toplumunun en önemli meselelerinden biri olarak malûl gazilerin yaşadıkları kimlik sorunlarını törenlerdeki temsiliyetleri bakımından incelemek anlamlı bir yol olacaktır.

1.4. Literatüre Genel Bakış

20. yüzyılda yaşanan tüm savaşların sonucu olarak sayıları yıllar geçtikçe artan malûl gaziler, bu yüzyılın sonunda tarih araştırmacıları tarafından yeni bir çalışma alanına konu olmuşlardır. Tezin giriş bölümünde sıkça referans aldığımız David A. Gerber’in ilk basımını 2000 yılında yaptığı *Disabled Veterans in History* isimli çalışması⁷⁰, geniş bir tarihsel zaman aralığını ve coğrafyayı ele alarak bu konuda öncü eserlerden biri olmuştur. Bu kapsamlı çalışmada, malûl gazilerin görünürlüklerinden toplumla bütünleşme biçimlerine, yaşamlarını idame ettirebilecek iş bulmalarından rehabilitasyon tedavilerine kadar geniş bir perspektif sunulur. Deborah Cohen’in *The War Come Home* adlı kitabı⁷¹ ise 1914-1939 yılları arasında Birinci Dünya Savaşı malûllerinin çeşitli açılardan İngiliz ve Alman toplumlarındaki

⁶⁹ Nurseli Yeşim Sünbuloğlu, “Militarist Ezberi Tahkim Etmek: Basındaki Temsilleri Üzerinden Kore, Kıbrıs ve Güneydoğu Gazileri”, **Erkek Millet Asker Millet: Türkiye’de Militarizm, Milliyetçilik ve Erkek(lik)ler**, der. Nurseli Yeşim Sünbuloğlu, (İstanbul: İletişim Yay., 2013), 394.

⁷⁰ **Disabled Veterans in History**, ed. David A. Gerber, (Michigan: The University of Michigan Press, 2015).

⁷¹ Deborah Cohen, **The War Come Home**, (California: University of California Press, 2001).

konumlarının ve algılanış biçimlerinin değerlendirilmesi açısından değerli bir çalışmadır. Avrupa dışında Sovyet toplumunda İkinci Dünya Savaşı gazilerine odaklanmış bir çalışma olan Mark Edele'in *Soviet Veterans of World War II* adlı eseri⁷² de Sovyet rejiminde yaşayan malûl gaziler hakkında bilgi edinmemiz açısından önemlidir.

Malûl gazilere genel bakışların yanı sıra, konuyla ilgili mikro çalışmalar da mevcuttur. Marjorie Gehrhardt'ın *The Men with Broken Faces* adlı eseri⁷³, Birinci Dünya Savaşı'nda yüzünden yaralanmış Fransız malûl gazilerine odaklanması bakımından ilgi çekicidir. Bu kitapta, yüzünden yaralanmış malûl gazilerin savaş sonrasındaki sivil yaşamlarında toplumla bütünleşmede yaşadıkları sıkıntılar ile temsil biçimlerinin sorunları kapsamlı biçimde sunulur. Fiona Reid'in kaleme aldığı *Broken Men* isimli çalışma⁷⁴ da oldukça dışlanmış bir kesim olarak savaş bunalımı yaşayan askerlerin savaş sonrasındaki tedavi süreçlerine ve anma etkinliklerindeki temsil biçimlerine dair kıymetli bilgiler içermesi açısından önemlidir.

Özellikle Birinci Dünya Savaşı malûl gazileri ilgili yabancı literatürde sayısız makale mevcut olmakla birlikte, *European Review of History* dergisinin 2007 yılında malûliyet konusunda çıkan dördüncü sayısı, Birinci Dünya Savaşı ve harp malûlleriyle ilgili farklı perspektifleri görebileceğimiz birçok makale içerir. Özellikle Ana Carden-Coyne'un "Ungrateful Bodies: Rehabilitation, Resistance and Disabled American Veterans of the First World War" adlı makalesi⁷⁵, malûl gazilerin rehabilitasyonuna gazilerin bakış açısıyla yaklaşması bakımından önemlidir.

Bununla birlikte savaş anımsamalarına ilişkin literatür hakkında da bilgi vermek gerekir. Bu konuda Jay Winter'in çalışmaları ön plana çıkmaktadır. 1999 yılında Emmanuel Sivan ile birlikte editörlüğünü yaptıkları *War and Remembrance* isimli kitap⁷⁶, savaşın anımsanmasında kolektif hafızanın önemine ilişkin geniş perspektifli yazılar içerir. Winter'ın 2006 yılında basılan diğer kitabı *Remembering*

⁷² Mark Edele, *Soviet Veterans of World War II: A Popular Movement in an Authoritarian Society (1941-1991)*, (New York: Oxford University Press, 2008).

⁷³ Marjorie Gehrhardt, *The Men with Broken Faces*, (Bern: Peter Lang, 2015).

⁷⁴ Fiona Reid, *Broken Men: Shell Shock, Treatment and Recovery in Britain 1914-1930*, (London: Bloomsbury Publishing, 2012).

⁷⁵ Ana Carden-Coyne, "Ungrateful Bodies: Rehabilitation, Resistance and Disabled American Veterans of the First World War", *European Review of History*, (2007), 14/4: 543-565.

⁷⁶ *War and Remembrance in the Twentieth Century*, ed. Jay Winter, Emmanuel Sivan, (New York: Cambridge University Press, 1999).

*War*⁷⁷ ise savaş anımsamalarına geniş perspektiften bakmakla birlikte bu anımsama biçimlerinde gazilerin rolü hakkında ipuçları vermesi bakımından değerlidir. John R. Gillis'in editörlüğünü yaptığı *Commemorations* isimli çalışma da⁷⁸, ulusal kimliğin inşa süreçlerinde, savaşın hatırlanma biçimleriyle ilgili kapsamlı bir araştırma olarak önümüze çıkmaktadır.

Türkiye'deki ilgili literatüre bakacak olursak ulusal ve yerel bayramlardaki resmi törenlerin özellikle erken Cumhuriyet dönemi baz alındığında pek çok yüksek lisans ve doktora tezi ile kitap ve makalelere konu olduğunu görürüz. Bengül Salman Bolat'ın "Milli Bayram Olgusu ve Türkiye'de Yapılan Cumhuriyet Bayramı Kutlamaları (1923-1960)" adlı doktora tezi⁷⁹ Cumhuriyet bayramlarının detaylı incelemesi bakımından oldukça önemli bir eserdir. Demo Ahmet Aslan'ın "Cumhuriyet'in Törenselleşmesi: Ulus-Devlet İnşa Sürecinde Milli Bayramlar (1923-1938)" adlı doktora tezi⁸⁰ ise Salman Bolat'tan farklı olarak erken Cumhuriyet döneminde kutlanan tüm bayram törenlerine kapsamlı bir bakış sunması açısından konuyla ilgili önemli bir diğer eser olarak karşımıza çıkar. Ulusal bayramlarla ilgili çalışmalarda konunun genişliği göz önünde tutulduğundan, çalışmaların özellikle Cumhuriyet bayramlarının yereldeki kutlama örneklerinde yoğunlaştığı tespit edilmiştir. Cumhuriyet bayramıyla ilgili yerel nitelikli sayısız makaleye rastlanmakla birlikte oldukça kapsamlı kitaplardan da söz etmek gerekir. Sevi Şeneken'in, Mehmet Emin Elmacı'nın danışmanlığını yürüttüğü yüksek lisans tezinin genişletilerek kitaplaştırılmış hali olan *Atatürk Dönemi'nde İzmir'de Cumhuriyet Bayramı Kutlamaları* başlıklı eser İzmir özelinde Cumhuriyet bayramı törenlerinin hazırlık aşaması, gerçekleştirilmesi ve basına yansımalarının ele alındığı kapsamlı bir çalışmadır.⁸¹ Bununla birlikte Nurten Çetin'in kaleme aldığı *Edirne'de Cumhuriyet Bayramı Kutlamaları* isimli kitap ise arşiv belgeleriyle gazetelerin inceliklerle taranmasıyla ortaya çıkmış ve erken Cumhuriyet döneminde Edirne'deki Cumhuriyet

⁷⁷ Jay Winter, *Remembering War*, (London: Yale University Press, 2006).

⁷⁸ *Commemorations: The Politics of National Identity*, ed. John R. Gillis, (Princeton: Princeton University Press, 1994).

⁷⁹ Bengül Salman Bolat, "Milli Bayram Olgusu ve Türkiye'de Yapılan Cumhuriyet Bayramı Kutlamaları (1923-1960)", (Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, 2007).

⁸⁰ Demo Ahmet Aslan, "Cumhuriyet'in Törenselleşmesi: Ulus-Devlet İnşa Sürecinde Milli Bayramlar (1923-1938)", (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2011).

⁸¹ Mehmet Emin Elmacı - Sevi Şeneken, *Atatürk Dönemi'nde İzmir'de Cumhuriyet Bayramı Kutlamaları*, (İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi Yay., 2017).

törenleriyle ilgili bilgi veren değerli bir eserdir.⁸²

Ancak bu çalışmalarda söz konusu törenlerde malûl gazilerin temsiline yönelik derinlemesine bir araştırma mevcut değildir. Nitekim Türkiye’deki tarih literatüründe malûl gazilere yönelik çalışmalar da oldukça yetersizdir. Bu kapsamda yazılan en önemli eser, Feyza Kurnaz Şahin’in *Osmanlıdan Cumhuriyet’e Harp Malullerinin Sosyoekonomik ve Sağlık Durumları (1877-1939)* isimli kitabıdır.⁸³ Bu eserde, Osmanlı döneminden başlayarak erken Cumhuriyet dönemini de kapsayan süreç boyunca malûl gazilere ait sağlık alanında, sosyal ve ekonomik konularda çeşitli istatistiki değere sahip ve tezimize ışık tutan kıymetli bilgilere yer verilmiştir. Bu sınırlı çalışmalar içerisinde Mehmet Beşikçi’nin “From devastating warfare to deficient welfare: Ottoman-Turkish disabled veterans of the First World War (1918-1930)”⁸⁴ isimli makalesi de erken Cumhuriyet döneminde Birinci Dünya Savaşı malûl gazileriyle ilgili çeşitli meselelere yeni bir bakış açısı getirmesi bakımından değerlidir. Ayrıca Beşikçi’nin “Mütareke’den Cumhuriyet’e Türk Edebiyatında Malûl Gazi Tiplerleri ve Malûl Gazi Algısı”⁸⁵ adlı makalesi uzun bir zaman aralığındaki kurmaca metinlerde malûl gazilerin temsilini toplumsal cinsiyet ve sakatlık gibi farklı bağlamlara oturtarak ele alması bakımından hem literatüre hem de tezimize ışık tutan bir eser olarak karşımıza çıkmaktadır.

1.5. Tezin Ana Sorusu, Amacı, Kapsamı ve Yöntemi

Yukarıda verilen kavramsal çerçeveden bakıldığında, toplumdaki konumları ve temsil ettikleri duygular bakımından oldukça kaygan bir zeminde bulunan malûl gazilerin Erken Cumhuriyet dönemi bayram törenlerinde yer alma biçimleri Türkiye’deki tarih literatürü açısından da incelenmesi gereken bir konu olarak ortaya çıkmaktadır.

Daha önce bahsedildiği gibi, sembolik araçlar siyasi iktidarlar tarafından çeşitli amaçlarla kullanılmıştır. Bu araçlar, insanları kolayca mobilize edebileceği

⁸² Nurten Çetin, *Edirne’de Cumhuriyet Bayramı Kutlamaları (1923-1945)*, (İstanbul: Libra Kitap, 2020).

⁸³ Feyza Kurnaz Şahin, *Osmanlıdan Cumhuriyet’e Harp Malûllerinin Sosyoekonomik ve Sağlık Durumları (1877-1939)*, (Ankara: Genelkurmay Personel Başkanlığı Askerî Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Daire Başkanlığı Yay., 2014).

⁸⁴ Mehmet Beşikçi, “From devastating warfare to deficient welfare: the Ottoman-Turkish disabled veterans of the First World War (1918-1930)”, *Middle Eastern Studies*, (2024), 60/1: 33-50.

⁸⁵ Mehmet Beşikçi, “Mütareke’den Cumhuriyet’e Türk Edebiyatında Malûl Gazi Tiplerleri ve Malûl Gazi Algısı”, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, (2024), 45: 169-207.

gibi insanların duygularını da harekete geçirir ve devletle yurttaşı arasında duygusal bir bağ kurulmasını, meşruiyet kazanılmasını sağlar.⁸⁶ Yeni kurulmuş bir modern ulus-devlet olarak Türkiye Cumhuriyeti de bu araçlardan olan törenleri özellikle erken dönemde, resmi ideolojiyi topluma benimsetebilmek adına kullanmıştır. 23 Nisan’da ulusal egemenlik kutsanırken 29 Ekim’de yeni rejimle aidiyet kurulması beklenir; 19 Mayıs’ta geleceğin sağlıklı, genç ve güçlü nesli inşa edilirken 30 Ağustos’ta ve yerel kurtuluş günlerinde geçmiş, tüm fedakârlığı ve kahramanlığıyla yad edilir. Dolayısıyla denilebilir ki, devlet tüm bu bayramlarla bir geçmiş ve gelecek anlatısı kurarak ‘bugün’ü sağlamlaştırmaya çalışır. Bu uğraş, tüm siyasi iktidarlar tarafından onlara tabi olanlarla iletişimi kuvvetlendirmek üzere yapılan bir meşruiyet deklarasyonu haline gelir.⁸⁷

Türkiye’de erken dönemlerden itibaren resmi törenlerde ve özel günlerde çocuklara askeri üniforma giydirilir.⁸⁸ Yalnızca bu örnek dahi ulusun militarizasyon derecesini tahmin edebilmek adına oldukça önemlidir. Ulusal kimlikle birlikte özel olarak erkek kimliğinin de askerlikle tanımlandığı Türkiye’de, Cumhuriyet bayramı törenlerinin ülke değerlerini yalnızca topluma değil tüm dünyaya sergileme açısından önemli bir gösteri olduğu gerçeğinde, ülkenin militarist değerleriyle birlikte eril karakterinin de ortaya konulduğu görülebilir.⁸⁹

Bu açıdan, savaş-erkeklik-sakatlık üçgeninde çelişik bir noktada yer alan malûl gazilerin Türkiye’deki resmi törenlerde hangi konumda temsil edildiği oldukça önemlidir. Türkler ‘asker-millet’ olarak tanımlanırken askerlikle artık ilişkisi kesilmek durumunda kalmış malûl gazilerin bu tanımlamanın neresinde konumlandığı önemli bir sorudur. Özellikle Erken Cumhuriyet döneminde, resmi ideolojinin hâkim kılınması törenlerin ana teması olmuşken, geçmişin canlı abideleri olarak malûl gaziler geçmişle gelecek arasında kurulan anlatıda özel bir yer teşkil etmekteledir. Bu özel yerin analizi söz konusu anlatıyı daha geniş bir açıdan anlamlandırmak açısından son derece önemlidir.

Ulusun kimliğini pekiştirme istikametindeki bu militarist ve eril gösterilerde, ulusun yaşadığı acıları ve gösterdiği fedakârlıkları bedenlerine ait uzuvları

⁸⁶ Safiye Ateş Durç, “Siyasal Sembolizm ve İktidar İlişkisi Üzerine Düşünmek”, *Folklor/Edebiyat*, (2020), 26/102: 384-386.

⁸⁷ Durç, “Siyasal Sembolizm ve İktidar İlişkisi Üzerine Düşünmek”, 389.

⁸⁸ Murat Belge, *Militarist Modernleşme*, (İstanbul: İletişim Yay., 2012), 676.

⁸⁹ Öztürkmen, “Celebrating National Holidays in Turkey: History and Memory”, 58; Altınay, *age*, 32.

kaybederek bir canlı ‘hafıza mekanı’ olarak gösteren malûl gazilerin aktif özneler olarak mı yoksa edilgen bir grup olarak mı katılımcı olduklarını sorgulamak bu tezin ana araştırma sorusudur. Bu durum, malûl gazilerin törenlere ait militarist ve eril çerçeveye uygunluğunu ve/veya tezatlığını algılayabilmek gibi yan bir soruyu da içinde barındırarak ortaya çıkarılmaya çalışılacaktır.

Bu tezin bir amacı da, literatürde bu konuyla ilgili ileriki çalışmalar açısından yeni bir kapı aralamaktır. Bu kapsamda, konunun geniş, ancak materyalin sınırlı olması sebebiyle malûl gazilerin en aktif role sahip oldukları törenler müstakil birer bölüm halinde, sınırlı görünüme sahip oldukları törenler ise topluca bir bölümde ele alınmıştır.

Tezin ilk bölümünde, 23 Nisan bayramı, 29 Ekim Cumhuriyet bayramı ile iki yerel kurtuluş günü örneğinde malûl gazilerin temsil edilme biçimlerine yer verilmiştir. Erken Cumhuriyet döneminde kutlanan Lozan Sulh Bayramı ile 19 Mayıs bayramları malûl gazilere ait yeterli bilgiye rastlanılmaması sebebiyle çalışma kapsamı dışında bırakılmıştır. Bununla birlikte, ilgili dönemin bayram kutlamalarında en ilgi çekici yere sahip olan 10. yıl kutlamaları malûl gazilerin törenlerde çeşitli biçimlerde yer almaya başladıkları önemli bir aşama olduğundan dolayı ikinci bölümde müstakil olarak değerlendirilmiştir. Tez kapsamında ulaşılan en kıymetli bulgu olarak malûl gazilerin 30 Ağustos Zafer Bayramı kapsamında kendilerine özel gün olarak seçtikleri 26 Ağustos Ordu Malûlleri Günü ise tezin son bölümünde ele alınmıştır.

Tez boyunca konuyla ilgili çeşitli arşiv belgeleri, kutlama programları, ulusal ve yerel gazeteler literatürdeki diğer çalışmalarla birlikte incelenmiştir. Çeşitli yıllara ve illere göre özellikle Cumhuriyet Bayramları kapsamında ulaştığımız, özel ve devlet matbaaları tarafından basılan kutlama programları törenlere dair ayrıntılı bilgileri bize sağlamıştır. Ancak bu kaynakların eksik kaldığı noktalarda, Cumhuriyet Arşivi’nden erişebildiğimiz törenlere dair diğer belgeler çalışmamıza ışık tutmuştur. Bu konuda özellikle Cumhuriyet Halk Partisi’nin Genel Sekreterliği ile İl ve İlçe İdareleri arasındaki yazışmalar törenlerin nasıl geçtiğine dair kıymetli bilgiler içermektedir. Bununla birlikte Cumhuriyet Arşivi’nden eriştiğimiz malûl gazilere ait çeşitli dilekçeler de konumuzun özgünlüğüne katkıda bulunmuştur. Çalışmanın niteliği gereği, ulusal ve yerel gazeteler törenlerin teşrifat programına ilişkin bilgiler sunduğundan dolayı birincil kaynak olarak incelenmiştir.

2. 1923-46 ARASINDA ULUSAL VE YEREL BAYRAMLARDA MALÛL GAZİLER

Art arda pek çok savaştan çıkmış bir toplum olarak erken Cumhuriyet dönemi toplumunun önemli meselelerinden biri harp malûlleri olmuştur. Bu dönemde harp malûlleri için devlet tarafından hem sağlık alanında hem de ekonomik anlamda bazı düzenlemeler yapılmış, böylece savaşın yıkıcı izlerini hayatlarının sonuna dek vücutlarında taşıyan bu insanlar belli başlı güvenceler kapsamına alınmıştır. Ancak hem devletin yeni kurulması hem de ülkenin iç kesimlerinde haberleşme alanındaki ve bürokratik anlamdaki yetersizlikler sebebiyle malûl gazilere ait bilgiler özellikle yeni devletin kurulduğu ilk aşamalarda oldukça eksik kalmıştır.⁹⁰ Bu durumu, Kurtuluş Savaşı malûllerine verilen nakdî yardımların sayısındaki her sene görülen artışlardan anlayabilmek mümkündür.⁹¹

Bununla birlikte malûl gaziler, Osmanlı'dan itibaren kendileri adına sosyal yardımlaşmayı ve malûllerin toplumla entegrasyonunu sağlamak için çeşitli cemiyetler etrafında örgütlenmişlerdir. 1917 yılında kurulan Malûlîn-i Guzâta Muavenet Heyeti daha sonraki yıllarda “Malûlîn-i Askeriyeye Muavenet Heyeti”, “Harp Malûlleri Cemiyeti”, “Malûl Gaziler Cemiyeti”, “Ordu Malûlleri Birliği” gibi farklı isimler alarak Cumhuriyet dönemine de intikal etmiştir.⁹² Malûllerin savaş sonrası içinde bulundukları zor koşullar bu tip yardım derneklerini gerekli kılmıştır. Yukarıda bahsedildiği gibi bir harp malûlü “malûl gazi” statüsünü resmî olarak alsa bile maaşlardaki gecikmeler kendisini ekonomik zorluklarla baş etmek zorunda bırakmıştır.⁹³ Maaştan ayrı olarak zaman zaman malûl gazilere arazi tevdi ve tütün ikramiyesi yoluyla bir miktar nakit para dağıtılmasında da aksaklıklar çıkmış, malûller bu durumdan gazetelere gönderdikleri yazılarla şikayetçi olmuşlardır.⁹⁴

⁹⁰ Beşikçi, “From devastating warfare to deficient welfare: the Ottoman-Turkish disabled veterans of the First World War (1918-1930)”, 35-36.

⁹¹ Kurnaz Şahin, *age*, 441.

⁹² *age*, 429.

⁹³ Beşikçi, “From devastating warfare to deficient welfare: the Ottoman-Turkish disabled veterans of the First World War (1918-1930)”, 37.

⁹⁴ “Malûl Gazilere Yer Verilmemiş”, *Cumhuriyet*, 22.06.1929, 4; “Malûl Gaziler Sıkıntı Çekiyor”, *Cumhuriyet*, 20.09.1929, 1. (Ek-3)

Maaşa bağlananların bile sıkıntı çektiği bu dönemde, Malûl Gaziler Cemiyeti yoluyla yardım gören kimi malûl gazilerin, cemiyetin işleyişinin bozulması sebebiyle sokaklarda dilencilik yapmak zorunda kalması şaşırtıcı bir durum değildir.⁹⁵

Ancak malûller konusundaki tüm bu karmaşa, sayılarının tam tespit edilememe mevzusunda olduğu gibi cemiyet konusunda da devam etmiştir. İlk başlarda İstanbul ve Ankara gibi büyük kentlerde örgütlenen cemiyetler arasında belli başlı problemler ortaya çıkmıştır. İstanbul Şehzadebaşı'nda bulunan Malûl Gaziler Cemiyeti şubesinin adının yolsuzluklarla anılması⁹⁶ malûllerin bu cemiyete olan güvenini sarsmıştır. Malûllerin tek çatı altında toplanmaktan ziyade dağınık bir görünüm sergilediği bu durum, tezin bu ilk bölümünde de bahsedileceği üzere sosyal alandaki bazı isteklerine geç ulaşmalarına sebebiyet vermiş olabilir.

Aynı zamanda malûllerle ilgili bir diğer önemli konu malûliyet alınan savaşın hangisi olduğudur. Bu dönemde Cumhuriyet rejimi, devletin kurulmasını sağlayan Kurtuluş Savaşı malûllerine daha fazla önem vermiştir. Bu durum, maaşlar arasındaki farklılıklarda görülebileceği gibi⁹⁷ tez boyunca işleneceği üzere bayram kutlamalarındaki yer alış biçimlerine de yansımıştır.

Erken Cumhuriyet döneminin önemli konu başlıklarından olan beden terbiyesi ve bununla ilintili olarak öjenik tartışmalarının da harp malûlleri açısından gözden kaçırılmaması gerekir. Genç rejim, bu dönemde beden terbiyesi gibi çeşitli nüfus politikaları uygulayarak sağlam vücuda sahip ideal yurttaşını yaratma işine girişmiştir.⁹⁸ Öjenik tartışmaları ise sağlıklı bir nüfus yetiştirmek açısından 'milli dava' olarak görülmüştür.⁹⁹ 1930'lu yıllardan itibaren sıklıkla ele alınan bu konularla beraber malûl gazilerin ulusal bayram kutlamalarında özellikle resmigeçitlerde yer almaya başlamalarının da aynı döneme denk gelmesi, 'Giriş' kısmında ele aldığımız malûl gazilerden dolayı ilgili dönemde yaşanan milliyetçi-militarist krizi aşmanın bir yolu olarak görülebilir. Ancak yine de 'sağlam' bedenin 'sağlam' ulusu oluşturmak

⁹⁵ 25 Ağustos 1933 tarihli, Malûl Gaziler Cemiyeti'nin yoğun şikayetler üzerine mevcut idare heyetinin değiştirildiği kongrede söz alan harp malûlü Halit Efendi, artık malûl gazilerin kendilerine ve ailelerine yetebilecek maddî imkânı bulamadıklarından kimilerinin arka sokaklarda dilencilik yaptıklarından bahsetmiştir: **Milliyet**, 26.08.1933, 6.

⁹⁶ Kurnaz Şahin, **age**, 430.

⁹⁷ **age**, 361.

⁹⁸ Murat Arpacı, "Erken Cumhuriyet Türkiye'sinde Siyaset, Beden ve Terbiye (1923-1946)", **II. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi Bildiriler Kitabı**, ed. Ümit Güneş, (İstanbul: Bursa Kültür A.Ş., 2013), 2: 496.

⁹⁹ Murat Arpacı, "Erken Cumhuriyet Türkiye'sinde kamu sağlığı siyaseti ve öjenik", **Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar**, (İstanbul: İletişim Yay., Bahar 2014), 17: 144.

için arzulandığı bu dönemde, ‘ulusun kahraman kurtarıcıları’ olarak görülen malûl gazilere tören meydanlarında saygı göstermek kutlamaların bittiği andan itibaren bu gazilerin ‘sakat’ bedenlere indirgenmediği anlamına gelmemektedir.

Devletin kuruluşunun ilk on yılını kapsayan dönemde milli bayram olgusunun toplumsal olarak yaygınlaştırılması konusunda çalışmalar olmuştur. Törenlerin belli bir düzen ve sistem içinde her sene kapsam ve şeklen genişletilerek tekrarlanması amaçlanmıştır. Bu çalışmalar Cumhuriyet’in 10. yıl kutlamalarında doruk noktasına ulaşmıştır. Malûl gaziler ise ilk on yıldaki kutlamalarda düzenli olmasa da kendileri açısından temsiliyet alanları oluşturmaya çalışmışlardır. Cumhuriyet’in 10. yıldönümü kutlamaları erken Cumhuriyet dönemindeki tüm kutlamalar için bir örnek teşkil etmiştir. 10. yıldan sonraki her törende bu yıl yapılan kutlama biçimleri bir ritüel haline gelmiştir. Bununla birlikte, 1933’te kutlamalarla ilgili her şeyin önceden en ince detayına kadar kurallarla belirlendiği programlama sistemi ileriki yıllarda diğer tüm bayram törenlerinde de örnek alınmış, artık erken Cumhuriyet döneminin törenleri bir sistematik içinde yapılmaya başlanmıştır. Bu sistem içerisinde özellikle 10. yıldan sonra malûllerin törenlerde daha fazla yer edindiği görülecektir.

Her ne kadar, ulusal bayramlar gibi kutlamalar şekli, içeriği ve mekânsal boyutuyla Türk ulusal kimliğinin seküler kodlarla içkinleştirilmesi için önemli araçlar sunsa da¹⁰⁰ bu törenlerdeki katılımcıların düpedüz edilgen olduklarını düşünmek yanıltıcı olur. Bu tip eylemlerin katılımcılarının onlara verilenden daha fazlasını yapmaya ve kendi kimliklerini ortaya çıkarmaya meyilli olduklarını söylemek mümkündür.¹⁰¹ Nitekim malûl gaziler halkın törenlere aktif katılımının en önemli örneklerinden sayılabilir. Malûller, ulusal bayramların ülke çapında toplumsal olarak yerleşme sürecinde net bir biçimde bu törenlerde yer almasalar da, itiraz ve talepleri doğrultusunda törenlerde kendilerine düzenli olarak temsil alanı oluşturmaya çalışmışlardır.

Ulusal bayramların kutlama şekline bakıldığında en dikkat çekici uygulama resmigeçitler olmuştur. İki savaş arasında yapılan kutlamalardaki resmigeçitlerde yer alan her grubun askerî nizamda yürümesi, dönemi yorumlamak için oldukça anlamlıdır. Konumuz açısından bakıldığında, erken Cumhuriyet dönemi

¹⁰⁰ Sibel Özbudun, **Ayinden Törene**, (İstanbul: Anahtar Kitaplar, 1997), 15-21.

¹⁰¹ Emre Işık, **Beden ve Toplum Kuramı**, (İstanbul: Bağlam Yay., 1998), 154.

bayramlarındaki resmigeçit törenleri ise, yurttaşların kendi arasındaki çeşitli çelişkilerden soyutlanarak tüm ulusun bir günlüğüne yatay bir şekilde eşitlendiği birer anlatı merkezi olmuştur.¹⁰² Her sene tekrar eden bu ritüelle, yurttaşlar Türk ulusu çerçevesinde bir ortak hafıza oluşturmuşlardır. Bu açıdan, erken Cumhuriyet döneminin sınıfsız-kaynaşmış toplum yaratma idealinin vücut bulması için bayramlar adeta toplumsal uzlaşma süreci olmuştur.¹⁰³ Askerlerin ve öğrencilerin tıpkı bir bedenin uzuvları gibi senkronize bir şekilde yürüdüğü bu törenlere köylülerin yerel kıyafetlerini giyerek katılmaları istenmiştir. Öte yandan ilgili bölgedeki tüm memurlar, esnaf ve diğer cemiyetler de bu törenlere katılmıştır. Bu durum, bahsedildiği üzere yurttaşlar arasındaki yatay bağlantıyı yani ulusu bir günlüğüne tek bir parça halinde görmek için önemli bir fırsat olmuştur. Ancak bu törenlerde, savaştan çıkmış bir toplumun yaralarını gösteren adeta birer canlı anıt olan malûl gazilerin yer almaması bu parçayı eksik bırakmıştır. Bu doğrultuda, bir ulusu ve ulusun kutsallarını yaşatmak için fonksiyonel sayabileceğimiz¹⁰⁴ malûl dernekleri bizzat bu törenlerde yer almak üzere bazı adımlar atmıştır. Malûllerin törenlerde ve kutlamalarda yer alması, geçmişin yaralarını hep güncel ve şimdiki zamanda tutmaya olanak vermiştir.¹⁰⁵ Aslında böylece Türk ulus-devletinin törenlerde dinç ve çevik askerlerle, genç öğrencilerle çizdiği gelecek idealizasyonu, malûllerin de yer almasıyla geçmiş acılarla birleştirilerek yeni devletin geçmiş-gelecek bağlantısı üzerinden daha sağlam bir ideoloji kurmasını sağlamıştır. Bu bağlamda ilk bölümde çocukların ön planda olduğu 23 Nisan bayramı, tüm ulusun bir arada yer aldığı Cumhuriyet bayramı ve yerelin millileştiği bir anlatıya sahip olan yerel kurtuluş günleri malûl gaziler açısından incelenecektir.

2.1. 23 Nisan Bayramı

TBMM'nin 23 Nisan 1920'de açılmasının birinci yıldönümünde mecliste 23 Nisan gününün milli bayram ilan edilip edilmemesi üzerine uzun tartışmalar gerçekleşmiştir.¹⁰⁶ Bu tartışmalar sonucu 23 Nisan'ın milli bayram olarak kabulü

¹⁰² Özbudun, **age**, 126.

¹⁰³ Arzu Öztürkmen, "Milli Bayramlar: Şekli ve Hatırası-I", **Toplumsal Tarih**, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay., Nisan 1996), 28: 31-32.

¹⁰⁴ Volkan Yücel, "Hafıza Yeri-Kimlik Yeri", **Özneler, Durumlar ve Mekânlar**, yay. haz. İ.Emre Işık, Yıldırım Şentürk, (İstanbul: Bağlam Yay., 2009), 107.

¹⁰⁵ **age**, 109.

¹⁰⁶ Salman Bolat, "Milli Bayram Olgusu ve Türkiye'de Yapılan Cumhuriyet Bayramı Kutlamaları (1923-1960)", 39-42.

karara bağlanmış olsa da kanun tasarısı 23 Nisan tarihinden sonra kabul edildiği için 1921'deki kutlamalar halkın tezahüratlarından ibaret kalmış, bayrama ilişkin özel bir merasim programı yapılmamıştır.¹⁰⁷ Resmî törenler 1922'de önce Ankara'da, sonraki yıllarda İstanbul'da da olmak üzere düzenlenmiştir; bu ilk yıllarda diğer şehirlerde gayri resmî bir biçimde halkın kendi iradesiyle meclisin açılış yıldönümünü kutladığı bilinmektedir.¹⁰⁸

1925 yılına kadar yalnızca meclisin açılış yıldönümü kutlamalara konu olsa da bu yıldan itibaren Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin 23 Nisan'ı 'Himaye-i Etfal Günü' ilan edip çocuklara yardım adına rozet dağıtmaya başlamasıyla 23 Nisan bayramının içeriği de değişmeye başlamıştır.¹⁰⁹ Cemiyet 1926 yılında bu bayram çerçevesinde rozet dağıtmaya devam etmişse de 23 Nisan'ın 'Çocuk Bayramı' olarak anılmaya başlaması 1927 yılında olmuştur.¹¹⁰ 1929'da alınan bir kararla Çocuk Bayramı bir hafta boyunca kutlanmaya başlanmıştır.¹¹¹ Böylece 1921'de TBMM'nin açılış yıldönümünün her yıl kutlanması amacıyla ilan edilen milli bayram yıllar içinde anlamını çocuklar üzerinden yeniden üretmiştir.

Meclisin açılış yıldönümünün kutlandığı ilk yıllardaki kutlamalar resmigeçitleri ve fener alaylarını kapsarken, bu bayrama çocukların da dahil olmasıyla birlikte çocuklar için eğlenceler, balolar, 'çocuk meselesi' ile ilgili konferanslar gibi çeşitli etkinlikler de kutlamalarda görülmüştür. Bu bayramın içeriği zamanla çocuklara yöneldiğinden dolayı, kutlamaların herhangi bir kısmında malûl gazilerin toplu katılımına rastlanılmamıştır. Bununla birlikte, malûl gaziler çocukları dolayısıyla da olsa bu bayram kapsamında kendilerine bir temsiliyet alanı bulabilmişlerdir. Nitekim Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin 1927'de yayınlanan nizamnamesinin ikinci maddesinde cemiyetin öncelikle şehit çocuklarıyla ikinci olarak ise harp malûllerinin çocuklarıyla ilgileneceğine dair ifadeler yer verilmektedir.¹¹² Bununla ilintili olarak cemiyetin, 23 Nisan günlerinde şehit ve malûl gazilerin çocuklarına yardım amacıyla para topladığı görülmektedir. Cemiyetin

¹⁰⁷ Necdet Sakaoğlu, "Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı'nın Tarihinden", **Toplumsal Tarih**, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay., Nisan 1998), 52: 6.

¹⁰⁸ Mehmet Ö. Alkan, "En Doğru Bildiğimizden Kuşkulanmak-5: 23 Nisan'ın Gayri Resmî Tarihi", **Toplumsal Tarih**, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay., Nisan 2011), 208: 54.

¹⁰⁹ Mücahit Özçelik, "23 Nisan Çocuk Bayramı'nın Ortaya Çıkışı ve 1922-1929 Yılları Arasında 23 Nisan Kutlamaları", **Gazi Akademik Bakış Dergisi**, (Ankara: Kış 2011), 5/9: 269.

¹¹⁰ **age**, 271.

¹¹¹ Aslan, " 'Gürbüz Türk Milleti İçin Gürbüz Türk Çocuğu': 23 Nisan Çocuk Bayramı", 102.

¹¹² **Ankara Himaye-i Etfal Cemiyeti Nizâmname-i Esasiyesi**, (Ankara: Himaye-i Etfal Cemiyeti, 1337), 3. (Ek-1)

22 Nisan 1927’de “vatan yavruları namına” başlığıyla gazetelere verdiği ilanda meclisin ve devletin ilk kurulduğu gün olarak 23 Nisan’ın ‘Çocuk Günü’ olarak tespit edildiğine dair ibareler yer almaktadır. Bununla birlikte, bu yeni devletin ve yeni tarihin “şehit ve malûl gazilerin eseri” olduğundan dolayı onların çocuklarına yardımda bulunmanın bir ‘vatan borcu’ olduğuna dair atıflara rastlanmaktadır.¹¹³

23 Nisan ilgili dönemde ‘tarihin başlangıcı’, ‘yeni milletin doğduğu gün’, ‘saadet devrinin açıldığı gün’, ‘hakimiyet temellerinin atıldığı gün’, ‘Cumhuriyet’in temellerinin atıldığı gün’, ‘istiklal güneşinin doğduğu gün’ gibi çeşitli şekillerde anılmaktadır.¹¹⁴ Başlangıç olarak anılan bir günün çocuklara ve gelecek nesle atfedilmesi yeni rejim tarafından sembolik bir anlama bürünmüştür.

Savaşlardan dolayı karşı karşıya kalınan insan kaybının neden olacağı sorunlar ancak yeni bir nüfus politikası ile giderilebilirdi. Bu yeni nüfus politikası, nüfusun hem çoğalması hem de sağlıklı ve güçlü bir nesil olarak yetiştirilmesine dayalıydı. Dolayısıyla ‘çocuk meselesi’ erken Cumhuriyet döneminin önemli konularından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Aslında çocukların toplumsal özneler olarak çeşitli politikalara konu olması II. Meşrutiyet döneminde başlamıştır. II. Meşrutiyet döneminde çocuklar hem ‘müstakbel yurttaş’ kimlikleriyle hem de ‘müstakbel askerler’ olarak idealize edilmişlerdir.¹¹⁵ Cumhuriyet döneminde ise yeni rejimin ideolojisini benimsemiş çocuklar yetiştirilmesi için çaba sarf edilmiştir. Yeni nesli oluşturması beklenen bu ‘ideal çocuk’, hem Cumhuriyet rejimine ve onun gerektirdiklerine sıkı sıkıya bağlı olmalı hem de askerliği en kutsal vazife olarak görerek bundan kaçmamalıydı.¹¹⁶

Konumuz bağlamında bu iki açıdan değerlidir. Bir yandan, 23 Nisan günleri ‘başlangıç’ olarak kabul edildiğinden dolayı Cumhuriyet’in yeni ideal çocuğu da bu ‘başlangıç’ günüyle birlikte görünür olmuştur. Ancak bu başlangıcın şehit ve malûl gazilerin eseri olduğu düşünüldüğünden dolayı 23 Nisan bayramları, yurttaşlara şehit ve harp malûllerinin çocukları üzerinden ‘vatan borcu’nu ödemek için olanak sağlandığı bir alana dönüşmüştür. Diğer yandan, 23 Nisan günlerinde şehit ve malûl gazilerin çocukları adına para toplanması, yaratılan ‘ideal çocuk’la birlikte hem yeni

¹¹³ Bkz. “Vatan Çocukları Namına”, **Cumhuriyet**, 22.04.1927, 1.

¹¹⁴ Arzu Öztürkmen, “Milli Bayramlar: Şekli ve Hatırası-II”, **Toplumsal Tarih**, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay., Mayıs 1996), 29: 8.

¹¹⁵ Güven Gürkan Öztan, **Türkiye’de Çocukluğun Politik İnşası**, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., 2019), 45.

¹¹⁶ Öztan, **age**, 63; 76.

rejimin geçmiş-gelecek idealizasyonunu sağlamış hem de geçmişteki fedakârlıkların gelecek fedakârlıklara zemin oluşturmaya olanak vermiştir. İki savaş arası dönemde olduğu göz önünde tutulursa, bu uygulamanın çocukların her zaman savaşa hazır bulundurularak yetiştirildiğine ve yapılacak her fedakârlıkta kendilerine ‘vatan borcu’ ödeyecek yurttaş topluluğuyla senede bir gün belirli ritüellerle karşılaşmalarının çocuklar üzerindeki etkilerinin anlamlandırılmasına ışık tutması açısından önemli olduğu düşünülebilir.

İlk dönemde Himaye-i Etfal Cemiyeti sayesinde dolaylı bir temsil alanı bulabilen malûl gaziler için 1933 yılından sonra 23 Nisan bağlamında böyle bir durum söz konusu olmamıştır. Çocuk Esirgeme Kurumu’nun¹¹⁷ bu dönemde şehit ve malûl gazi çocukları adına rozet dağıtıldığına dair bilgiye rastlanılmamıştır. Birinci Dünya Savaşı’ndan itibaren Türkiye’de olduğu gibi Avrupa’da da harp malûlleri birer yardımlaşma objesi olarak algılanmışlardır.¹¹⁸ Nitekim bu dönemle birlikte malûl gaziler kendi adlarına rozet dağıtılarak halktan yardımlaşma amacıyla para toplanmasından şikayet etmeye başlamışlardır.¹¹⁹ Dolayısıyla bu tarihten itibaren rozetler aracılığıyla malûl gazilerin çocuklarına artık para toplandığı görülmemiştir.

Özellikle İkinci Dünya Savaşı yıllarında her iki bayram da eskisi gibi kutlanmamıştır. Dolayısıyla 23 Nisan bayramı kapsamında harp malûllerinin herhangi bir görünürlüğü kalmamıştır. Ancak konumuz bağlamında, 23 Nisan bayramlarında çocukların ilk kutlamalardan itibaren askeri bir görünüm içeren resmigeçitle tören yapmaları sağlıklı ve sağlam yeni neslin adeta geleceğin askerlerini temsil ettikleri söylenebilir. Çocuklara yüklenen bu misyon, diğer bayram törenlerinde malûl gazilere yüklenen ‘kahramanlık’ motifiyle birlikte okunduğunda rejimin geçmiş-gelecek dinamizmi açısından anlamlı olacaktır.

2.2. 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı

Erken Cumhuriyet döneminde her ne kadar 23 Nisan 1920 gününün ‘başlangıç’ olarak anıldığı bilinse de 29 Ekim 1923’te yeni Türk ulus-devletinin kurulmasıyla birlikte bu güne oldukça işlevsel anlamlar yüklenmiştir. Cumhuriyet rejiminin ilan edildiği günün her sene kutlanması, yeni rejimin ve onun ideolojisinin

¹¹⁷ Himaye-i Etfal Cemiyeti 1934 yılından itibaren “Çocuk Esirgeme Kurumu” adını almıştır.

¹¹⁸ Cohen, *The War Come Home*, 120.

¹¹⁹ *Milliyet*, 26.08.1933, 6.

tüm topluma yayılmasında etkili bir araç olmuştur. Ancak 29 Ekim gününün ulusal bayram ilan edilmesi hemen gerçekleşmemiştir. Cumhuriyetin ilanının ilk yıldönümünde geniş içerikli ve düzenli bir kutlama yapıldığı söylenemezse de tüm ülkede yüz bir pare top atılarak halk tarafından günün öneminin idrak edilmesi hedeflenmiştir.¹²⁰ İstanbul ve İzmir’de resmi törenler gerçekleştirilirken, devletin merkezi olarak Ankara’da da Mustafa Kemal meclisteki makamında belli bir sıraya göre birçok kişi ve kurumu tebrik için kabul etmiştir.¹²¹ Hilal-i Ahmer, Himaye-i Etfal, Muallimler Birliği ve Türk Ocağı gibi cemiyetler makama davet edilse de malûllere ait herhangi bir cemiyet bu kabul resminde yer almamıştır. Kabul resminin ardından meclis önünde bir resmigeçit yapılmış, askerler ve öğrenciler halkın coşkulu karşılıklarıyla caddede yürümüşler.¹²² Bununla birlikte gece de bir fener alayı düzenlenmiştir. Ancak resmigeçit ve fener alayında da malûllere dair bilgiye rastlanmamıştır.

İlk seneki kutlamalar bu şekildeyken, 29 Ekim gününün ulusal bayram ilanı 1925 yılına denk gelmiştir. 19 Nisan’da mecliste görüşülen kanun tasarısı neredeyse tartışmasız kabul edilmiştir.¹²³ Kanuna yalnızca şeklen bir itiraz gelse de 29 Ekim’in Türkiye’nin ulusal bayramı olması konusunda tüm mebuslar hemfikir olmuştur. Böylece 29 Ekim devlet adına hem yurt içinde hem yurt dışında resmi merasimin yapılacağı tek gün ilan edilmiştir.¹²⁴

1925 ve 1926 yıllarında yapılan kutlamalara dair gazetelerde malûllerle ilgili herhangi bir bilgi yer almamıştır. Bu iki yılda da devlet makamlarında kabul resmi, ardından resmigeçit ve gece fener alayını içeren bir kutlama şekli tercih edilmiştir. Gazetelerde 1927 yılındaki kutlama programına ilişkin bilgiler de yer almaktadır. Bu yıl, hem resmi kabul hem de halk merasimi için detaylı bilgi verilmiştir.¹²⁵ Hilal-i Ahmer, Himaye-i Etfal, Tayyare Cemiyeti, Muallimler Birliği gibi oluşumlar bu törenlere katılsalar da malûl gaziler törenlerde yer almamıştır.

Taramalarımız sonucunda malûl gazilerin Cumhuriyet bayramları çerçevesinde görünür oldukları ilk kutlamanın 1928 yılında gerçekleştiği ortaya

¹²⁰ BCA, nr. 30.18.1.1 / 11.48.17, (26.10.1924).

¹²¹ Mehmet Emin Elmacı, “Cumhuriyet’in İlanının İlk Yıldönümü Kutlamaları”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, (Haziran 1998), 3/8: 52-53.

¹²² age, 54-55.

¹²³ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 2, Cilt: 18; 164-167.

¹²⁴ BCA, nr. 30.18.1.1 / 13.23.19, (21.04.1925).

¹²⁵ **Ayın Tarihi**, 14/43: 2591.

çıkılmaktadır. Dahiliye Vekaleti'nin tüm vilayetlere gönderdiği genelge ile merasime ait teşrifat bilgisine ulaşılabilir. ¹²⁶ Buna göre devlet makamında yapılacak kabul törenine katılımcılar belli bir sıra ile alınacaktı. En yüksek mülki amir olarak valinin başkanlığında yapılan bu törende, mebuslardan askeriye; dahiliye, maarif ve adliye mensup birçok memurdan mühendisler kadar pek çok resmi ve özel kurumun yöneticileri ve maiyetleri katılımcı olarak bulunmuşlardır. Bununla birlikte, geçmiş yıllardaki gibi Hilal-i Ahmer, Türk Ocağı ve Himaye-i Etfal gibi cemiyetler de vilayetlerdeki kabul resmine davet edilirken bu sene ilk kez bu cemiyetlere ek olarak harp malûllerinin de törenlerde yer alması söz konusu olmuştur. İlgili teşrifat sırasına göre malûller on beşinci sırada tebriğe kabul edilmişlerdir ki bu törendeki en son sırayı teşkil eder.

Ertesi yıl da Cumhuriyet bayramı törenlerine ilişkin detaylı kutlama programları gazetelerde yer alsa da bu programlarda harp malûlleri bulunmamaktadır. Geçen yıllarda olduğu gibi yine 1929 yılında da resmigeçit, resmi makamlarda kabul töreni ve ardından gece süren eğlencelerle Cumhuriyet Bayramı kutlanmıştır. Ancak bu yıllarda henüz törenlerin tam olarak düzenli yapılabildiğini söylemek mümkün değildir. Nitekim İstanbul Beyazıt Meydanı'ndaki tören esnasında izdiham yaşanmış, halk ezilme tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır. ¹²⁷ Bununla birlikte Harp Malûlleri Cemiyeti Reisicumhur'a, Başvekalet'e, Milli Müdafaa Vekaleti'ne ve Meclis Riyaseti'ne telgraf göndererek bayram tebriğinde bulunmuştur. İlgili tebrik gazetelerde de yayınlanmış, "Türk milletinin ulu bayramı olan Cumhuriyet Bayramını umum malûl evlâtlarınız tebrikle ellerinizden öperler" ¹²⁸ şeklindeki telgraflarını devletin en üst kademelerine gönderen malûller, Cumhuriyet Bayramı çerçevesinde bir temsiliyet alanı oluşturmaya çalışmışlardır. Ayrıca, Beyazıt'taki törende harp malûlü bir ayakkabı boyacısı da halk kalabalığının içinde bulunmuş, askerlerin geçişi esnasında dalgın bir şekilde geçiş resmini izlemiştir. ¹²⁹ Tüm bunlardan yola çıkarak malûllerin kutlamalarda bir görünürlük çabası içinde olduğu söylenebilir. Buna karşın törende yer alamayışlarının törenlerin bu ilk yıllardaki düzensizliğinden ve belli bir sistemi henüz içermemesinden kaynaklandığı da düşünülebilir.

¹²⁶ **Akşam**, 28.10.1928, 1.

¹²⁷ "Hem Nalina Hem Mihına", **Cumhuriyet**, 31.10.1929, 3.

¹²⁸ **Cumhuriyet**, 31.10.1929, 4.

¹²⁹ **Vakit**, 31.10.1929, 3.

Harp malûllerinin bayram kutlamalarında yer almak istemelerine ilişkin en dikkat çekici ayrıntıları 1931 yılındaki bayramda bulmak mümkündür. *Cumhuriyet* gazetesine 25 Ekim 1931’de Mütেকait Harp Malûlleri Cemiyeti tarafından verilen bir ilanda, “Cumhuriyet bayramı merasimine iştirak hakkında görüşülmek üzere arzu eden malûl arkadaşların 26/10/931 pazartesi günü cemiyet merkezini teşrifleri rica olunur.” ifadeleri yer almaktadır.¹³⁰ Aynı şekilde *Vakit* gazetesinin 27 Ekim 1931 tarihli sayısının ‘Davetler’ başlıklı kısmında da şu çağrı mevcuttur:

“Mütেকait harp malûlleri cemiyetinden: Cemiyetimizin iştiraki takarrür ettirilen Cümhuriyet bayramı merasimi hakkında görüşülmek ve lâzım gelen tertibat alınmak üzere bilhassa siyah ve koyu renkte elbiseleri olan arkadaşlarımızın 27 ve 28 Salı ve Çarşamba günleri behemehal Cemiyet merkezine gelmeleri ehemmiyetle rica olunur.”¹³¹

Görüldüğü üzere İstanbul’daki malûl gaziler bu bayrama dahil olmak için cemiyetleri öncülüğünde çeşitli hazırlıklar yapmışlardır. Bayramdan günler önce toplanarak bayrama katılmayı kararlaştıran malûllerle ilgili en önemli nokta, merasim programında özel olarak isimlerinin geçmemesidir.¹³² Buna rağmen malûl gaziler bu yıl İstanbul Beyazıt Meydanı’nda yapılan törendeki resmigeçitte en ön sırada yer almışlardır. Bu durum gazetelere de yansımış, Mütেকait Harp Malûlleri Cemiyeti umumi katibi İbrahim Bey, hükûmete yazdığı mektupla bayram töreninde kendilerine yer verildiği için tüm cemiyeti adına teşekkür etmiştir.¹³³ İlgili mektupta İbrahim Bey şu ifadeleri kullanmıştır:

“Dünkü Cumhuriyet bayramı merasiminde sevgili Cumhuriyet hükûmetimiz harp malûllerine en ön safta yer vermek suretile şimdiye kadar daima esirgemediği büyük şefkatlere ilâveten çok yüksek kadirşinaslık âsarı göstermiş ve bu eseri âtîfet ve şefkat Malûl gazilere yüreklerine sığmıyan sevinç ve heyecanlar bahşetmiştir. Türk Malûl gazileri, sevgili Cumhuriyetin harp malûlleri bilâistisna bütün milletin ve başta Ulu Gazi bulundukları halde bilûmum ricali hükûmetimizin şefkat ve âtîfetine, çok derin muhabbetlerine mazhar olmakla bahtiyardır. Malûl gazilerin bu bahtiyarlık ve minnettarlıklarını necip Türk milletine, Cumhuriyet mabedini kuranlara, onun

¹³⁰ *Cumhuriyet*, 25.10.1931, 5.

¹³¹ *Vakit*, 27.10.1931, 5.

¹³² *Cumhuriyet*, 26.10.1931, 3; *Cumhuriyet*, 29.10.1931, 6; *Vakit*, 29.10.1931, 3.

¹³³ Kurnaz Şahin, *age*, 428-429.

yüksek düşünen başlarına ve bütün dünya efkârî umumiyesine ilân ederek Malûl gazi kardeşlerinin bu heyecanlarına tercüman olmuştur.”¹³⁴

Malûllerin İstanbul'daki bayram çerçevesinde belirlenen programda adlarının geçmemesine rağmen en ön sırada yürümeleri oldukça ilginçtir. (Ek-4) Hem bayramdan önce Harp Malûlleri Cemiyeti'nin bayramla ilgili toplantıları hem de bayramdan sonra hükümete gönderilen teşekkür mektubu, malûl gazilerin tören dâhiline kendi talepleri sonucunda alınabilmiş olduklarını düşündürmektedir. Nitekim cemiyetin bu dönemde malûllerin durumlarını iyileştirmek adına bazı kararlar aldığı bilinmektedir.

Ekonomik ve sosyal alanda yaşadıkları sıkıntılar sebebiyle malûl gaziler, cemiyet merkezlerinde belirli aralıklarla yaptıkları beş senelik programlarla cemiyetin malûller adına hangi konularda çalışacağını belirliyorlardı. Bu programlar, malûllerin toplumla bütünleşebilmelerini ve istedikleri sosyal statüye ulaşabilmelerini sağlayacak maddeleri de içermektedir. Malûl gazilerin bu isteklerini doğrudan gerçekleştirebilecekleri alanlardan biri de bayram kutlamalarıydı. Dolayısıyla bayram kutlamalarında yer almak, çeşitli sıkıntılarla boğuşan malûl gaziler için gittikçe artan bir öneme sahip oluyordu. Buna göre cemiyetin 1931 yılında hazırladığı beş senelik programın on sekizinci maddesinde, malûller adına pul bastırılıp resmi günlerde bunların telgraf ve mektuplara yapıştırılması kararlaştırılmıştır.¹³⁵ Böylece hem cemiyet maddi gelir elde edecek hem de malûller resmi bayram günlerinde topluma kendilerini hatırlatmış olacaklardı.

Arşiv belgelerinden elde edilen bulgular sonucunda, malûl gaziler arasındaki Cumhuriyet bayramı törenlerine katılmak konusundaki talebin yalnızca bir cemiyet etrafında toplanan malûllerden gelmediği görülmüştür. Ankara'da yaşayan İstiklal Harbi malûlü Miralay İsmail Hakkı'nın Cumhuriyet bayramından bir hafta önce Başvekalet'e gönderdiği mektup konumuz açısından oldukça değerlidir. İlgili mektupta İsmail Hakkı Bey, ulusal bayram törenlerinde malûl gazilerin unutulduğundan şikâyet etmekte ve kendileri için törenlerde diğer ülkelerde olduğu gibi tribün ayrılmasını talep etmekteydi. İlgili mektupta İsmail Hakkı Bey şu ifadeleri kullanmıştır:

¹³⁴ **Cumhuriyet**, 31.10.1931, 5.

¹³⁵ **Vakit**, 29.10.1931, 5.

“Yalnız milli sürur, milli merasim, milli içtima günlerinde her millette malûllere bir yer verilirken bilmem neden bizde zavallı harp malûlleri her zaman unudulur. 29 teşrini evvel cümhuriyet bayramı için yapılan tribünlerde bazı sınıflar için yerler ayırılmıştır. Büyük zaferimizin en büyük nimeti olan cümhuriyetimizin tesidi günü o zafer malûllerinin, harp malûllerinin düşünülmesi, ve kendilerine meslektaşları yanında tribünlerde bir yer tahsis edilmesi, malûliyeti sabit malûl zabıtana da tribün kartı verilmesi elbette evliyeyi ümur efendilerimizin millet malûllerine böyle sürur günlerinde gösterecekleri bir kadirşinaslık olurdu diye düşünüyorum.”¹³⁶

Başvekalet İsmail Hakkı Bey’e verdiği cevapta, mektubun kendilerine bayramdan sonra ulaştığını belirtip bundan sonraki yıllarda ilgilenilmek üzere bu konunun Ankara vilayetine iletildiğini söylemiştir. Nitekim bu mektup, İstanbul’da yapılan törende programda yer almamalarına rağmen malûl gazilerin cemiyet olarak en önde yürüyebilmeleri konusunda ortaya attığımız fikri destekler niteliktedir. Merasimde yer almak isteyen malûl gazilerin İstanbul’da cemiyet etrafında birleşerek yaptıkları talebin daha etkili ve hızlı bir geri dönüş almış olma ihtimali yüksektir.

Öte yandan, İstanbul’daki cemiyetten malûl gaziler, bayram törenine katılmalarının ardından, bunu tüm ülke genelinde her sene kalıcı bir ritüel haline getirebilmek için bayramdan sonra çeşitli girişimlerde bulunmuşlardır. Harp Malûlleri Cemiyeti Kasım ayında Ankara’ya dört kişilik bir heyet göndererek bazı taleplerde bulunmayı planlamıştır. Bu taleplerden biri de resmigeçitlerde Avrupa’da olduğu gibi harp malûllerinin en ön sırada yürümelerinin sağlanmasıydı.¹³⁷ Hem cemiyetin bu girişimleri hem de ulaşabildiğimiz kadarıyla Miralay İsmail Hakkı Bey’in bireysel talebi doğrultusunda hükümetin bu konuyu dikkate aldığı ileriki yıllarda ve özellikle 10. yıl kutlamalarında görülecektir. Söylenebilir ki malûllerden gelen bu talepler, Cumhuriyet bayramı kutlamalarında bundan sonra kalıcı olarak yer almalarını sağlayacaktır.

Cumhuriyet’in 10. yılı ile ilgili bilgiler bir sonraki bölümde verileceğinden dolayı bu kısımda detaylıca ele alınmayacaktır. Ancak söylenebilir ki devletin yönetici elitleri için 10. yılın anlamı oldukça önemliydi. Bu kutlamalar, on yıllık süre zarfında yeni devletin neler yaptığının ve saltanat rejiminden kopuşun halka

¹³⁶ BCA, nr. 30.10.0.0 / 198.352.3, (08.11.1931). (Ek-5)

¹³⁷ Cumhuriyet, 22.11.1931, 5; Kurnaz Şahin, age, 430.

kazandırdıklarının topluca anlatılacağı bir propaganda aracı olmuştu. Bu sebeple daha önceki hiçbir resmi kutlamada görülmemiş boyutta hazırlıklar ve çalışmalar yapılmış, bu durum 1933 yılındaki Cumhuriyet bayramı kutlamalarında ciddi bir düzenin hâkim olmasıyla sonuçlanmıştır. Nitekim 10. yıl kutlamaları için özel kanunlar çıkarılmış¹³⁸, törenlerin her aşaması talimatnamelerle belirlenmiştir. Buna göre malûl gaziler onuncu yıl çerçevesinde yapılan hemen hemen her etkinlikte kendilerine yer bulabilmişlerdir. Malûl gazilerin 10. yılda yapılan resmigeçitlerde ve toprak alma merasimlerinde en ön saflarda olmaları, halk kürsülerinde ve piyeslerde kendilerine temsiliyet bulabilmeleri söz konusu olmuştur. Böylece bu yıl malûllerin törenlerdeki varlığı, sonraki Cumhuriyet bayramlarının hiç değişmeyen unsurları olmalarını sağlamıştır denilebilir.

10. yıl kutlamalarında malûl gazilerin her şehirdeki kutlamalara dâhil edilmesiyle birlikte önceki yıllarda yalnızca İstanbul'daki törenlerde görünür olan malûller 1934 yılında başka şehirlerdeki Cumhuriyet bayramı kutlamalarında da temsiliyet alanı bulabilmişlerdir. 1934 Cumhuriyet Yıl Dönümü Kutlama Talimatı'na göre malûl gaziler, ilk olarak yürüyen ordu kıtaatları arkasından ikinci sırada yürüyeceklerdir. İlgili talimatta şu ifadelerle rastlanmaktadır:

“İstiklâl ve inkılâp için canlarını ve uzuvlarını vermiş olan kahramanları temsilen her rütbeden zabıt, nefer, harp malûlleri ile ihtiyar gaziler ve şehit anaları bayraklarla geçeceklerdir. (Geçiş resminde yürüyemiyecek veya güçlkle yürüyecek malûllerin rahatsız olmamaları için bunlara kahramanlara saygı nişanesi olmak üzere ayrılan tribünde yer verilir).”¹³⁹

Tüm vilayetlere iletilen bu talimatname ile birlikte malûllerin diğer şehirlerdeki kutlamalarda yer alabildikleri görülür. Nitekim ‘cenk sakatları’ olarak da anılan malûl gaziler, 1934 yılında İzmir'deki kutlamalara katılıp resmigeçitte yer almışlar ve halkın yoğun tezahüratlarıyla karşılaşmışlardır.¹⁴⁰ *Yeni Asır* gazetesinin 30 Ekim tarihindeki sayısında ise koltuk değnekli ve göğüslerinde istiklal madalyaları olan gazilerin geçişi esnasında halkın kendilerini dakikalarca

¹³⁸ Nezahat Demirhan, “Cumhuriyetin Onuncu Yılı'nın Türk İnkılap Tarihinde Yeri ve Önemi”, (Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, 1990), 50-57.

¹³⁹ BCA, nr. 30.10.0.0 / 198.352.17, (27.10.1934); **1934 Cümhuriyet Yıl Dönümünü Kutlama Talimatı**, (İstanbul: Devlet Matbaası, 1934), 9-10.

¹⁴⁰ **Halkın Sesi**, 30.10.1934, 1.

alkışladığına dair bilgiler yer almaktadır.¹⁴¹ Merkezdeki kutlamalarla birlikte malûl gazilerin Buca'da da tören esnasında resmigeçitte yer aldığı görülmüştür.¹⁴² Bu durum, malûl gazilerin merkezlerle birlikte yereldeki törenlerin de ayrılmaz bir parçası olmaya başladığının anlaşılması açısından kıymetlidir. İzmir'den başka olarak, Edirne'de malûl gaziler resmigeçitte ilk sırada yer alan Hudut Kıtaatı'nın arkasında ikinci sırada yürümüşler, ayrıca yürüyebilecek durumda olmayan malûller için tribünde yer ayrılmıştır.¹⁴³ Malûller, İstanbul'da da törenlere dahil edilmeye devam etmişler, Beyazıt Meydanı'nda yapılan resmi törende malûl gazilere teşrifata dahil edilen diğer devlet yetkilileri ve konsoloslarla birlikte tribün hazırlanmıştır.¹⁴⁴

Bununla birlikte malûl gazilerin bu yıllardan itibaren resmigeçitte ihtiyar gaziler ve şehit anneleriyle aynı sırayı paylaştıkları görülmüştür. Denizli'de malûl gaziler şehit anneleriyle birlikte resmigeçitte bulunmuşlardır.¹⁴⁵ Afyon'da ise hem ihtiyar gaziler hem de şehit anneleriyle birlikte yürümüşlerdir.¹⁴⁶ Çanakkale Halkevi'nin dergisi *Anafarta*'da Cumhuriyet'in 11. yıldönümü sebebiyle çıkan bir yazıda malûllerle şehit annelerinden bayramları yaptıran 'fedakâr', 'ulu kimseler' olarak bahsedilmiştir.¹⁴⁷ Aynı yazıda ayrıca malûl gaziler için şu ifadeler kullanılmıştır:

"İstikbal... kafaları aydınlık olan, medeniyet kolunda yer alan budunlarındır. Bugün karşımızda birer ülkü ve otuk heykeli gibi duran savaş kahramanları, yurdu uğrunda kolunu, bacağına bütün vücudunu vererek yaralanan gaziler sizi candan kutlarım, bu savaşlarda aranızdan ayrılan silah arkadaşlarınızın, şehitlerin okan ruhları önünde derin bir saygı ile eğilirim."¹⁴⁸

Böylece, 10. yıldan önceki bayramlarda oldukça kısıtlı bir varlık gösterebilen malûl gaziler, 1934'ten itibaren yalnızca resmigeçitlerde yer almakla kalmamış özel kutlama yazılarında hatırlanan zümreler haline gelmişlerdir. Öyle ki, malûller

¹⁴¹ *Yeni Asır*, 30.10.1934, 2; Elmacı, Şeneken, *age*, 175-176.

¹⁴² Elmacı, Şeneken, *age*, 179-180.

¹⁴³ Nurten Çetin, *age*, 95.

¹⁴⁴ *Vakit*, 30.10.1934, 7.

¹⁴⁵ Erkan Afşar, "Milli Kimlik Oluşturma Sürecinde Cumhuriyet Bayramı Kutlamaları: Denizli Örneği (1934-1948)", *Tarih ve Gelecek Dergisi*, (Mart 2022), 8/1: 252.

¹⁴⁶ *BCA*, nr. 490.1.0.0 / 1141.1.1, (02.12.1948).

¹⁴⁷ *Anafarta*, (İstanbul: Ülkü Matbaası, Ekim 1934), 3: 6.

¹⁴⁸ *age*, 6.

‘cumhuriyetin kaynağı’ olarak görülmüş, gaziler yaşadıkça Cumhuriyet’in yaşaması temenni edilmiştir.¹⁴⁹

1935 yılına gelindiğinde ise tek bir günün ulusal bayram ilan edilip devlet adına ulusal törenin yalnızca o gün yapılması gerektiği düşünülmüş ve bu bağlamda bir kanun çıkarılmıştır. Cumhuriyet Bayramını tüm yurttaşların ‘en derin heyecan duydukları gün’ olarak kabul eden 2739 sayılı “Ulusal bayram ve genel tatiller hakkında kanun” ile birlikte Cumhuriyet Bayramları ulusal bayram, 30 Ağustos ve 23 Nisan ise genel tatil günü ilan edilmiştir.¹⁵⁰ Bu bağlamda malûl gazilerin ulusal bayram olarak addedilen bu günde temsil edilme biçimleri daha da önem kazanmıştır.

Önceki iki yılda olduğu gibi bu yıl da malûl gaziler hem resmigeçitlerde hem de tribünlerde yer alabilmişlerdir. Bu yıl, diğer yıllardan farklı olarak resmi kabulde yer aldıkları da görülmüştür ki bu durum, malûllerin Cumhuriyet Bayramı törenlerindeki genel yer alma biçimleri arasında bulunmamaktadır. Genellikle resmigeçitte kendilerine yer bulan malûller, 1935 yılında İzmir’deki program dâhilinde resmigeçitten önce hükümet konağındaki resmi kabule de davet edilmişlerdir.¹⁵¹

Cumhuriyet bayramlarının 1925’ten itibaren gelenekselleşen bir etkinliği ise Cumhuriyet baloları olmuştur. Bu balolar, üst düzey idarecilerin ve şehrin ileri gelenlerinin katılmak zorunda olduğu, Doğan Duman’ın tabiriyle birer “protokol baloları”dır.¹⁵² Bayram günleri, sabah valilikteki kabul töreni ve ardından şehrin meydanındaki resmigeçitle birlikte akşamları halkın katıldığı fener alayıyla yönetici elitler adına düzenlenen balolar bu dönemdeki Cumhuriyet bayramlarının genel görünümünü teşkil eder. Buraya kadar ele alınan kısımda, malûl gazilerin gündüz yapılan kabul törenleri ile daha çok resmigeçitlere katıldığı görülür. Ancak Cumhuriyet balolarına katıldıklarına dair herhangi bir bilgiye rastlanılmaz.

Bu duruma karşı malûl gazilerden tepki sesleri yükselir. Öyle ki 1935 Cumhuriyet bayramı kapsamında Mersin’de yapılan baloya malûl gazilerin davet

¹⁴⁹ age, 6.

¹⁵⁰ T.B.M.M. Kanunlar Dergisi, Cilt 15: 411.

¹⁵¹ Anadolu, 29.10.1935, 1; Elmacı, Şeneken, age, 184-186.

¹⁵² Doğan Duman, “Osmanlı’dan Erken Cumhuriyet Dönemine: Batı Kültürünün Bir Yansıması Olarak Balolar”, *International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, (Kış 2016), 11/1: 52.

edilmemesi üzerine emekli harp malûlü Yüzbaşı Rüştü Altunöz bizzat cumhurbaşkanlığına bir mektup yazar.¹⁵³ Parti genel sekreterliği aracılığıyla gönderdiği mektubun bilgi kısmında bu olayı, Mersin gibi küçük bir muhitte ordudan emekli edilmiş subaylara yapılan bir hakaret olarak özetler. Altunöz, ilgili mektubun ilk kısmında Cumhuriyet rejiminin öneminden ve anlamından bahseder. Cumhuriyetin kurulmasına yol açan savaşlarda Atatürk'ün bizzat ordu ve emrindeki subaylar aracılığıyla bu zaferleri kazandığını belirtir. Ardından sitem dolu sözlerle, Atatürk'ün Ankara'da üst düzey yöneticilerle katıldığı Cumhuriyet balosunda mütekait subayların yer almasına rağmen Mersin'deki baloda ihtiyat mütekait subaylarıyla ve malûl gazilere yer verilmemesinden şikâyet eder. Altunöz, Atatürk'e yapılan suikast teşebbüsüne müdahil olduğunu iddia ettiği birçok Hristiyan'a dahi davetiye gönderilmişken emekli subaylarla malûl gazilere yer verilmemesini hayretle karşılamıştır. Yapılan bu hatanın kasten olup olmadığının sorgulandığı mektupta, malûllerin bu durumun sebebini anlayamadıkları şu sözlerle ifade edilmiştir:

“... Komite Heyetinin orduya karşı hürmetlerini müeyit olmak üzere ordunun eski muharip subaylarına hürmet gösterilmek şöyle dursun bütün hürmetsizlikle dolu olarak gösterdikleri bu tahkiri hazim etmek Türk ordusunun göbeğinden doğmuş Şehit yüzbaşı Esat oğlu Harp malûlü mütekait ön yüzbaşı Rüştü Altunöz ve diğer mütekait subayların havsaları buna müsait değildir. Fransızların memleketi işgal esnasında nutuk söyleyenlere, alkışlayanlara yer verilsün de eski subaylara yer verilmemesi acaba memleketin gençlik mefkuresiyle ne dereceye kadar kabili teliftir. Biz bu hakareti hazim edebilmek için Türk ordusundan ve Türk milletinden ya büsbütün tecerrüt etmiş bulunmak veyahut en hafîi üzerimizdeki teşrifatı nez etmekle kabil olabilir. Acaba bir zabıt takaüde sevk edilirken teşrifattaki mevkii ve mefkuresi de takaüde sevk ediliyor mu? Harp malulü bulunan subayların maluliyetleri dimağa kadar sirayet ediyor mu?”

Bu uzun mektupta Altunöz, balo davetiyeleri yazılırken bütün yabancı hükümetlerde ilk olarak harp malûlleri ve onu müteakip muharip mütekait subayların adının geçirilmesi usulünden bahseder. Bunun üzerine kendilerine yapılan hakarettten dolayı Divan-ı Haysiyet'e dahi başvurma haklarının saklı olduğunu belirtip mektubunu sonlandırır.

¹⁵³ BCA, nr. 490.1.0.0 / 1145.16.2, (04.12.1935). (Ek-6)

Görüldüğü üzere malûl gaziler, Cumhuriyet bayramlarının her aşamasında yer almak için önemli bir çaba göstermişlerdir. Bu maksatla pek çok girişimde bulunan malûller, bu önemli günde temsiliyet haklarını koruyup daha çok görünür olabilmek ve kendilerini unutturmamak adına cumhurbaşkanına sitemli sözler barındıran bir mektup yazmaktan çekinmemişlerdir. Ancak bundan sonraki yıllarda balolarda kendilerine yer verilip verilmediğine dair bir bilgiye rastlanılmamıştır. Halkın yoğun katılımının olduğu resmigeçitlerde malûllere yer verilmesini rejimin bir propaganda aracı olarak görmek mümkündür. Nitekim halkın katılımının olmadığı, yalnızca idari ve siyasi yöneticilerin katıldığı bu balolarda harp malûlleri, törenlerde üstlendikleri ‘geçmiş’ anlatısından ziyade ancak onurlandırılma maksadıyla yer alabilirlerdi. Fakat balolarda malûl gazilere yer verildiğine dair bir bilgiye rastlanılmaması, malûllerin törenlerde yalnızca Kemalist rejimin kurduğu ‘fedakârlık’ anlatısının bir sembolü olarak işlevsel bir onurlandırmaya tabii tutulduklarını düşündürür. Bu bağlamda, harp malûllerinin Cumhuriyet balolarından dışlanmalarının, bu baloya katılmalarının hükümet nezdinde bir işlevi olmamasından ileri geldiği söylenebilir.

1936 yılına gelindiğinde ise törenlere resmigeçit kısmında katılıma devam etmiş olan malûl gazilere Ankara’daki törenler dâhilinde tribünde ‘kahramanlar tribünü’ olarak adlandırılan bir bölüm ayrılmıştır.¹⁵⁴ Malûl gazilerin yer aldığı tribünün ‘kahramanlar tribünü’ olarak adlandırılması, yukarıda bahsettiğimiz işlevsel onurlandırmanın bir tezahürü olarak karşımıza çıkar. Malûl gaziler bu yıl kapsamında, Ankara’nın yanı sıra Bursa ve Zonguldak gibi farklı illerde de resmigeçitlere katılarak bayraklarla yürümüşlerdir.¹⁵⁵

Ertesi yıl gerçekleştirilen kutlamalardan önce İstanbul Belediyesi gazetelerde bir ilan yayınlamıştır. İlgili ilanda malûl gazilerin törene katılımlarını sağlayacak kartların dağıtımından şu şekilde bahsedilmiştir:

“Cumhuriyet 14 üncü yıldönümünde Beyazıdda yapılacak geçid resminde memleketin istiklâli için canlarını ve uzuvlarını feda etmiş olan kahramanları temsil etmek üzere malûl subay ve erlere şehid analarına mahsus bir tribün ihzar edilmiştir. Bu tribüne girecek malûl subay ve erlerle şehid anaları için icab eden

¹⁵⁴ **Akşam**, 24.10.1934, 5.

¹⁵⁵ Erhan Alpaslan, “Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Bursa’da Cumhuriyet Bayramı Kutlamaları (1934-1945)”, **Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi**, (2019), 6/1: 114; Yücel Namal, Melek Toparlak Şahin, “Zonguldak’ta Cumhuriyet Bayramı Kutlamaları (1925-1938)”, **Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, (2022), 8/16: 696.

duhuliye kartları kazalara gönderilmiştir. Arzu edenler hüviyetlerini isbat ederek kaza kaymakamlarından alabilirler.”¹⁵⁶

Görülmektedir ki malûllerin törenlerde yer almaları yıllar içinde biraz daha sistemli bir hale getirilmiştir. 1937 yılında uygulanan malûller için özel tribün kartlarının tören esnasında herhangi bir karışıklığa sebebiyet vermemek için yapılmış olması da ihtimaldir.

Ayrıca gaziler bu yıl yine İzmir’de hükümet konağındaki resmi kabule davet edilmişlerdir. Resmi kabul sırasına göre malûl gaziler on yedinci sırada yer almaktalardı. Buna göre Çocuk Esirgeme, Muallimler Birliği ve Hava Kurumu gibi çeşitli cemiyetlerle birlikte makama kabul edilmişlerdir.¹⁵⁷ Resmigeçitlerde ikinci sırada yer almalarına rağmen harp malûllerinin resmi kabulde ön sıralara geçebildiği görülmemiştir. Resmigeçitteki durumdan farklı olarak kabul törenlerinde başka cemiyetlerle birlikte ve son sıralarda yer almaları sorgulanması gereken bir konu olarak önümüze çıkmaktadır.

Bununla birlikte, İzmir’deki Cumhuriyet Bayramı kutlamalarında konumuz açısından anlamlı olabilecek bir konuşma yapılır. İzmir Esnaf İşçiler Birlikleri İdaresi tarafından Cumhuriyet Bayramı şerefine giydirilen 300 çocuğa yapılan törende konuşan birliğin asbaşkanı Mehmed Ali, çocuklara babalarının, dedelerinin ve hatta annelerinin savaş meydanlarında kol ve bacaklarını bırakarak Cumhuriyeti kurduklarını anlatmıştır.¹⁵⁸ Başkan, böyle anne ve babaların çocukları olarak kanla kazanılmış olan bu Cumhuriyet’i gelecekte asker, çiftçi, mühendis olarak çeşitli alanlarda yükseltmeleri gerekliliğinden bahsetmiştir. Denilebilir ki, harp malûllerinin geçmiş ‘fedakârlıkları’ geleceğin kurulmasında bir temel olarak görülmüştür.

15. yıl kutlamalarının ise Atatürk’ün hastalığının ağırlaşması sebebiyle 10. yıla göre daha az bir coşkuyla kutlandığı bilinmektedir.¹⁵⁹ Yine de her sene yapılan hazırlıklar bu sene de geçerli olmuştur. İstanbul’da valinin başkanlık ettiği törende malûl gaziler geçit merasiminde yine ordudan sonra ikinci sırada yer almışlardır.¹⁶⁰ Ayrıca geçit resmine katılamayacak olanlar için yine özel tribünler yaptırılmış, malûl

¹⁵⁶ Bkz. “Malûllere Çağrı”, **Cumhuriyet**, 28.10.1937, 11.

¹⁵⁷ **Cumhuriyet Bayramı 14. Yıldönümü Kutlama Raporu**, (İzmir: Marifet Basımevi, 1937), 9-11.

¹⁵⁸ **age**, 14-17.

¹⁵⁹ Süleyman Ünüvar - Sevim Kellecioğlu, “Gaziantep’te Cumhuriyet Bayramı Kutlamaları ve Basına Yansıması (1933-1938)”, **Türk Dünyası Araştırmaları**, (Eylül-Ekim 2016), 224: 185.

¹⁶⁰ **Cumhuriyetin 15. Yıldönümü Kutlama Programı**, (İstanbul: Belediye Matbaası, 1938), 5-6.

subay ve erler şehit anneleriyle birlikte aynı tribünü paylaşmışlardır.¹⁶¹ Bursa’da yapılan kutlamalar kapsamında ise malûl gaziler 28 Ekim günü yapılan törende kendi adlarına Atatürk anıtına çelenk bırakmışlardır.¹⁶² Ertesi gün yapılan tören İstiklâl Marşı söylendikten sonra Türk bayrağının göndere çekilmesiyle açılmıştır. Bayrağı göndere çekme görevi ise malûl Recep Tezel tarafından üstlenilmiştir. Bunun ardından başlayan geçit resminde de malûl gaziler yürümüşlerdir.¹⁶³

Törenlerde resmigeçit esnasında yer almaları görüldüğü üzere artık bir gelenek haline gelmekle beraber tribünde de daima kendilerine özel yer ayrılması bu geleneğin bir parçası olmuştur. Nitekim 1941 yılında İstanbul’daki 18. yıl kutlamalarında resmigeçitteki ikinci sıralarını korumuşlardır. Kendileriyle birlikte şehit anneleri için yaptırılan ‘kahramanlar tribünü’ de her yıl olduğu gibi bu yıl da kurulmaya devam etmiştir.¹⁶⁴ Törene ilişkin hazırlıklar ve malûllerin bu kutlamalarda yer alacak olmaları basına da yansımıştır.¹⁶⁵ İstanbul dışında diğer şehirlerde de malûller törenlerin ayrılmaz parçası olmaya devam etmiş, nitekim Trabzon’da yapılan hazırlıklar çerçevesinde geçit törenine ait krokide malûller bulunmaktadır.¹⁶⁶

Cumhuriyetin 20. yıldönümü kutlamalarının 10. yıldönümüne nazaran daha sönük geçtiği görülmektedir.¹⁶⁷ Nitekim 20. yıl kutlamalarında 10. Yıl Marşı’nın söylenmiş olması 10. yılın erken Cumhuriyet dönemi için öneminin anlaşılması açısından değerlidir.¹⁶⁸ Bu yıl da yine diğer yıllarda olduğu gibi malûller tören programlarında yer almışlardır. Cumhuriyet Halk Partisi İçel Vilayet İdare Heyeti’nin 13 Kasım’da Ankara’ya gönderdiği raporda, törenin yapıldığı Cumhuriyet Meydanı’na malûl gazilerle şehit annelerine özel bir tribün yapıldığı bildirilmiştir.¹⁶⁹

İlk kez 1931 yılındaki resmigeçitte topluca yer alan malûl gazilerin temsiliyet kazanabilmek açısından gösterdikleri çaba sonucunda erken Cumhuriyet dönemi boyunca kendilerine Cumhuriyet kutlamalarında düzenli ve kalıcı bir alan

¹⁶¹ age, 7.

¹⁶² Fevzi Çakmak, “Bursa’da On Beşinci Yıl Cumhuriyet Bayramı Kutlamaları”, **U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, (2010), 18/1: 99-101.

¹⁶³ Erhan Alpaslan, “Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Bursa’da Cumhuriyet Bayramı Kutlamaları (1934-1945)”, 119-120.

¹⁶⁴ **Cumhuriyetin 18. Yıldönümü Kutlama Programı**, (İstanbul: Belediye Matbaası, 1941), 6-10.

¹⁶⁵ **Cumhuriyet**, 28.10.1941, 3.

¹⁶⁶ **BCA**, nr. 490.1.0.0 / 1148.30.1, (15.11.1948).

¹⁶⁷ Günver Güneş, Mehmet Emin Elmacı, **Tek Parti Döneminde Aydın’da Cumhuriyet Bayramı Kutlamaları**, (İzmir: Zeus Kitabevi, 2013), 227.

¹⁶⁸ Tekin İdem, “Erzurum’da Cumhuriyet Bayramı Kutlamaları (1938-1944)”, **International Journal of Economics, Politics, Humanities & Social Sciences**, (Güz 2021), 4/4: 201.

¹⁶⁹ **BCA**, nr. 490.1.0.0 / 1145.16.2, (13.11.1943).

bulabildiklerini söylemek mümkündür. Bu durum hem malûllere hem de devlete çeşitli imkânlar sağlamıştır. Bir yandan malûller, yaşadıkları sıkıntıları bir gün de olsa görecekları alaka ile hafifletebilmek ve uğruna uzuvlarını kaybettikleri toplumla kaynaşabilmek adına adımlar atmışlardır. Diğer yandan ise devlet, geçmiş acıları hatırlatan birer canlı anıt olarak malûlleri Cumhuriyet bayramı törenlerine dâhil ederek gelecek nesillere ‘fedakârlık’ düsturunu benimsetmeye çalışmıştır.

2.3. Yerel Kurtuluş Günleri: Adana ve İzmir

Erken Cumhuriyet döneminde ulusal bayramlar, halka cumhuriyet rejimini benimsetmek adına bir araç olarak görülmüştür. Bu bakımdan ulusal bayramlarla birlikte yerel kurtuluş günleri gibi milli içerikli törenler de bu araçsallaştırmanın bir parçası olmuştur. Nitekim çoğunlukla Kurtuluş Savaşı’nın önemli safhalarına denk gelen bu günlerin anlamı, toplum tarafından ulusal bayramlara nazaran daha kolay idrak edilmiştir. Erken Cumhuriyet döneminde halk, kurtuluş günlerinin bizzat tanıkları olduklarından dolayı kurtuluş yıldönümlerinin kutlanması halkın kurtuluşun özneleri olarak aktif ve içten katılımına sahne olmuştur. Özellikle halkın bu törenlere yerel kıyafetleri ile katılması göze çarpan noktalardan biridir.

Bu kutlamalar içinde şüphesiz en sembolik olanı, İzmir’in kurtuluş yıldönümleri olmuştur. Bu dönemde İzmir’in Yunan işgalinden kurtulduğu tarih olan 9 Eylül yalnızca İzmir’in değil tüm ulusun kesin bir zafer kazandığı gün olarak görülmüştür.¹⁷⁰ Dolayısıyla en güçlü şekilde kutlanan İzmir’in kurtuluş yıldönümleri, çoğu zaman on binlerce yurttaşın katılım sağladığı etkinlikler olarak önümüze çıkar.¹⁷¹ İncelenen dönemde her 9 Eylül kutlamasının aynı şekilde gerçekleştirildiği göze çarpar. Bu törenler, sabahın erken saatlerinde şehitlikteki anma etkinliği ile başlar, daha sonra Türk ordusunun 1922’de şehre üç koldan girmesi yeniden canlandırılarak devam eder. Üç koldan birleşen alay, törenin yapılacağı hükümet konağı önüne gelir ve bayrak çekme merasiminden sonra bir resmigeçit yapılır. Gündüz yapılan törenler bu şekildeyken, gece ise fener alayları ve halk eğlenceleri düzenlenir.¹⁷²

¹⁷⁰ Mustafa Mutlu, “İzmir’in Kurtuluş Yılı Dönümlerinin İzmir Basınına Yansımaları (1923-1938)”, *International Journal of Science Culture and Sport*, (Temmuz 2015), 3: 593.

¹⁷¹ 1938 yılındaki kutlamalara yaklaşık 200.000 kişinin katıldığına dair ayrıntılı bilgi için bkz.: *Yeni Asır*, 11.09.1938, 1.

¹⁷² Örnek bir kutlama programı için bkz.: *Yeni Asır*, 09.09.1937, 1-2.

Kurtuluş günü törenlerine şehitliklerin ziyaret edilmesiyle başlanması dönemin törenlerini anlayabilmek açısından oldukça önemlidir. İki savaş arası dönemin özellikle otoriter rejimlerinde, anma etkinliklerinin bir propaganda olarak özel politikalara konu olduğunu göz önünde bulundurursak, şehitler üzerinden yapılan anımsamaların dönemin törenlerinin vazgeçilmez unsurları olduğunu söyleyebiliriz. Nitekim İtalya’da Faşist rejim, Birinci Dünya Savaşı’nda ölen askerlerin mezar kalıntılarının eski cephe hatları boyunca gömülmesini emrederek bu noktalarda anma etkinlikleri yapmıştır.¹⁷³ Böylece ölen askerlerin anıları, rejim tarafından uygulanan halkın duygularını yönetme politikasına dönüşmüştür. Türkiye’de yapılan İzmir Kurtuluş günü yıldönümlerinin şehitlikten başlaması da bu açıdan bir duygu yönetimi olarak görülebilir. İzmir’de bulunan malûllerin 9 Eylül sabahları şehitlikte anma törenlerinden itibaren bayram kutlamalarında yer almaları¹⁷⁴, bahsi geçen duygu yönetimi politikasında ölen silah arkadaşlarının canlı anıtları olarak hem şehitlerin anılmasını hem de kendilerine şükran duyulmasını sağladığı söylenebilir.

Malûl gazilerin kurtuluş yıldönümü törenlerine katılımlarına dair bilgilerimiz sınırlı olmakla beraber, İzmir’deki bu törenlerde resmigeçitlerde kendilerine yer verildiği görülür. Cumhuriyet bayramı törenlerinden farklı olarak 9 Eylül’deki resmigeçitlerde malûl gaziler ordunun arkasından ikinci sırada yer almazlar. “Zafer alayı” olarak adlandırılan geçitte ilk sırada mızıka takımı, ikinci sırada kız öğrencilerin taşıdığı çeşitli kurumlara ait çelenkler, üçüncü sırada parti teşekkülleri ve dördüncü sırada parti heyetleri yer alırken malûl gaziler ile emekli subaylar beşinci sırada bulunurlar.¹⁷⁵

Bilgilerimizin sınırlılığıyla birlikte Ordu Malûlleri Birliği’nin gazetelere verdiği ilanlardan anlayacağımız üzere, malûl gaziler bu törenlerde, şehitlikteki anma etkinliğine katılıp ardından zafer alayına dâhil olarak görünürlük şansı bulabilmişlerdir.¹⁷⁶ Bu noktada İzmir’in kurtuluşu yıldönümlerinde malûllerin temsiliyeti açısından Cumhuriyet törenlerindeki resmigeçitlerden bir diğer farklılık göze çarpar. Cumhuriyet bayramı resmigeçitlerinde malûl gaziler çoğu zaman şehit

¹⁷³ Hannah Malone, “Feeling Political in Military Cemeteries: Commemoration Politics in Fascist Italy”, **Feeling Political: Emotions and Institutions since 1789**, ed. Ute Frevert vd., (Palgrave Macmillan, 2022), 220.

¹⁷⁴ **Yeni Asır**, 09.09.1940, 2.

¹⁷⁵ **Yeni Asır**, 09.09.1937, 2.

¹⁷⁶ **Yeni Asır**, 09.09.1938, 2; 09.09.1940, 2.

anneleriyle birlikte yürürken 9 Eylül törenlerinde emekli subaylarla birlikte yer almışlardır.¹⁷⁷ Ayrıca 1937'deki kutlamadan farklı olarak İkinci Dünya Savaşı'nın yaşandığı yıllardan olan 1942'deki kutlamada zafer alayının en başında bulunmaları, erken Cumhuriyet dönemi bayram kutlamalarında malûl gaziler üzerinden kurulan 'fedakârlık' anlatısı açısından anlamlıdır. Nitekim askeri bir zaferin yıldönümü olarak 9 Eylül'de, zafer uğrunda vücudunun çeşitli uzuvlarını kaybetmiş olan askerlerin halkta aynı fedakârlık hislerini uyandırması amaçlanır.

Bu dönemde, İzmir ile birlikte kutlamaların en etkili geçtiği kurtuluş yıldönümleri Adana'ya ait olmuştur. Adana'nın yanı sıra Mersin ve Tarsus'un kurtuluşları ile birleştirilen ve zaman zaman "Çukurova Kurtuluşu" olarak adlandırılan 5 Ocak yıldönümleri yalnızca yerelde değil, aynı zamanda İstanbul ve Ankara'da bulunan bölge halkı tarafından da çeşitli etkinliklerle kutlanmıştır. Genellikle halkevlerinde yapılan bu kutlamalarda, Adana'nın kahramanlıklarının anlatıldığı konuşmalardan sonra 1937 yılında Halkevleri tarafından yazdırılan *Çakır Ali* piyesi temsil edilirdi.¹⁷⁸ Çukurova'daki Milli Mücadele döneminin anlatıldığı bu tek perdelik oyunda, döneme ilişkin imkânsızlıklara ve buna rağmen yapılan 'fedakârlıklar' ile kahramanlıklara vurgu yapılır. Eski ve yetersiz ekipmanlarla yaralıları tedavi etmeye çalışan bir doktorla yerli halktan birkaç kişinin arasında geçen diyaloglar üzerinden dönemin Ankara hükümetinin yüceltildiği oyuna adını veren Çakır Ali, oyunun en sonunda yaralı bir halde sahneye getirilir. Sol kolunun tamamen parçalandığı Çakır Ali'ye doktor ve nişanlısı dahil sahnedeki tüm karakterler acıyarak bakarken, Çakır Ali herkese şaşkınlık veren bir sükûnetle belinden bir hançer çıkarır ve doktora uzatarak, "Bir memleket için bir kol çok mu? Kes doktor.. kes.." der ve oyun burada biter.¹⁷⁹

İlgili dönemdeki bayram günlerinde halkın ilgisini çekmesi bakımından önemli etkinliklerden olan piyesler, milli duyguların ve ulusu kuran mücadelelerin sergilendiği propaganda araçları olarak önümüze çıkar. Nitekim Adana kurtuluş yıldönümlerinde bölgeye ait mücadelelerin sergilendiği *Çakır Ali* piyesi 'kahramanlık' düsturunu en sonunda bir harp malûlü olarak kalan karakter üzerinden anlattığından dolayı konumuz açısından kayda değerdir.

¹⁷⁷ *Yeni Asır*, 10.09.1942, 2.

¹⁷⁸ *Türk Sözü*, 08.01.1937, 4.

¹⁷⁹ Ferit Celal Güven, *Çakır Ali*, (Ankara: Cumhuriyet Halk Partisi Gösterit Yayını, 1937).

Bununla birlikte, Adana'daki 5 Ocak törenlerine bakacak olursak malûl gazilerin farklı biçimlerde temsil şansı buldukları görülür. 1936 yılı kapsamındaki kutlamalarda, belediyede yapılacak olan tarihsel büyük bayrak çekme töreninde malûl gaziler izciler, öğrenci temsilcileri ve Milli Mücadele'ye katılan diğer kişilerle birlikte bayrak çekme görevini üstlenmişlerdir.¹⁸⁰ Bunun ardından bando eşliğinde diğer katılımcılarla birlikte hükümet konağında yapılacak olan törene doğru alay halinde katılan malûl gaziler burada yapılan resmigeçitte yer almışlardır. Her sene değişmeyen bu kutlama biçiminde gazetelerde malûl gazilerle ilgili geniş bilgilere rastlanmazken, "Milli Mücadele'de dövüşen kahramanlar"ın törenlerde yer aldığına dair bilgiler mevcuttur. Malûl gazilerin bu grup içerisinde sayıldığından dolayı özel olarak belirtilmemiş olmaları ihtimal dâhilindedir. Ayrıca 'malûl' kelimesinin sakatlığa vurgu yapmasından dolayı tercih edilmemiş olması da düşünülmelidir. Nitekim kahramanlıkların ön plana çıkarıldığı bu günde, 'fedakâr kahramanlar' olarak görülen malûl gazileri sakatlıklarına atıf yapmadan anmak, sakat asker bedenlerinin milliyetçi-militarist söylemde yarattığı çatışmayı gidermesi mümkün bir yol olarak görülmüş olabilir.

¹⁸⁰ **Türk Sözü**, 07.01.1936, 1.

3. CUMHURİYET'İN 10. YILI KUTLAMALARINDA MALÛL GAZİLER

Cumhuriyet'in 10. yılının hem ilgili dönem hem de Türkiye Cumhuriyeti tarihinin 10. yıldan sonraki tüm Cumhuriyet bayramları açısından nasıl derin bir anlama sahip olduğu, 10. yıl programı dâhilindeki simgelerin erken Cumhuriyet döneminin ideallerini savunan kesimler tarafından benimsenerek güncel tutulmasından anlaşılabilir. 10. yıl için bestelenen marş, nesilden nesile aktararak günümüzde hâlâ törenlerin ayrılmaz bir parçasını oluşturmaktadır.¹⁸¹ Mustafa Kemal Atatürk'ün 10. yıl nutku da bugün hala aynı kesimler tarafından düstur kabul edilmektedir. Dolayısıyla 10. yıl kutlamaları, on yıllar boyu canlılığını koruyacak 'gelenekler icat etmiş' olan önemli bir olgu olarak incelenmelidir.

3.1. Kutlamaların miladı: 10. yıla genel bir bakış

Genç cumhuriyetin 10. yıldönümü kutlamaları devletin yönetici kadrolarının oldukça önemseydiği bir konuydu. Yeni rejimin on yılı geride bırakması, bu on yılda yapılan tüm icraatların halkla bütünleşerek anlatılması açısından bir meşruiyet aracıydı. Dolayısıyla bu kutlamaların geçmiş senelerdeki Cumhuriyet bayramı kutlamalarından farklı olarak gerçekleştirilmesi gerekiyordu. Kimi yazarlar tarafından, kitlesel görünümü ve koreografisi bakımından Faşist İtalya'daki gösterilere benzetilen¹⁸² 10. yıldönümü kapsamında, Mayıs 1933'te çıkarılan bir kararname, bu seneki törenlerin diğer senelerden farklı olacağının ilk işaretiydi. Bu kararnameye göre her sene yapılan törenlerde yer kısıtlılığı sebebiyle resmigeçitler düzensiz bir görünüme sahne oluyordu. Bundan sonraki törenlerin pist ve tribünleri tamamen hazır olan ilgili bölgelerin koşu mahallerinde yapılması kararlaştırılmaktaydı.¹⁸³ Ancak bu kararname yeterli olmadığından 10. yıl törenlerinin daha kapsamlı bir programla tüm yurttan belirli bir düzen içinde

¹⁸¹ Birol Caymaz, "Cumhuriyetin Onuncu Yıl Kutlulamaları: 29 Ekim 1933", **Bilgi ve Bellek (İstanbul Bilgi Üniversitesi Türk Devrim Tarihi Çalışmaları Dergisi)**, (Kış 2007), 4/7: 117.

¹⁸² Erik-Jan Zürcher, "Institution Building in the Kemalist Republic: The Role of the People's Party", **Men of Order: Authoritarian Modernization Under Atatürk and Reza Shah**, ed. Touraj Atabaki, Erik J. Zürcher, (London & Newyork: I.B. Tauris, 2004), 110.

¹⁸³ **BCA**, nr. 30.18.1.2 / 36.36.11, (15.5.1933)

gerçekleştirilmesi gerekliliğiyle 11 Haziran 1933 tarihinde 2305 sayılı “Cumhuriyet İlanının Onuncu Yıl Dönümü Kutlulama Kanunu” başlıklı bir kanun çıkarılmıştır.¹⁸⁴

İlgili kanun, programların yürütücülüğünü üstlenecek komite ve heyetler, törenlere dair bütçe, ulaşım ve iletişim araçlarındaki indirimler gibi çeşitli konulara değinmekteydi. Bununla birlikte bayramın üç gün boyunca kutlanacak olması da bu kanunla belirlenmişti. Ayrıca yine bu kanuna göre bayram süresince yapılacak tüm etkinliklerin, devletin o güne kadarki ve gelecekteki tüm başarılarını halka yansıtacak nitelikte olması gerekmekteydi. Bunun için her vilayetten on senelik raporlar istenmiş, böylece genel bilgilerle birlikte yerel icraatlara dair bilgilerin de etkili olacağı düşünülmüştü.¹⁸⁵ Bu maksatla, onuncu yılla birlikte ilerleyen her yılda, açılışlar ve temel atma törenleri 29 Ekim tarihine denk getirilmiştir. Hükümet, kendi halkından güven tazelemeyi beklerken, uluslararası kamuoyunda devletin kendine olan güvenini göstermek istemekteydi. Bu amaçla bir genel af yasası çıkarılmış, bu yasa İzmir suikastı mahkûmlarını da kapsayarak istenilen mesajı vermiştir.¹⁸⁶

Bayramdan aylar önce başlayan çalışmalar kapsamlı programların oluşturulmasını sağlamıştı. Nitekim bayramdan üç ay önce Maarif Vekâleti dönemin edebiyatçı yazarlarına gönderdikleri bir yazıyla cumhuriyetin anlam ve amaçlarına ilişkin şiir, hitabe, manzum ve mensur piyes, roman, küçük hikâye gibi çeşitli türlerde eserler istemekteydi.¹⁸⁷ Bayram boyunca yapılacak olan konferanslarda hangi konuların işleneceği de belirlenmişti. Buna göre genç cumhuriyetin yönetici eliti, yeni rejimi geçmiş ile karşılaştırarak meşruiyetini yeniden üretecekti. Halka yapılacak olan bu konuşmalar, Osmanlı rejimine ait teokratik özelliklerin “Türk milletinin realist karakterine”ne uygun olmadığına dair vurgular içermekteydi.¹⁸⁸ Osmanlı yönetimi cumhuriyet yönetimi ile her açıdan kıyaslanarak geçmişin zayıflığına karşın bugünün gücüne dikkat çekilmekteydi. Bu bağlamda 10. yıl kutlamalarında Mustafa Kemal Atatürk’ün şahsında özdeşleşmiş bir ‘Gazi kültü’nün varlığından söz edilebilir. Çoğunlukla ‘Gazi’ olarak anılan Atatürk’e seküler bir önder olarak kutsallıklar atfedilmesi 10. yıl kutlamalarında iyice gözler önüne serilir. Dönemin yazar ve şairleri tarafından özellikle 10. yıl için ortaya koyulan eserler de

¹⁸⁴ Demirhan, “Cumhuriyetin Onuncu Yılıının Türk İnkılap Tarihinde Yeri ve Önemi”, 50.

¹⁸⁵ BCA, nr. 490.1.0.0 / 1150.36.1, (12.12.1933).

¹⁸⁶ Cahide Sınnmaz-Sönmez, “Cumhuriyetin Onuncu Yıldönümü Kutlamaları ve 26 Ekim 1933 Tarihli Genel Af Yasası”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, (Mayıs-Kasım 2004), 33-34: 97.

¹⁸⁷ BCA, nr. 30.10.0.0 / 198.352.13, (14.10.1933).

¹⁸⁸ BCA, nr. 490.1.0.0 / 227.898.2, (29.10.1933).

bu çıkarıma yardımcı olmakla birlikte¹⁸⁹ Atatürk'ün 10. yılda yaptığı konuşmanın tüm şehirlerdeki tören meydanlarında hoparlörler vasıtasıyla bütün halka dinletilmesi de Gazi kültürünün boyutunun anlaşılması açısından önemlidir. Mustafa Kemal'in 'Gazi' olarak kutsallaştırılması konumuz bakımından ilgi çekici olabilir. Aslında dini bir kökten gelen 'gazi' sıfatı sekülerleşerek 'Büyük Gazi'ye çeşitli kutsallıklar atfedilmiş, bununla birlikte 10. yıl kutlamaları da ulus-devlet açısından seküler bir ritüele dönüşmüştür. Bu seküler ritüel esnasında 'Büyük Gazi' ile birlikte törenlerde ilk kez kapsamlı olarak yer alan malûl gaziler de bu seküler anlatının içinde kendilerine yer bulurlar. Devletin kurucusunun 'Gazi' olarak anıldığı ve kutsandığı bu törenlerde malûl gazilere yer verilmesi malûllerin tören çerçevesindeki geçmiş-gelecek anlatısının geçmiş kısmında yaptıkları fedakârlıklarla adeta birer kurucu kahramanlar olarak sembolize edildikleri söylenebilir. Nitekim ilgili dönemde, büyük önder şahsiyetlere yüklenen anlamlar yurttaşları bireysellikten kopararak liderin şahsında bir toplum olarak bütünleştirir.¹⁹⁰ Bu bütünleşme sayesinde, büyük savaşların acımasızlığında çeşitli yaralar alarak sakat bedenlere sahip olanlar malûliyetlerini liderin şahsında örtmüş olurlar. Dolayısıyla 10. yıl törenlerindeki 'Gazi' kültü malûl gaziler açısından bu bakımdan önemlidir. Tören alanındaki gazilerin -tıpkı diğer katılımcılar gibi- 'Büyük Gazi'nin her hareketinde sanki onun bir uzvuymuşçasına hareket etmesi,¹⁹¹ malûliyetlerini bir süreliğine unutmalarını ve hem Büyük Gaziyle hem de toplumla bütünleşmelerini sağlamıştır.

Öte yandan, yapılan törenlerde geçmiş, 19 Mayıs 1919 ile başlayan bir anlatıyla inşa edilmiştir. Bu bakımdan, kutlama programları çerçevesinde hem inkılabın tarihi hem de devletin yönetim şeklinin anlamı, meclisin işlevlerinin halka doğrudan anlatılması kararlaştırılırken konumuz açısından ilgi çekici kısım Kurtuluş Savaşı'na yapılan vurgudur. Nitekim geçmişin Kurtuluş Savaşı'ndan önceki savaşları kapsamaması, bundan önceki savaşlarda malûl kalmış olan askerlerin törenlerden söylemsel olarak dışlanmasıyla birlikte anlam kazanır. Her ne kadar törenlerde

¹⁸⁹ Onur Atalay dönemin iktidarına yakın edebiyatçıların eserlerini inceleyerek Gazi kültürünün nasıl kutsallaştırıldığını anlatır. Onuncu yıla ilgili en çarpıcı kısım, onuncu yıl marşının "Başta bütün dünyanın saydığı Başkumandan" dizesindeki "saydığı" kelimesinin ilk olarak "taptığı" şeklinde yazılmış olmasıdır. Gazi kültürünün dönemin eserlerindeki yansımaları konusunda ayrıntılı bilgi için bkz.: Onur Atalay, **Türk'e Tapmak: Seküler Din ve İki Savaş Arası Kemalizm**, (İstanbul: İletişim Yay., 2022), 271-285.

¹⁹⁰ Stefan Plaggenborg, **Tarihe Emretmek: Kemalist Türkiye, Faşist İtalya, Sosyalist Rusya**, (İstanbul: İletişim Yay., 2015), 230.

¹⁹¹ Ankara'da yapılan 10. yıl törenine ait tasvirlerde Gazi Mustafa Kemal'in her hareketinde halkın başka bir hareketle tepki verdiğine dair bilgiler bulunur: "Gazi nereye yaklaşıyorsa kütle oraya yaklaşıyor; mknatısa tutulmuş çelik parçaları gibi.", **Vakit**, 30.10.1933, 2.

Birinci Dünya Savaşı gazilerinin bulunup bulunmadığına dair detaylı bilgiye sahip olamamak da törenlerin Toprak Alma Merasimleri gibi önceden programlanmış kısımlarında özellikle Kurtuluş Savaşı gazilerine yer verildiği bir gerçektir. Ayrıca kutlamalar boyunca yeni nesil olarak öğrencilere üç gün boyunca şehit ve gaziler hakkında bilgiler veren konferanslar düzenlenecek olması kararlaştırılırken¹⁹² yaratılan geçmiş anlatısında bu gaziler arasında bir ayrıma gidildiği unutulmamalıdır. Böylece onuncu yıl kapsamında geçmiş anlatısının içerisinde onurlandırılan ve kurucu kahramanlar olarak yer alan malûl gazilerin Kurtuluş Savaşı gazileri olduğunu belirtmek gerekir.

Belirtilmesi gereken diğer bir önemli unsur, aylar öncesinden titizlikle başlayan program hazırlıklarıyla birlikte kutlamaların daha önce görülmeyen bir düzen içerisinde geçecek olmasıydı. Öyle ki, fırkanın bu tören bağlamında belirlediği altı oklu amblem küçük bayraklar halinde halka dağıtılacaktı ve insanların bu bayrağı hangi yönde takacağı dahi en ince ayrıntısına dek ilgili belgelerde yer almıştı.¹⁹³ Böylesi bir düzen içeren programlarda konumuz açısından önemli olan ise Onuncu Cumhuriyet Bayramı Kutlulama Yüksek Komisyonu tarafından sunulan raporda törenlerin klasik şeklinden kurtarılarak malûl gazilere de bu törenlerde yer verilmesinin kararlaştırılmış olmasıydı.¹⁹⁴ Ayrıca malûllerle birlikte kadınların katılımına da dikkat çekilmesi, bu iki grubun onuncu yıla dek törenlerden dışlandığı gerçeğini gözler önüne sermektedir. Hazırlanan programlar bundan sonraki törenlerde de örnek alındığı için önceki bölümde gördüğümüz üzere 1933 yılından sonra her Cumhuriyet bayramı malûllerin mutlaka temsiliyet şansı bulabildiği alanlar olmuştur. Bu kutlamaların malûl gazilerin görünürlüğü bakımından incelenmesi gereken kısımları resmigeçitler, piyes ve toprak alma merasimleridir.

Bu törenlerin diğer bir dikkat çekici etkinliği daha önceki kutlamalarda olmayan, yurttaşlara söz hakkı verildiği halk kürsüleri uygulamasıdır. Her detaya önem verilen programlarda bu söz hakkının sınırları da önceden belirlenmişti. Nitekim üç gün boyunca meydanlarda kalacak olan halk kürsülerinde söz alacak konuşmacıların cumhuriyet inkılaplarıyla ilgili nutuklar vermesi gerekmekteydi.¹⁹⁵ Önceden söz almak için bulunulan bölgenin fırka reisliğine başvurulmalıyken, kürsü

¹⁹² Erdem Çanak, “Adana’da Cumhuriyet’in Onuncu Yılı Kutlamaları”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, (Temmuz 2013), 29/86: 9.

¹⁹³ **BCA**, nr. 490.1.0.0 / 1150.36.1, (12.12.1933).

¹⁹⁴ **BCA**, nr. 490.1.0.0 / 1150.36.1, (12.12.1933).

¹⁹⁵ **BCA**, nr. 490.1.0.0 / 1150.37.1.

başında görevli fırka heyetine başvurarak söz almak da mümkündü. Buna göre bazı malûl gazilerin halk kürsülerine çıkarak halka hitap ettiği görülmüştür. Kütahya'ya bağlı Köprüören'de bayramın ikinci gününün akşamı Ömer Efendi isimli bir malûl gazi Milli Mücadele'yi anlatmıştır.¹⁹⁶ Bayramdan sonra fırka, her şehirdeki fırka idaresinden halk kürsülerinde söz alanlara dair bilgiler istemiştir. Buna göre CHF Konya Vilayet İdare Heyeti'nin Ankara'ya gönderdiği raporda, “yetiştirildikleri takdirde hatip olabilecekler” listesinde gedikli küçük zabıt mektebi muallimlerinden Sabri Bey isimli bir malûl gazinin yer aldığı görülür.¹⁹⁷ Buna göre harp malûllerinin halk kürsülerinde söz alarak halka inkılabın askeri kısmıyla ilgili bilgiler verdiği düşünülebilir. Her ne kadar halk kürsülerindeki hitabelere dair bilgilerimiz kısıtlı olsa da buna rağmen malûllerin bu etkinliklerde diğer etkinliklerde olduğu gibi geçmiş anlatısının içinde yer aldıklarını söyleyebiliriz. Ele alınacak olan diğer etkinliklerde malûl gaziler aşağıda görüleceği üzere daha belirgin bir şekilde yer almışlardır.

10. yıla genel bakışı bitirirken bu kutlamalara özel olarak Sovyet film yönetmeni Sergey Yutkeviç tarafından çekilen *Türkiye'nin Kalbi: Ankara* filminden de söz etmek gerekir. Cumhuriyet'in geçirdiği on yıla ve Ankara'daki 10. yıl kutlamalarına odaklanan bu film, yukarıda bahsettiğimiz tarih anlatısına uyumlu mesajlar içermektedir. Cumhuriyetten önce develerle ulaşımın yapıldığı, dar sokaklı, atıl ve yaşamın yavaş aktığı Ankara'nın Cumhuriyet ile birlikte geçirdiği dönüşüm gözler önüne serilir. On yıl sonunda artık Ankara, modern anlamda ulaşım yollarına, arabalara, geniş ve gündelik yaşamın canlı olduğu sokaklara sahip olmuştur. Dolayısıyla törenlerde yer alan Osmanlı-Cumhuriyet karşılaştırmasının bu filmde de işlendiğini görmek mümkündür. Filmin bir kısmından sonra, ihtiyar bir savaş gazisi ile izci kıyafetli bir kız öğrencinin gözünden askerî heykelleri, Ulus Meydanı'ndaki Gazi Mustafa Kemal heykelini ve şehrin yeni birçok kamu binasıyla, hastaneleri, bankaları, bilimsel kuruluşlara ait binaları izleriz. Kız çocuğu gaziye “Bu bizim şimdiki halimiz, yeni hayatımız.” der. Gazi ise sevinç içinde “Yarın Başkumandanım Gazi'yi göreceğim.” dedikten sonra film Ankara Hipodrom Meydanı'nda yapılan 10. yıl kutlamalarına dair görüntüler verir. 10. yıl nutkundan sonra ihtiyar gazi ile kız öğrenci başta olmak üzere halk kitlesi coşkuyla Gazi'yi alkışlar. Resmigeçit töreninde tankların ve savaş uçaklarının gösteri yaptığı aşamada, ihtiyar gazi

¹⁹⁶ Aslan, “Cumhuriyet'in Törenselleşmesi: Ulus-Devlet İnşa Sürecinde Milli Bayramlar (1923-1938)”, 166-167.

¹⁹⁷ BCA, nr. 490.1.0.0 / 12.63.1, (15.01.1934).

“Muharebeden evvel bunlardan topu iki tanecik vardı. Şimdi çok var.” diyerek kız çocuğuna umutla bakar. Yukarıda bahsettiğimiz üzere yeni rejimin 1919’dan itibaren sahip çıktığı geçmişin savaş meydanlarında yer almış gaziler tarafından, geleceğin ise çocuklar tarafından simgelendiği bu anlatının 10. yıla özel olarak yapılan bu filmde de ortaya çıktığını görmek kayda değerdir.

3.2. Resmigeçit

10. yıldan önce Cumhuriyet Bayramı törenlerinin klasik kutlama şekli resmigeçitlerdi. Ancak 1933’e dek yapılan törenler kapsamlı programlardan mahrum olduğu için yeterince düzenli resmigeçitlere sahne olmamışlardır. 10. yıla birlikte resmigeçitlerin hem kapsamının genişletilip toplumun her kesiminin birlik görüntüsü vererek bir arada yürümesi, hem de örnek bir çerçeve çizilerek sonraki yıllarda da uygulanması söz konusu olmuştur.

Şehir ve köylerde yapılacak olan resmigeçitlerin şekli, Kutlama Yüksek Komisyonu tarafından belirlenmiş olsa da bunların yürütülmesi ilgili bölgedeki komitelere bağlıydı. Kutlama Yüksek Komisyonu kendine bağlı olacak şekilde belediyesi olan her yere birer komite vermişti.¹⁹⁸ Hükümet, fırka ve belediye temsilcilerinden oluşan bu komiteler, belirlenen talimatlar çerçevesinde bulundukları yerel idare biriminin kutlama programını hazırlamakla yükümlü olmuştur. Köylerdeki komiteler ise fırka, ocak reisi, muhtar ve ihtiyar heyetinden oluşarak ilgili köye ait programı belirleyecekti. Belirlenen ana programın 23. maddesine göre bayram merasiminin her yerde birbirine benzemesi sağlanacaktı.¹⁹⁹ Yine aynı programın 24. ve 25. maddelerinde belirlendiği üzere her şehirde aynı program geçerli olacak, Ankara’da ise Ankara komitesi merkeze özel bir program hazırlayacaktı.

Şehirlerde yapılacak törenlere ait programda verilen geçiş sırasına ve ilgili krokiye göre ilk sırada seyirci zabıtlar ve askeri memurlar yer almaktadır. İkinci sırada ihtiyat zabıtları varken üçüncü sırada ilgili bölge kumandanlığınca tertip edilen asker yürüyecekti. Harp malûlleri ise askerden sonra dördüncü sırada yer alacaktı. Dolayısıyla bu programla ilk kez bir Cumhuriyet bayramında geçişte

¹⁹⁸ BCA, nr. 490.1.0.0 / 1150.36.1.

¹⁹⁹ BCA, nr. 30.10.0.0 / 198.352.13.

yürüyebilecek durumda olup burada bulunmak isteyen malûllere dair düzenlemeye rastlanılmıştır.

Ancak dikkat çekici kısım, aynı programın 9. maddesinde, geçiş sırasına göre ilk önce ordunun ardından da malûl gazilerin yürüyeceğine dair bilginin olmasıdır:

“Madde 9 – Geçiş resmi sırası aşağıda gösterilmiştir:

A)Ordu

B) İstiklâl ve inkılâp için canlarını, uzuvlarını vermiş olan kahramanları temsilen her rütbeden zabıt, nefer, harp malûlleri (geçiş resminde yürüyemeyecek veya güçlkle yürüyecek malûllerin rahatsız olmamaları için bunlar tribünde kahramanlara hürmet nişanesi olmak üzere ayrılacak yerde bulunurlar.)

C) İhtiyat Zabıtları (üniformalı)”²⁰⁰

Programın maddeleri ve resmigeçite dair kroki arasındaki bu uyumsuzluk, gazetelerden alınan bilgiler ışığında değerlendirildiğinde ilk iki sıradaki üniformasız zabıtların geçiş esnasında bulunmadığını göstermektedir. Bu durum, törenlerin daha askerî bir görünümle başlaması istendiğinden kaynaklanmış olabilir. Nitekim krokide yer alan zabıtlar ve askerî memurlar askerî üniforma giymeden ilk iki sırada yürüyeceklerdi. Bunun yerine ordunun, askerî üniformalarıyla açacakları resmigeçit töreninin etkisinin halkta ve uluslararası camiada daha sert bir algı oluşturacağı düşünülmüş olabilir. Programın 9. maddesinde yer aldığı üzere ihtiyat zabıtlarına krokide kararlaştırıldan farklı olarak üniformalı bir şekilde üçüncü sırada yer verilmesi bu tespitimizi doğrular niteliktedir.

Köylere ait tören programında daha farklı bir geçiş sırası mevcuttur. Buna göre ilk önce köy ihtiyar heyeti, köy fırka ocağı, muallim ve talebeler, ardından jandarma yürüyecektir. Harp malûlleri ise böylece beşinci sırada, şehit anneleri, eşleri ve çocuklarıyla bir arada geçeceklerdi.²⁰¹

Bahsedilen ana programın 9. maddesinde malûl gazilerle ilgili “İstiklâl ve inkılâp için canlarını, uzuvlarını vermiş olan kahramanları temsilen her rütbeden zabıt, nefer, harp malûlleri (Geçiş resminde yürüyemeyecek veya güçlkle yürüyecek malûllerin rahatsız olmamaları için bunlar tribünde kahramanlara hürmet nişanesi

²⁰⁰ BCA, nr. 490.1.0.0 / 1150.37.1. (Ek-7)

²⁰¹ BCA, nr. 30.10.0.0 / 198.352.13.

olmak üzere ayrılacak yerde bulunurlar.)”²⁰² şeklinde kullanılan ifade konumuz açısından önemlidir. Bu kutlamalar sonraki yıllara örnek teşkil ettiğinden, erken Cumhuriyet döneminde 1933’ten sonra hazırlanan tüm tören programlarında malûl gazilerin aynı ifadelerle yer aldığı görülür. Bu ifadelere göre, malûl gazilerin savaşta hayatını kaybeden silah arkadaşlarının temsilcisi ve adeta canlı abideler olarak görüldükleri söylenebilir. Ayrıca yine buradan anlaşılabileceği üzere malûl gaziler ilk kez resmigeçit programında yer aldığı gibi tribünde de ilk kez kendilerine yer verilmiştir.

Gazetelerden ve ilgili çalışmalardan ulaşılan bilgilere göre, pek çok şehirde bu programlara sadık kalındığı ve olabildiğince uygulanmaya çalışıldığı anlaşılmaktadır. İzmir’deki resmigeçitte malûl gazilerin geçişiyle ilgili şu satırlar yer almaktadır:

“İstiklal ve inkılap için kanlarını akıtmış, uzuvlarını vermiş olan kahramanları temsilen her rütbeden zabıt, nefer harp malulleri geçerken herkes gözyaşı dökmüştür. Geçiş resminde yürüyemiycek veya güçlükle yürüyecek malullerin rahatsız olmamaları için bunlar kahramanlara hürmet nişanesi olarak ayrılan yerde duruyorlardı. Bu kahramanların önlerinde (cenk sakatları) yazılı bir levha vardı.”²⁰³

Buradan, malûl gazilerin ilk kez yer almaya başladığı resmigeçitlerde ‘kahramanlık’ algısıyla birlikte halkta acıma duygusu oluşturdıkları görülmektedir. Ayrıca İzmir’deki harp malûllerinin kendilerini diğer şehirlerden farklı olarak ‘cenk sakatları’ olarak adlandırdıklarını da bu resmigeçitle birlikte anlayabiliyoruz.

İstanbul’daki resmigeçite bakacak olursak, harp malûllerinin CHF İstanbul İdare Heyeti reisi olan Cevdet Kerim Bey ile birlikte yürüdüğü görülür.²⁰⁴ Cevdet Kerim Bey’in (İncedayı) siyasetçi kimliğinin yanında harp malûlü bir binbaşı olması bu törenlerde malûllerin görünürlüğü açısından ayrıca önemlidir. Nitekim Cevdet Kerim Bey her ne kadar fırka vilayet reisi olsa da aynı zamanda bir malûl gazi olarak üç gün süren bayramın her etkinliğinde yer alan ve söz söyleyen kişi olmuştur.

Kutlamaların coşkulu geçtiği şehirlerden olan Mersin ve Adana’da da malûl gaziler resmigeçitin önemli parçası olmuşlardır. Mersin’e ait kutlama programında

²⁰² BCA, nr. 490.1.0.0 / 1150.37.1.

²⁰³ Anadolu, 30.10.1933, 6.

²⁰⁴ Milliyet, 30 Teşrinievvel 1933, 5.

malûller resmigeçitte 23. Piyade Alayı'ndan oluşan bir kıtanın hemen arkasından ikinci sırada yürüyeceklerdi.²⁰⁵ Nitekim Mersin'de resmigeçit esnasında izleyici olarak bulunan halk konfeti ve alkışlarla malûl gazileri karşılamıştır.²⁰⁶ Adana'daki resmigeçitte yer alan malûl gaziler de halktan aynı hararetle alkışları almışlardır.²⁰⁷ Görüldüğü üzere malûl gazilerin halkta bir yandan acıma duygusu uyandırmışken diğer yandan minnet ile karşılandıklarını söylemek mümkündür.

Çorum'daki törende ise henüz resmigeçit başlamadan şehrin valisi ile Alay Kumandan Vekili, geçit için hazır bulunan malûl gazilerin yanına gelip “Kurtuluş Savaşlarının ünlü şanlı nişanlarını taşıyan şahsiyetinizde yüksek alınlı yurttaşların Onuncu Cumhuriyet Bayramı'nı kutlarım.” diyerek malûlleri onurlandırmışlardır.²⁰⁸

Diğer şehirlerden farklı olarak özel bir programın uygulandığı, yaklaşık 80.000 kişinin katıldığı²⁰⁹ Ankara'daki resmigeçit töreninde, programda yer almasına rağmen gazetelerde malûl gazilerin geçişiyle ilgili bir bilgiye rastlanılmamıştır. Geçit gazetelerde her ayrıntısıyla tasvir edilirken malûl gazilerin bu anlatımdan dışlanması oldukça ilginçtir. Daha küçük şehirlerdeki kutlamaların yerel basına yansıyan yorumlarında malûl gazilerin geçişi esnasında yaşananlar ön plana çıkarılırken Ankara'ya dair haberlerde aynı yorumların yapılmaması, tankların boy gösterdiği resmigeçitte ‘tunç yüzlü’ olarak tarif edilen ordunun hemen arkasından yürüyen malûllerin bu görüntüye tezat teşkil edebileceği düşünüldüğünden olabilir.

10. yıl etkinlikleri sonrası yapılan yayınlarda da bu durum gözler önüne serilir. Yazılan bir eserde, geçit esnasında askerlerin hepsinin sağlıklı olduğu ve aralarında hiç zayıf ve bitkin asker olmadığına dair bilgiler yer alır.²¹⁰ On yılı atlatan yeni rejimin gücünün gösterildiği Ankara'daki törenlere dair yapılan yayınlarda malûllere dair böylesine bir dışlama, belirtilen dönem boyunca arzulanan genç ve sağlıklı nesil politikaları ile ilgili olabilir. Nitekim 10. yılla birlikte ulusal bayramlara

²⁰⁵ **Cumhuriyetin Onuncu Yıl Dönümünü Kutlulama Programı**, (Mersin: Doğru Öz Matbaası, 1933), BCA, nr. 490.1.0.0 / 1150.37.1.

²⁰⁶ Erdem Çanak, “İçel’de Cumhuriyet’in Onuncu Yıl Kutlamaları ve Kutlamalar Sırasında Yaşanan Müessif Bir Hadise: Çomuzade Davası”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, (Bahar 2018), 34/97: 217.

²⁰⁷ **Türk Sözü**, 30.10.1933, 2.

²⁰⁸ Yücel Namal, Melek Toparlak Şahin, “Cumhuriyetin Onuncu Yıl Kutlamaları: Çorum Örneği”, **Belgi Dergisi**, Pamukkale Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını, (Kış 2024/1), 27: 51.

²⁰⁹ Demirhan, “Cumhuriyetin Onuncu Yılında Türk İnkılap Tarihinde Yeri ve Önemi”, 184.

²¹⁰ Emre Sencer, **Ordu ve Millet: 1930’larda Almanya ve Türkiye’de Askerî Kültür**, (İstanbul: İletişim Yay., 2018), 111.

dair basında yer alan haberlerde ‘sağlık’, ‘gençlik’ ve ‘savunma’ üçlüsü²¹¹ bir arada kullanılarak geçit törenlerinin güçlü bir devletin sembolü olarak algılanmasına yardımcı olunuyordu. Yaratılan güçlü devlet anlatısı içinde malûl gaziler sağlıklı ve genç olmaktan uzak bir görüntü çizerek devletin ve milletin artık savunmasında yer alamayacak bir grubu nitelendirdikleri için Ankara’da yapılan simgesel boyuttaki 10. yıl kutlamasının basındaki yansımalarında yer almamış olabilirler.

Tüm bu dışlamalara rağmen malûl gazilere neden 1933’teki törenler kapsamında yer verildiği sorusu gündeme gelebilir. Bu durumda ise malûl gazilerin o güne dek törenlerde yer almamaları üzerine şikâyetlerini düşünmek faydalı olmakla birlikte malûl gazilere yönelik çekinceleri de göz önünde bulundurmak gerekebilir. İlk olarak malûl gaziler pek çok ülkede iki savaş arası toplumun önemli gruplarından birini oluşturmaktalardı. Bu sebeple yaşadıkları hak kayıplarında özellikle Batı ülkelerinde örgütlenerek hükümetleri protesto edecek güce sahiplerdi. 10. yıl kutlamaları çerçevesinde malûl gazilere ilk kez düzenli bir yer verilmeye başlanması hükümetin duyduğu bu çekinceden kaynaklanabilir. Nitekim malûller o güne dek törenlerde temsil şansı bulamamalarına dair çeşitli vasıtalarla şikâyetlerini dile getirmişlerdi. 10. yıl gibi sembolik anlamı yüksek bir kutlamada kendilerine yer verilerek onurlandırılmaları, Türkiye’de yaşanabilecek aynı tonda bir protestoyu önlemek adına bir hareket olarak yorumlanabilir. İkinci olarak ise toplumda milliyetçi-militarist kimliğin inşa ettiği sağlamcı algı, sakat erkek bedeni konusunda çeşitli çatışmalara sebep olduğundan dolayı 10. yıl kutlamalarında malûl gazilere yer verildiği söylenebilir. Toplumun algısında var olan sakatlık ve erkeklik arasındaki çatışma malûl gazilerin sivil toplumsal yaşamlarında zorlanmalarına sebep olmaktaydı. Buna karşılık, malûl gaziler senede birkaç gün de olsa ulusal bayram törenlerinde yer alarak hatırlanmak istemektelerdi. Devletin malûl gazilerin bu taleplerine cevap vermesi bahsettiğimiz çekinceden dolayı mecburî görünmektedir. Bu törenlerde törenlerden sonra gündelik yaşamlarında sıradan birer sakata indirgenecek olan malûl gaziler en azından törensel bağlamda, fedakârlıklarından dolayı söylemsel düzeyde yüceltilmişlerdir.²¹² Sakatlık-erkeklik-milliyetçilik üçgeninde malûl gaziler üzerinden çıkan çatışmanın, 10. yıl törenlerinde “istiklâl ve

²¹¹ age, 11.

²¹² Sünbülöğlu, “Militarist Ezberi Tahkim Etmek: Basındaki Temsilleri Üzerinden Kore, Kıbrıs ve Güneydoğu Gazileri”, 397.

inkılâp için uzuvlarını kaybetmiş” askerlerin kahramanlıklarla kutsanmasıyla üstesinden gelinmeye çalışılmıştır.

3.3. Toprak Alma Merasimleri

10. yıl kutlamalarının en dikkat çeken uygulamalarından biri şüphesiz ki toprak alma merasimleri olmuştur. Cumhuriyet Halk Fırkası Umumi İdare Heyeti’nin aldığı kararla tüm Türkiye’yi temsil etmek üzere bütün vilayet ve kaza merkezlerinde bayramın kutlanacağı meydandan birer avuç toprak alınarak Ankara’ya Mustafa Kemal’e yollanacaktı.²¹³ Bu uygulama tüm ülkenin birlik, beraberlik ve bütünlüğünü gösterecek bir yol olmakla birlikte Gazi Mustafa Kemal’e duyulan minnetin de bir sembolü olarak görülüyordu.

Toprak alma merasimi, törenlerin yapılacağı ve “Cumhuriyet Meydanı” isminin verileceği alanda gerçekleştirilecekti. Merasimin her vilayet ve kaza merkezinin komitelerince kendi programlarında uygun göreceği günde yapılması serbest bırakılmıştı. Toprak alma işlemi öncesinde çeşitli nutuklar söylenecek, ardından da belirlenmiş olan kişilerce birer avuç toprak alınarak sağlam bir pakete koyulup komite tarafından mühürlenecekti. Toprak alma işini yapacak olan kişiler arasında vali veya kaymakam, fırka reisi, halkevi reisi, belediye reisi bulunmaktaydı. Bununla birlikte, “muharebe meydanlarında vatan için malûl kalmış bir zat” ile bulunulan yerin en yüksek mektebinin en yüksek sınıfından yaşı en büyük bir kız ve bir erkek öğrenci ile bir şehit çocuğu da pakete birer avuç toprak koyacaklardı. Her kazada mühürlenmiş paketler önce vilayete gönderilecek, vilayette toplanan paketler ise vilayetin paketinin de eklenmesiyle bir zarfa koyularak Ankara’ya nakledilecekti.

Törenlerin her aşamasında görüldüğü üzere toprak alma merasimlerinde de katılımcıların ulusun bütününü temsil ettiği söylenebilir.²¹⁴ Nitekim malûl gaziler bu etkinlikte de ulusun kurulmasını sağlayan geçmiş acıların ve fedakârlıkların temsili olarak bulunmaktaydı. Ulusun geçmiş anlatısını oluşturan malûl gazilerin pakete koydukları bir avuç toprak, izleyici olarak merasimde bulunan halkın toprağa minnet duymasını sağlamıştır. Nitekim toprak alınan yere dikilecek olan anıt ile ulusa

²¹³ BCA, nr. 490.1.0.0 / 1150.36.1, (15.10.1933).

²¹⁴ Güliden Özkan, “Cumhuriyet Meydanları ve Toprak Alma Törenleri Örneğinde Ulus İnşa, Toplumsal Bellek ve Halkla İlişkiler”, *Kültür ve İletişim Dergisi*, (Mart-Eylül 2022), 25/49: 169.

mekânsal bir aidiyet kazandırılmakla²¹⁵ birlikte toprakla bütünleşmiş olan ulusa duyulan minnet de süreklilik arz edecekti.

Bu merasim kapsamında Ankara’da diğer şehirlerden farklı olarak bir temsil alayının geçidine şahit olunur. Bu alay, törenler boyunca daima vurgulanan, 1919’dan başlatılan ulusal tarihin çeşitli safhalarını temsil ederek halkın hafızasına hatırlanması istenen asıl geçmişi aktarıyordu.²¹⁶

Ankara’daki farklı uygulama dışında diğer şehirlerdeki tüm toprak alma merasimleri birbirine benzer geçmiştir. Yalnızca İstanbul’da konumuz açısından ilginç bir olay gerçekleşmiştir. İstanbul’da yapılacak toprak alma merasimi ile birlikte “Cumhuriyet Meydanı” ismini alan Beyazıt Meydanı’nda toprak alma işleminden önce malûl gazilerden fırka vilayet idare heyeti reisi Cevdet Kerim Bey bir konuşma yapmıştır. Halktan hararetle alkışlar alan bu konuşmanın ardından meydanın ortasındaki çiçek bahçesinde merasim başlatılmıştır. Belediye reisi muavini Hamit Bey, bu törene özel yapılmış olan kazma ile toprağı kazmaya başlarken belediyenin daimi encümen üyelerinden Nakiye Hanım (Elgün), programda yer almamasına rağmen kazmayı Hamit Bey’den devralarak işleme kendisi devam etmiştir. Nitekim bu durumu, yukarıda bahsettiğimiz gibi onuncu yıl kutlamaları kapsamında malûl gazilerle kadınlara özel bir önem verilmesi gerektiğine dair kararlar bağlantılı olarak düşünmek doğru olacaktır. Nakiye Hanım toprağı kazdıktan sonra programda planlandığı üzere belediye reisi muavini, fırka reisi, Halkevi reisi, İstiklal Harbi malûl zabıtlarından Nafiz Bey, hukuk fakültesi son sınıf öğrencileri ve bir şehit çocuğuyla birlikte yine programda ismi geçmemesine karşılık Nakiye Hanım da bir avuç toprağı alarak hazırlanan kutuya koymuşlardır. Bu esnada Rıza Çavuş isimli bir malûl gazi gözleri yaşlı bir vaziyette halkın arasından çıkarak “Ben, bu vatan uğrunda yaralandım. Ben de bir avuç toprak alıp kutuya koyacağım, Gazi babamıza yollıyacağım!” demiştir.²¹⁷ Bu harp malûlünün isteğı kabul edilmiş ve kendisi de bir avuç toprağı kutuya koyduktan sonra kutu mühürlenmiştir.

Görüldüğü üzere toprak alma merasimleri 10. yıl kutlamaları kapsamında malûl gazilerin görünür oldukları diğer bir alan olmuştur. Ancak burada dikkat çeken kısım, bu törenler 1919’dan itibaren başlatılan bir tarih anlatısına sahne olduğundan

²¹⁵ age, 169.

²¹⁶ age, 172.

²¹⁷ Cumhuriyet, 31.10.1933, 7; ayrıca bkz.: Atalay, age, 256.

dolayı Kurtuluş Savaşı malûlleriyle Birinci Dünya Savaşı malûlleri arasında bir ayrıma gidilmesi olmuştur. Bu durum tören programlarına da yansımış, Mersin kutlama programının toprak alma merasiminde toprağı kimlerin alacağına ilişkin olan kısmında “milli müdafaada malûl kalmış bir zat” ifadesine yer verilmiştir.²¹⁸ Dolayısıyla malûl gazilerin erken Cumhuriyet döneminde yakındıkları konulardan biri olan malûliyet alınan savaş ayrımı bu törenlerin tarih anlatısı doğrultusunda da devam ettirilmiştir.

3.4. Temsil: Yarım Osman

10. yıl kutlamaları kapsamında halka inkılap ve istiklal konularını daha etkili anlatabilmek için on bir adet piyes yazdırılarak bayram kapsamında bulunan üç gün boyunca sahnelenmiştir.²¹⁹ Bu piyeslerden biri olan ve Aka Gündüz’ün yazdığı *Yarım Osman* malûl gazilerin temsili açısından değerlendirilmelidir. İlgili oyunda, bir malûl gazi olan Yarım Osman üzerinden Cumhuriyet ile Osmanlı rejiminin, padişah ile Mustafa Kemal’in karşılaştırmaları yapılarak Cumhuriyet rejimi yüceltilir. Bu piyes, özellikle köyler ve tahsil seviyesi düşük bölgeler için yazdırıldığından dolayı dekora dahi ihtiyaç duyulmadan ve basit bir çabayla sahnelenebilecek nitelikteydi. Bununla birlikte, 40.000 adet bastırılıp dağıtılarak tüm oyunlar içerisinde en çok basılan piyes olarak karşımıza çıkar.

Ankara’da bulunan bir köyde, iki köylüyle muhtarın, hükümetin düşmana esir olmasından ve köylüye zulmünden dert yandıkları sahneyle başlayan oyunda Yarım Osman karakterinin, ilk görüldüğü anda sol gözünden ve sol kolundan yaralı olduğu anlaşılır.²²⁰ Birinci Dünya Savaşı ile ondan önceki savaşlarda da yaralanan Yarım Osman her bir cephede bir yanını bırakarak adını ‘yarım’a çıkartmış, ‘yarım adam’ olmuştur. Düşmana esir olduktan sonra köyüne dönebilen Yarım Osman çiftçilik yaparak geçinmek istemişse de aşar vergisinden zorlandığı için devleti yıkmak gerektiğinden bahseder. Köylülerden biri milletin de Osman gibi ‘yarım’ olduğunu söyleyerek devleti yıkmanın mümkün olmadığını anlatır. Düşmanla birlikte diğer yandan hilafet ordusunun da milletin üzerine geldiğinin belirtilmesi üzerine Mustafa Kemal’e “bizimki” denilerek büyük umutlar bağlanır.

²¹⁸ *Cumhuriyetin Onuncu Yıl Dönümünü Kutlulama Programı*, (Mersin: Doğru Öz Matbaası, 1933), 9.

²¹⁹ *BCA*, nr. 490.1.0.0 / 1150.36.1.

²²⁰ Aka Gündüz, *Yarım Osman*, (Ankara: Hâkimiyeti Milliye Matbaası, 1933).

Ardından köye mültezim gelir ve Yarım Osman mültezime padişah ve halife hakkında ağır konuşunca, aslında devletten şikâyetçi olan muhtar, mültezimden özür dileyerek devletin devamlılığı temennisinde bulunur. Mültezimin yanında bulunan kâtip dini konuşmalarıyla Yarım Osman'ı uyarırken mültezim de tehdit eder. Bunun üzerine Yarım Osman vergi vermeyeceğini söylerken mültezim bu defa Yarım Osman'ı Fransız subaylarına şikâyet etmekle korkutmaya çalışır. Ancak o gün Ankara'ya Milliciler gelmiştir ve Fransız subayları İstanbul'a kaçmıştır.

Sahne kâtibin “ümme-i Osmaniye”den bahsetmesi üzerine artık “Türk milleti ve Türk yurdu”nun var olduğuna dair vurgular yapılır. Osmanlı ve padişah Fransızlar ile işbirliği yaparak millete ihanet etmiş, toprakları peşkeş çekmiştir. Ancak Yarım Osman'a göre artık millet Osmanlı'dan kurtulacaktır. Yarım Osman'ın sözleri üzerine mültezim kâtipten jandarmayı çağırmasını ister. Bunun üzerine muhtar mültezime konuyu büyüttüğünü ima ederken mültezim muhtar da “Kemalcı”lıkla suçlar. Muhtar ise halkın uyanarak kendi özüne dayandığını, artık kendi kendisini kurtaracağını söyler. Yarım Osman'ın da yeni devletten bahsetmesi üzerine mültezim yabancı devletler ülkede olduğu sürece yeni bir devletin kurulamayacağını anlatmaya çalışır. Ancak Yarım Osman ısrarla bir halk devleti kuracaklarından bahseder.

Bu esnada kâtibin çağırdığı jandarma gelir, ancak bir saat önce Türkiye Büyük Millet Meclisi kurulduğundan bu jandarma artık Ankara hükümetinin emrine girmiştir. Jandarma, mültezimin düşündüğünün tam aksine muhtar ile Yarım Osman'ı değil kendisini tutuklayıp Ankara'ya göndermekten bahseder. Ardından spor kıyafetli ve kalpaklı bir misafir gelir. Bu kişi, Garp cephesi kumandanlığında çalışmış olan bir yüzbaşısıdır. Mültezim ile kâtibi yüzbaşının Mustafa Kemal'in yanında olduğunu anlayınca mekânı terk ederler. Yüzbaşısı bir halk devleti kurulduğunu ve düşmanın İnönü mevkiine saldıracağını haber verip köyde eli tutan herkesi millete hizmet etmeye çağırır. Muhtar ve Yarım Osman köyde bulunan herkesin hazır olduklarını söyler. Çoban, ağa, efendi, bakkal, genç mektep muallimi olmak üzere Yarım Osman'ın tabiriyle “bir millette kim varsa hepsi” hazırdır.

Bunun ardından, yüzbaşı mültezimle kâtibine Türk olup olmadıklarını sorar. Mültezimle kâtibi kendilerini Osmanlı ümmetinden tanıtmak isteseler de en sonunda Türk olduklarını söylerler. Bunun üzerine yüzbaşı kendilerinin fena insanlar olmadıklarını yalnızca bugüne kadar hangi milletten olduklarını bilmediklerini

söyleyerek onları da savaşa davet eder. Ardından yüzbaşı Yarım Osman'ı çavuş olarak görevlendirir ve köyden gelecekleri onun sorumluluğuna verir. Yarım Osman kapının üzerinde bulunan ve eski harflerle yazılmış “padişahım çok yaşa” yazısını kaldırıp “millet çok yaşa” der ve Türk milletinin artık kendi devletini kurarak hem hain sultandan hem düşmandan kurtulacağını ilan eder.

Oyunun ikinci perdesi başlarken köy meydanında Cumhuriyet ilan edildiği için bayram hazırlığı vardır. Köyün muallimi cumhuriyetin kendileri için en doğru yol olduğunu anlatır. Yeni muhtar “Koca Gazi Mustafa Kemal” diye söze başlar ancak heyecandan devamını getiremeyince muallim köylünün çok büyük cevherlere sahip olduğunu söyleyerek onu cesaretlendirmeye çalışır. Ardından muhtar, dün gece atılan topraklarla Cumhuriyetin ilan edildiğinin içine doğduğundan bahseder. Köyün yaşadığı sevinç üzerine bir başka köylü eski muhtarın isyancıları köye sokmadığını ancak isyancılar tarafından öldürülerek şehit düştüğünü anlatır. Muhtardan bahsedilmesi üzerine muallim de Yarım Osman ile Afyon cephesinde tanıştığından söz eder. Yeni muhtar, muallime Yarım Osman'ın ‘yiğit adam’ olup olmadığını sorar. Muallimse onun yaptıklarının kitaplara sığmayacağını söyler. O esnada Yarım Osman gelir ve ne yaptıysa bütün millet gibi yaptığını, aynı yiğitliği tüm milletin gösterdiğini ancak artık Yarım Osman olmadığını ilan eder. Cumhuriyetin ilanı ile birlikte Yarım Osman artık ‘Bütün Osman’ olmuştur. Yarım Osman’a göre kendisi gibi millet de artık bütün olmuştur.

Köy meydanında bulunan sarıklı bir köylü buna karşı çıkınca Yarım Osman eski mültezimin İstiklal Madalyası kazanarak artık tüccarlık yaptığından bahsedip bir tek sarıklı köylüyü doğruları görmemekle suçlar. Sarıklı köylü cumhuriyet gelince ne olacağını sorar. Yarım Osman ise kafalarının pastan ve küften temizlenip halkın devleti yöneteceğini anlatır. Sarıklının bu sözlerle alay etmesi üzerine Yarım Osman gerçek dışı şeylere yalnızca sarıklının inanacağını, milletin bunlara artık inanmayıp emeğiyle çalışarak kazanacağından bahseder. Bu esnada artık Nahiye müdürü olan eski kâtip köy meydanına gelir ve yapılacak olan kutlamada sözü Yarım Osman’a bırakır. Yarım Osman yaptığı uzun konuşmayla eski yönetimin köylüye eziyet ettiğini, ancak artık yeni yönetimde halkın kendi kendini ayağa kaldıracağını ilan eder. Köylüler, gece yarısından bu yana yeni devletin isminin Türkiye Cumhuriyeti olduğunu öğrenir. Yarım Osman, on yıl sonra aynı meydanda yine köylüye

seslenerek Cumhuriyetin 10. yılını kutlayacaklarını söyler. Ardından Yarım Osman sözlerini şu şekilde bitirir:

“Müdür Efendi! Nahiye gider gitmez büyük kurtarıcımız, en büyüğümüz, Gazi babamıza, Büyük Millet Meclisimize telgraf çek. De ki on bir harp cephesinde tanıdığın Yarım Osman, bütün Osman olmuştur. Bütün Osman’ın bütün köylüsü sizlere selam eder. Bütün Osman’ın bütün köylüsü senin yolundan, Cumhuriyet Devletinden ayrılmayacaktır. Biliyoruz ki önümüze çok zorluklar, darlıklar, güçlükler çıkacaktır. Harp cephelerini nasıl yardıksa bunları da birer birer yaracağız. Sabrımız, gücümüz, sana inancımız kadar sağlamdır.”

Ardından Yarım Osman akşamdan sabaha kadar eğleneceklerini söyleyerek davulcuları çağırır. Köylüler ilk önce Yarım Osman’ın oynamasını isterler. Yarım Osman da “Niçin oynamayım. Artık yarım değilim ki” diyerek oynamaya başlar ve oyun biter.

Kurtuluş Savaşı’ndan önceki savaşlarda malûl kalmış bir gazi üzerinden kurulan bu anlatı, halka en basit haliyle saltanat-cumhuriyet ayrımını anlatmayı hedeflemiştir. Özellikle köylerde sahnelenmek üzere yazılan bu oyunla, cumhuriyetin anlamını hala bilmeyenlere yeni yönetim biçimi öğretilmek istenmiştir. Piyes boyunca yer alan her karakter üzerinden Cumhuriyet yönetiminin önceki yönetime üstün geldiği gösterilir. Bununla birlikte, kolunu ve gözünü kaybetmiş olan malûl gazinin isminin ‘Osman’ olması Osmanlı Devleti’nin halkı ‘yarım’ bıraktığına yapılan bir vurgudur. Cumhuriyet ilan edilince Yarım Osman ile birlikte tüm milletin artık ‘bütün’ olması, cumhuriyetin halkın en yararına olan yönetim biçimi olduğunu deklare eder niteliktedir.

Konumuz açısından üzerinde durulması gereken diğer kısım, Kurtuluş Savaşı’ndan önce malûl kalan bir kişinin ‘yarım adam’ olarak görülmesidir. Bu ‘yarım adam’ Kurtuluş Savaşı’nda savaşıp Cumhuriyet ilan edilince ‘bütün adam’ olur. Erken Cumhuriyet dönemi harp malûllerinin en çok şikâyet ettiği konulardan olan malûliyet alınan savaş ayrımı, 10. yıl kutlamalarının diğer kısımlarında görüldüğü üzere bu piyesle de gözler önüne serilmiş olur.

Diğer bir yandan, bu piyes ile Yakup Kadri Karaosmanoğlu’nun 1932’de yayımlanan *Yaban* adlı romanı arasında bir benzerlik söz konusudur. Ana karakterlerin Birinci Dünya Savaşı gibi savaşlarda yaralanan malûl gazilerden

oluştugu bu iki kurmaca metinde, malûl gazi karakterler bulundukları köylerde -ki iki eserde de bu köyler Ankara'ya çok yakındır- insanları ve özellikle gençleri Milli Mücadele için teşvik ederler. Bu noktada, iki eser arasında temel bir fark bulunur. *Yarım Osman*'da köy halkı malûl gazinin etrafında Milli Mücadele'ye katılırken *Yaban*'daki malûl gazinin bu çabaları sonuçsuz kalır.²²¹ Bu temel farkın sebebi iki eserin farklı yazılış amaçlarından ileri gelebilir. Aka Gündüz, eserini iki devir farkının halk tarafından anlaşılması ve Cumhuriyet'in yüceltilmesi amacıyla yazmışken Yakup Kadri romanını eleştirel bir bakış açısıyla kaleme almıştır. Bu temel farka rağmen, çok yakın tarihlerde yazılan bu iki eserde de geçmişe ilişkin bir tarih anlatısı kurularak Milli Mücadele döneminin kuruculuğu ön plana çıkartılırken bu alt metinlerin malûl gaziler üzerinden verilmesi tez boyunca kurduğumuz üzere malûllere geçmiş anlatısı üzerinden yüklenen 'fedakârlık' ve 'kahramanlık' imajının kurmaca dünyada da açığa çıktığını görmek mümkün hale gelir.

²²¹ Beşikçi, "Mütareke'den Cumhuriyet'e Türk Edebiyatında Malûl Gazi Tiplerleri ve Malûl Gazi Algısı", 186.

4. 30 AĞUSTOS ZAFER BAYRAMI VE ORDU MALÛLLERİ GÜNÜ

Büyük Taarruz'un önemli aşamalarından biri olan ve Dumlupınar mevkiinde 26 Ağustos 1922'de başlayan Başkumandanlık Meydan Muharebesi'nin 30 Ağustos'ta Türk ordusu tarafından kazanılması yeni kurulan ulus-devlet açısından önemli anlamlar barındıran bir askeri zafer olmuştur. Bu anlamlı günün bayram ilan edilmesi her ne kadar 1926 yılına isabet etse de²²² bu gün 1924'ten itibaren resmi törenlerle kutlanmaya başlanmıştır.²²³

4.1. 30 Ağustos Zafer Bayramı

Dumlupınar Çal köyünde 30 Ağustos 1924 tarihinde Mustafa Kemal Paşa tarafından toplanan katılımcılarla meçhul asker anıtının temel atma töreni gerçekleştirilmiştir.²²⁴ Mustafa Kemal, Dumlupınar'da katıldığı tek tören olarak bu tarihte ılımlı ve barışa yönelik olduğu düşünülebilecek bir konuşma yaparak gelecek nesle seslenmiştir.²²⁵ Cumhuriyet Bayramı törenlerinde gördüğümüz üzere, yapılan fedakârlıkların yapılması beklenenlere temel oluşturmasını hedefleyen propaganda ile ilk Zafer Bayramında da karşılaşılmalıdır. Mustafa Kemal konuşmasında, bu alanda akan kanların ve şehit ruhlarının devletin ve Cumhuriyetin koruyucusu olduğuna vurgu yapmıştır.²²⁶ Bununla birlikte, “Burada esasını vazettiğimiz ‘Şehit Asker’ abidesi işte o ruhları, o ruhlarla beraber gazi arkadaşlarını, fedakâr ve kahraman Türk milletini temsil edecektir”²²⁷ sözlerine yer vererek hem gazilik hem de fedakârlık üzerinde durmuştur. Nitekim ismi bilinmeyen meçhul askerin öldüğünde dahi elinde tuttuğu bayrakla özdeşleştirildiği bir ideoloji zemininde Mustafa Kemal bu nutkunda, “Ey yükselen yeni nesil! İstikbal sizindir. Cumhuriyeti biz tesis

²²² Zafer Bayramı hakkında kanun tasarısı 23.01.1926 tarihinde verilmiş olup 01.04.1926 tarihinde mecliste kabul edilmiştir. Bkz. **BCA**, nr. 30.18.1.1 / 17.88.2, (23.01.1926); **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, Devre: 2, İçtima: 3, Cilt: 24; 7-8.

²²³ **BCA**, nr. 30.10.0.0 / 197.351.8, (18.08.1924).

²²⁴ Aslan, “Cumhuriyet’in Törenselleşmesi: Ulus-Devlet İnşa Sürecinde Milli Bayramlar (1923-1938)”, 112.

²²⁵ **age**, 116-117.

²²⁶ **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II**, (Ankara: Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, 1997), 185.

²²⁷ **age**, 185.

ettik; onu îlâ ve idame edecek sizsiniz!”²²⁸ ifadelerini kullanarak gençlikle geleceği de eşitlemiştir. Dolayısıyla bu ilk törenin, meçhul asker anıtı ve bu anıtta yapılacak sonraki törenlere dair konumuz bağlamında vereceği ipuçları açısından anlamlı olduğu söylenebilir.

Bu törende malûl gazilerle ilgili dikkat çekici iki husus vardır. İlki, *İstikbal* gazetesinde yayınlanan bir haberdur.²²⁹ Bu habere göre, Dumlupınar’daki törende kolları ve bacakları kesilmiş bir malûl asker konuşma yapmıştır. Bu konuşmada gazinin, “Tınastepe’de kollarımız, bacaklarımız, vücutlarımız kesilüb dövüşürken bugüne bıraktığı hatıra bu mu olacaktı, diyeceklerdir.” sözleri harp malûllerinin devlet tarafından yalnız bırakılıp kötü yaşam koşullarına terk edildiğine dair bir şikâyet ve hayıflanma olarak anlaşılabilir. Bu sözlerin devamında, yollarda sürüklenip dilenciliğe başladıklarından dolayı diğer malûllerden özür dilemektedir. Ancak hem diğer gazetelerle karşılaştırıldığında hem de merasim programından anladığımız üzere bu haberin doğruluğuna şüpheyile yaklaşmak gerekir. Nitekim o gün Dumlupınar’da konuşma yapanlar arasında bir malûl gazinin yer aldığına dair herhangi bir bilgiye rastlanmamaktadır. *İstikbal* gazetesinin muhalif bir gazete olarak bilindiği de göz önüne alınırsa²³⁰ bu haberin doğruluğundaki şüpheler önem kazanmaktadır. Nitekim Mustafa Kemal dâhil olmak üzere devletin ileri gelenlerinin konuşma yaptığı ve geleceğe umutla bakılan böylesi bir törende kurulan kürsüde bu tarz bir şikâyetin yüksek perdeden söylenmesi pek mümkün görünmemektedir. Ancak bu haber doğru olmasa bile hükümete karşı muhalefetin, 30 Ağustos günü malûl gazilerin kötü yaşam koşulları üzerinden ele alınması konumuz açısından kayda değerdir.

Malûl gazilerle ilgili ikinci olarak dikkat çeken haber ise *Cumhuriyet* gazetesine yansımıştır.²³¹ Dumlupınar Çal köyünde tören alanına hareket edilmeden hemen önce İsmet Paşa bölgedeki bazı kimselerle sohbet etmiştir. O esnada yanına, bir kolu olmayan köylü bir malûl gazi gelmiştir. Gazi, malûliyet maaşı istediğini ve bunun için şubelere birkaç kez müracaat ettiğini ancak bir sonuç alamadığını dile getirmiştir. İsmet Paşa, kendisini iyice dinleyerek maaş isteğinin halledileceğini ve

²²⁸ *age*, 188.

²²⁹ *İstikbal*, 31.08.1924, 1.

²³⁰ Nurettin Çakıcı, “Cumhuriyetin İlanına Metodolojik Bir Muhalefet: Trabzon’da Çıkan *İstikbal* Gazetesi”, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, (2023), 44: 208.

²³¹ *Cumhuriyet*, 31.08.1924, 2.

emsal olarak ne veriliyorsa kendisine de onun verileceğini söylemiştir. Ardından gazinin sırtını okşayan İsmet Paşa işi sonuca erdireceğini belirtmiştir.

1925 yılında yapılan ve İkinci Ordu Müfettişi Fahrettin Paşa tarafından başkanlık edilen Dumlupınar töreninde ise yine söylevler verilmiş ve resmigeçit gerçekleştirilmiştir. Dikkat çeken bir ayrıntı, konuşma yapmak isteyenlerin söylev metinlerinin bir suretini önce Birinci Kolordu Kumandanına vermesi gerekliliğidir.²³² Bu durumda 1924 yılındaki törende malûl bir gazinin sitem dolu konuşma yaptığına dair ilgili haberin doğruluğunun barındırdığı şüphe daha da artmaktadır.

1926 yılında 30 Ağustos'un Zafer Bayramı olarak ilan edilmesinden sonra yapılacak ilk törenlerden önce 30 Ağustos günü Tayyare Cemiyeti'nin de özel günü ilan edilmiştir.²³³ Böylece Zafer Bayramı aynı zamanda Tayyare Bayramı olarak da özel merasimlerle kutlanmıştır. Zafer Bayramından önce Tayyare Cemiyeti özel piyango çekilişleri düzenleyip hem bu çekilişlerden elde edilen parayla hem de yapılan bağışlarla uçaklar alarak 30 Ağustos günlerinde bu uçaklara özel uçuşlarla ad koyma merasimleri yapmıştır.²³⁴ Hem Zafer Bayramıyla ilgili kanun hem de Tayyare Bayramı sayesinde bu yıldan itibaren 30 Ağustos ülkenin her yanında kutlanmaya başlamıştır.

1926 yılındaki törene bakacak olursak, İstanbul'da yapılacak 30 Ağustos töreninden önce harp malûlleri gazetelerde "30 Ağustos 1926 Başkumandanlık Muharebesi ve Tayyare bayramları merasimine iştirak etmek üzere cemiyetimize mukayyed ve gayr-ı mukayyed evlad-ı şühedanın yevm-i mezkûr sabahı saat sekizde Şehzadebaşında 79 numaralı cemiyet merkezinde isbat-ı vücut etmeleri lüzumu ilan olunur." şeklinde bir ilan yayınlamışlardır.²³⁵ Anlaşıyor ki malûl gaziler, şehit çocuklarıyla birlikte törene katılmak istemişlerdir. Taksim'de yapılan törende malûllere ilişkin başka bir bilgiye rastlanılmamışsa da bu törenin diğer bayram törenlerine kıyasla oldukça askeri bir görünüm içinde geçtiğini söylemek mümkün olacaktır.²³⁶

²³² **Cumhuriyet**, 28.08.1925, 1.

²³³ Yücel Öztürk, "30 Ağustos Zafer ve Tayyare Bayramı Kutlamaları: Amaç, Süreç ve Kazanımlar", **History Studies**, (Aralık 2018), 10/9: 233.

²³⁴ Mete Tunçay, **Türkiye'de Piyango Tarihi ve Millî Piyango İdaresi**, (Ankara: Milli Piyango İdaresi Yayını, 1993), 412; Aslan, "Cumhuriyet'in Törenselleşmesi: Ulus-Devlet İnşa Sürecinde Milli Bayramlar (1923-1938)", 134.

²³⁵ **Cumhuriyet**, 27.08.1926, 5.

²³⁶ **Cumhuriyet**, 31.08.1926, 1.

1928 yılında Taksim'deki törenden önce Şükrü Naili Paşa kumandanlık dairesinde resmi karşılama yapmış ve bu kabul resmine İsmet Paşa da katılmıştır. Daha sonra Taksim'de büyük bir resmigeçit yapılmış ve akşamdan sabaha kadar çeşitli yerlerde eğlenceler düzenlemiştir.²³⁷ Aynı yıl İzmir'de de resmi kabul ve ardından resmigeçit olmak üzere bir tören yapılmıştır.²³⁸ Ancak ne İstanbul'daki ne de İzmir'deki törende malûllerle ilgili bir bilgiye rastlanmıştır.

1929 yılında da Taksim'de Şükrü Naili Paşa'nın başkanlığında bir resmigeçit töreni yapılmıştır. Resmigeçitin istikameti Taksim'den başlayıp Beyazıt'ta son bulacak şekilde belirlenmiştir.²³⁹ Harp malûllerinin bu mesafeyi yürümesi pek mümkün görünmemekle birlikte bu törende yer almamalarını sadece bu duruma bağlamak doğru olmaz. Nitekim resmigeçiti seyretmeye gelenler için dört adet tribün yaptırılmıştır. Bu tribünler mebuslara, zabıtlara, hükümet ve belediye memurlarına, milli cemiyetlerle banka mümessillerine ayrılmıştır. Milli cemiyetler kısmında Harp Malûlleri Cemiyeti'nin de bulunma ihtimali olduğu gibi kendileriyle ilgili net bir bilgiye rastlanmaması harp malûllerinin 30 Ağustos törenlerinde henüz yeteri kadar temsiliyet şansı bulamadıklarını düşünmemize yardımcı olur.

Malûllerle ilgili kayda değer bilgiye ancak 1931 yılında Dumlupınar'da yapılacak tören çerçevesinde ulaşılabilir. Dumlupınar meçhul asker anıtında yapılacak olan törene çeşitli şehirlerden heyetler gelmiştir. Ankara heyetinin Dumlupınar'a tren yolculuğu esnasında daha önce Kurtuluş Savaşı'nda savaşanlar "kahramanlık menkıbeleri" anlatmış ve ilgiyle dinlenmişlerdir.²⁴⁰ Ankara heyetinde malûl zabıt İsmail Hakkı'nın da bulunduğu görülmektedir. Malûller bu törende cemiyet şeklinde topluca yer almazken bir malûl gazinin bu törene bireysel katılımı daha önce sunduğumuz bilgiler ışığında incelendiğinde anlamlı olacaktır. Bu zabitin, Cumhuriyet Bayramı törenlerinde malûllere yer verilmemesiyle ilgili aynı yıl Başvekalet'e sunulan mektubun sahibi olması ihtimali düşünülmesi gereken bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır.²⁴¹ Nitekim her iki bilgide de Ankara'da bulunan malûl gazinin yapılan törenlerde bireysel de olsa görünür olmaya çalışması hem konumuz açısından önemlidir hem de aynı kişi olma ihtimalini güçlendirmektedir.

²³⁷ **Akşam**, 31.08.1928, 1.

²³⁸ **Akşam**, 30.08.1928, 1.

²³⁹ **Cumhuriyet**, 28.08.1928, 2.

²⁴⁰ **Vakit**, 01.09.1931, 1-2.

²⁴¹ **BCA**, nr. 30.10.0.0 / 198.352.3, (08.11.1931).

30 Ağustos törenlerinin de belli bir sistemden uzak olduğu bu dönemde malûllerin törenlerdeki bu sınırlı temsiliyetlerinin daha önce de bahsedildiği üzere harp malûlleri cemiyetlerinin aralarındaki uyumsuzluğun bir tezahürü olduğu düşünülebilir. İstanbul'daki cemiyetin kurulduğu günden itibaren isminin bazı yolsuzluk şaibelerine karışması malûllerin bu cemiyetten hoşnut olmamalarına yol açmıştır.²⁴² Öyle ki 1931 senesinde yapılan kongrede idare heyeti ve başkan değişmişse de bu cemiyet hakkındaki yolsuzluk iddiaları devam etmiştir.²⁴³ Malûl cemiyetleri arasındaki hoşnutsuzluklar 1933 yılında yapılan kongrede daha net görülebilmektedir. 30 Ağustos tarihinden hemen önce yapılan bu kongrede İstanbul Şehzadebaşı'nda merkezi bulunan cemiyete malûl gazilerin şikâyetleri söz konusu olmuştur.²⁴⁴ Bu şikâyetler sonucu kongrede cemiyetin idare heyeti tekrar değişmiştir. Ancak bundan yine de memnun olmayan bir kısım malûller, tüm cemiyet merkezlerini bir federasyon altında birleştirmek isteyen Ankara Malûl Gaziler Cemiyeti'ne bağlı olarak Üsküdar'da bir şube açmışlar ve bu şubenin açılışını 30 Ağustos tarihine denk getirmişlerdir.²⁴⁵ Şubenin 30 Ağustos tarihinde açılması, malûller için askeri bir zaferin yıldönümü olarak 30 Ağustos'un sembolik bir önem arz ettiğini göstermektedir.

Ertesi sene 1934'te ise Harbiye Mektebi yüzüncü yılını kutlayacaktı. Erken Cumhuriyet dönemi bayram kutlamalarındaki anlatılarda Osmanlı döneminin tamamen dışlandığı bilinmektedir.²⁴⁶ Dolayısıyla Harbiye Mektebi'nin yüzüncü yıldönümü kutlamaları ile bundan sonraki her yıl mektebin mezuniyet törenleri 30 Ağustos tarihine denk getirilerek Cumhuriyet rejimine bir tür içkinleştirme yapılmıştır. Harbiye Mektebi Kumandanlığı gazetelere, "Adresleri bulunamadığından ayrıca davetiye gönderilemeyen Harbiye mektebinden mezun mütekait ve malûl zabitanın heyeti umumiyesinin 100 üncü yıldönümü günü olan 30 ağustos 934 perşembe günü saat 15.30 da davetli olarak Harbiye mektebini teşriflerini rica ederim. Elbise arzuya göredir." şeklinde bir ilan vererek malûl gazileri de bu törene davet etmiştir.²⁴⁷ Beyazıt'ta yapılan törende hem mektebin

²⁴² Kurnaz Şahin, *age*, 431.

²⁴³ *age*, 432.

²⁴⁴ *Milliyet*, 26.08.1933, 1.

²⁴⁵ *Milliyet*, 27.08.1933, 5; *Vakit*, 29.08.1933, 8.

²⁴⁶ Aslan, "Cumhuriyet'in Törensiz Meşruiyeti: Ulus-Devlet İnşa Sürecinde Milli Bayramlar (1923-1938)", 184.

²⁴⁷ *Cumhuriyet*, 29.08.1934, 8.

yüzüncü yıldönümü hem de Zafer ve Tayyare bayramları kutlanmıştır.²⁴⁸ Resmigeçit, mektebin o dönemki mezunları tarafından yapıldığından dolayı malûllerin bu töreni tribünde bulunan diğer emekli subaylarla birlikte izledikleri anlaşılmaktadır.

1935 yılında Beyazıt'ta yapılan törende malûllere dair herhangi bir bilgiye rastlanmamaktadır. Ankara'da yapılan törende geniş bir tribün bölümü olup bu tribünlerde de malûl gazilere yer verilmediği görülmüştür.²⁴⁹ Ancak bu yıl için belirtilmesi gereken bir konu artık 30 Ağustos günlerinde Tayyare Bayramının öneminin azalmasıdır. Nitekim 27 Mayıs 1935'te kabul edilen 2739 sayılı "Ulusal bayram ve genel tatiller hakkında kanun" ile birlikte 30 Ağustos yalnızca Zafer Bayramı olarak genel tatil günü ilan edilmiştir.²⁵⁰ Bu kanunla birlikte 30 Ağustos günlerinde Zafer Bayramına daha fazla önem verildiği Abidin Daver'in 31 Ağustos 1935'teki köşe yazısında Tayyare Bayramıyla ilgili siteminden anlaşılmaktadır.²⁵¹

Konumuz bağlamında 1934'ten 1939'a kadar yapılan 30 Ağustos törenlerinde harp malûllerine yer verilmediği ortaya çıkmaktadır. Ancak bu durumu yalnızca malûllerin görünürlüğü açısından değerlendirmek hatalı olacaktır. Her ne kadar İstanbul'da büyük törenler yapılsa da ülke çapında ve özellikle köylerde Zafer Bayramının pek bilinmediği bir gerçektir. Askerliğini henüz İstanbul'da yapmış olan bir gencin dahi 30 Ağustos'u yalnızca 'zabitlerin terfi bayramı' olarak bilmesi bu durumu daha da açıklar niteliktedir.²⁵² Dolayısıyla Zafer Bayramının kutlandığı ilk tarihten 1939'daki kutlamalara dek sönük geçtiği anlaşılmaktadır. Malûl gazilerin bu tarihe kadar 30 Ağustos törenlerindeki sınırlı temsillerini bununla açıklamak mümkün olacaktır. Bu tarihten sonra yapılan törenlerin ülkenin askeri gücünün sergilendiği teatral bir boyutta geçtiği görülür. Bu durum şüphesiz ki İkinci Dünya Savaşı ile ilgilidir. Her ülkenin kendine tehditler algıladığı bu savaş ikliminde, özel günlerdeki resmigeçitlerde askeri gücün sahnelenmesi oldukça anlamlıdır. Bununla birlikte Türkiye özelinde 30 Ağustos'un askeri bir zafer olduğu göz önüne alındığında bu tarihten sonra yapılan törenlerdeki askeri anlatımlar daha da anlaşılır hale gelmektedir.

²⁴⁸ **Milliyet**, 31.08.1934, 1.

²⁴⁹ **BCA**, nr. 30.10.0.0 / 198.352.22, (27.08.1935).

²⁵⁰ **T.B.M.M. Kanunlar Dergisi**, Cilt 15: 411.

²⁵¹ Bkz. "Hem Nalına Hem Mihına", **Cumhuriyet**, 31.08.1935, 3.

²⁵² **BCA**, nr. 490.1.0.0 / 1436.746.3, (25.09.1934).

4.2. 26 Ağustos Ordu Malûlleri Günü

Zafer Bayramları çerçevesinde 1939 yılıyla birlikte başlayan askeri görünüm malûl gaziler açısından da bir temsiliyet alanı olmuştur. Öyle ki Ankara’da Ordu Malûller Birliği’nin 1939 Temmuz ayı başında yaptığı kongrede Büyük Taarruz’un başladığı 26 Ağustos “Ordu Malûlleri Günü” ilan edilmiştir.²⁵³

Malûl gazilerin törenlerde yer almasını ‘fedakârlık’ düsturunun genç nesillere aktarılması açısından anlamlı olduğunu daha önce söylemiştik. Bu döneme bakıldığında ise 1939’un sert iklimindeki olası bir savaş durumunda, savaşırken uzuvlarını kaybetmekten çekinmeyecek yeni nesillere örnek teşkil etmesi bakımından harp malûllerinin devlet ve halk tarafından yüceltilmesi ön plana çıkmaktadır. Böylece harp malûllerinin kendilerine tarihsel olarak 30 Ağustos ile ilgili özel bir gün tahsis etmelerindeki alt motivasyon açığa çıkarılmaktadır. Elbette ki malûl gaziler, o güne kadar 30 Ağustos törenlerinde yeterince yer alamamalarına karşılık Büyük Taarruz’un başladığı 26 Ağustos’u kendilerine özel bir gün olarak belirleyip temsiliyet alanı oluşturmak istemişlerdir. Ancak bu durumun 1939 yılında gerçekleşmesi, bir tesadüften öte yukarıda bahsettiğimiz ‘fedakârlık’ düsturunun genç nesillere aktarılması gibi farklı bir anlama hizmet ettiğini de söylemek mümkündür.

Nitekim 1939’a dek 30 Ağustos törenlerinde düzenli ve kalıcı bir yere sahip olamayan malûl gaziler, bu tarihten itibaren 26 Ağustos günleriyle birlikte 30 Ağustos törenlerinde de yer almaya başlamışlardır. İkinci Dünya Savaşı süresince yapılan tüm 30 Ağustos törenlerinde malûl gaziler unutulmamış, özellikle Dumlupınar’da yapılan simgesel değeri yüksek törenlere katılımlarının sağlanması bizzat hükümet tarafından sağlanmıştır.

Bu bağlamda 26 Ağustos 1939’da yapılacak olan ilk tören Ankara’da gerçekleştirilecektir. Ordu Malûlleri Birliği törenden bir gün önce gazetelere bir ilan vererek Ankara’da bulunan bütün ordu malûllerini ertesi gün Ulus Meydanı’na davet etmişlerdir.²⁵⁴ Törene dair diğer haberlerde malûl gazilerin o günkü sayılarına ilişkin bilgilere de rastlanmıştır. Malûllerin ülke çapında subay olarak binin, er olarak on

²⁵³ **Ulus**, 26.08.1939, 2.

²⁵⁴ **Ulus**, 25.08.1939, 5.

binin üzerinde olduğu ve pek çoğunun Kurtuluş Savaşı'nda malûl kaldıkları bilinmektedir.²⁵⁵

Ankara'da yapılacak olan törene 26 Ağustos saat 16.00'da İstiklâl Marşı okunduktan sonra Zafer Anıtı'na çelenk bırakılarak başlanmıştır. (Ek-8) Ardından Ordu Malûlleri Birliği adına uzun bir konuşma yapılmıştır. Konuşmacı ilk olarak 26 Ağustos gününün öneminden bahsetmiş ve kendileri adına 26 Ağustos'u bundan sonra da özel bir gün olarak kutlayacaklarını ilan etmiştir. Konuşmada dikkat çeken bir ayrıntı her ne kadar 26 Ağustos Kurtuluş Savaşı'nın bir aşaması olsa da bu günün önceki savaşlarda malûl kalan askerlerin de özel günü olduğunun vurgulanmasıdır. Yukarıda bahsettiğimiz üzere Türkiye'de de savaş ikliminde algılanan her tehdit, ülkenin 'kahramanlık' göstermeye devam edeceği cevabıyla karşılanmıştır. Ordu Malûlleri Birliği'nin konuşmacısı bu savımızı destekler nitelikte “gafil” olarak adlandırdığı yabancı ülkelere şu mesajı vermiştir:

“Dost, düşman ve bütün cihan şunu bilsin ki; kahramanlığını, fedakârlığını tarihe ve acuna tasdik ettirmiş olan Mehmetçiklerden müteşekkil Türk ordusu, milletinin istiklali, devletin yüksek menfaatlerini nasıl koruyacağını bir kere daha göstermeğe, binbir Dumlupınar melhamesi yaratmaya daima hazır ve muktedirdir. Çok yakın tanıdığımız Türk erinin kahramanlığına ve ordumuzun kudretine güvenimiz sonsuzdur.”²⁵⁶

Ayrıca kendilerine gelecek olan bir talimatla da canlarını vermeye hazır olduklarını belirtmişlerdir. Atatürk ve İnönü'ye duyulan minnetle tamamlanan konuşmada, kahramanlıklarına vurgu yapılan askerleri yetiştiren kadınlara da teşekkür edilmiştir. Konuşmanın ardından şehitlik ziyaretinde bulunulmuştur. Ayrıca törene bir bölük asker ile mızıkacı takımı da eşlik etmiştir.

Ulus gazetesindeki yazısında bu törene katıldığını belirten Nurettin Artam'ın²⁵⁷ harp malûlleri için kaleme aldığı yazı da konumuz bağlamında kayda değerdir. Yazıda malûllerin birer kahraman olduklarından ve onların kaybettikleri uzuvlarına sarılarak saygı ve sevgi göstermenin her vatandaşın borcu olduğundan bahsedilir. Bununla birlikte ilgili yazıda harp malûlleri hem gazi hem de şehit olarak

²⁵⁵ *Ulus*, 26.08.1939, 2.

²⁵⁶ *Ulus*, 27.08.1939, 5.

²⁵⁷ Uzun yıllar *Ulus* gazetesinde “Yankılar” başlıklı yazılar yazmış, bir dönem Matbuat Umum Müdürlüğü'nde görev almış bulunan yazar ve şair. Mithat Sadullah Sander, **Seçkin Edebiyatçılarımızın Biyografileri**, (İstanbul: Kültür Matbaası, 1943), 14.

görülür. Bahsettiğimiz ‘kahramanlık’ ve ‘fedakârlık’ döngüsü savımızı destekler nitelikte cümleler burada da yer alır. Nitekim Artam henüz ülkeye savaşın sirayet etmediğini ancak bir savaş durumunda döngüyü devam ettireceklerini şu sözlerle ilan eder: “Öyle bir gün gelirse, hepimizin sizi de kışkırtacak bir kahramanlıkla vatan borcunu ve millet vazifesini göreceğimize kırık kollarınızın, kopuk bacaklarınızın ve güneş ışığından mahrum kalmış gözlerinizin üzerine yemin etmek arzusunu duyuyorum.”²⁵⁸

Ordu malûlleri günü 1940 yılında Ankara’da başka şehirlerde de kutlanmaya başlanmıştır. İzmir’de malûller 26 Ağustos sabahı erken saatlerde CHP binasında toplanmışlardır.²⁵⁹ Oradan törene katılacak olan askeri müfrezenin bulunduğu kışlaya geçmişlerdir. Önlerinde bando olduğu halde topluca Cumhuriyet alanına geçen malûl gaziler, Atatürk heykeline çelenk koyarak törene başlamışlardır.²⁶⁰ Atatürk için bir dakikalık saygı duruşu ve İstiklâl Marşı’nın okunmasının ardından, Ordu Malûlleri Birliği adına basına göre Büyük Taarruz’a katılmış bir malûl gazi olan Rasih Tuna isimli bir subay törene gelenlere hitap ederek bir nutuk söylemiştir.²⁶¹ Bu konuşma katılımcılardan yüksek ilgiyle karşılık almıştır. Yapılan konuşmada, malûl gazilerin kendi aralarında hangi savaşta malûl kaldıklarının bir öneminin olmadığı belirtilmiştir.

Bu bağlamda konuşmanın sahibi Rasih Tuna hakkında ilgi çekici bir yanlışlık, bu haberin yapıldığı 27 Ağustos 1940 tarihili *Hakikat* gazetesinde göze çarpmaktadır. Nitekim bahsedildiği üzere, bu gazetede Rasih Tuna’nın Büyük Taarruz’a bizzat katıldığı yazmaktadır. Ancak Birinci Dünya Savaşı’nda bir gözünü kaybederek malûl kalan Rasih Tuna’nın kızı tarafından yazılan biyografisinde yer aldığına göre, Tuna Sakarya Meydan Muharebesi’nden Büyük Taarruz bitene dek Ankara’da sivil olarak görev almıştır.²⁶² Malûl gazilerin kendi aralarında hiçbir ayırım yapmamalarıyla birlikte, basında çıkan bu yanlış bilgi, erken Cumhuriyet döneminde malûllere karşı Kurtuluş Savaşı’na yönelik yapılan ayrımcılığın bir

²⁵⁸ “Harp malûllerine”, *Ulus*, 27.08.1939, 2. (Ek-9)

²⁵⁹ *Yeni Asır*, 27.08.1940, 1; Tören programından anlaşıldığı üzere, Ordu Malûlleri Birliği’nin İzmir şubesi CHP binası içinde yer almaktadır: *Halkın Sesi*, 26.08.1940, 1.

²⁶⁰ *Akşam*, 27.08.1940, 2.

²⁶¹ *Hakikat*, 27.08.1940, 2.

²⁶² Babasının yer aldığı savaşlar hakkında kendisinden hiçbir bilgi alamayan kızı Yücel Tuna Elal, babasının vefatından yaklaşık yarım asır sonra kaleme aldığı biyografide, Milli Savunma Bakanlığı’nın arşivlerinde babasına ait olan sicil dosyasından edindiği bilgilerle bu biyografiyi yazdığını belirtmektedir. Daha fazla bilgi için bkz: Yücel Tuna Elal, *Gazi Rasih Tuna (1894-1949)*, Kasım 2001 (yayın yeri ve yayınevi bulunmamaktadır).

tezahürü olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim törene ilişkin diğer gazetelerde Tuna'nın konuşmasının tamamına ulaşılabilir. Gazi, bu konuşmada Büyük Taarruz'a katıldığına dair herhangi bir bilgi vermemekte bununla birlikte kendisi gibi Birinci Dünya Savaşı'nda malûl kalmış gazilere de hitap etmektedir.²⁶³ Bununla birlikte konuşmada dikkat çeken unsurlardan biri, malûllerin her daim savaşa hazır olduklarının dile getirilmesi olmuştur. Tuna ilgili konuşmasında şu ifadelere yer vermektedir:

“Hep şahit olun. Başımızdaki Atatürk'ün, Ebedi Şefimizin mukaddes huzurunda, onun heykeli önünde onun adına ant içiyorum. Kim olursa olsun bu sevgili ve mübarek vatana el uzatacak, göz koyacak düşmana karşı, büyük Milli Şefimiz İsmet İnönü'nün bir işaretiyle bir saniyede atılacağız. Bugün ordudaki genç ve kahraman arkadaşlarımızın önünde kırık kolumuz ve bacağımızla, keskin dişimiz ve tırnağımızla, arslan yüreğimiz ve yenilmez irademizle saldıracağız. Üstümüze gelecek düşmanın geniş ağzını on sekiz sene evvel olduğu gibi yırtacağız. Onu yine bir paçavra gibi dışarı atacağız. Bu kahramanlık, bu sönmez ateş, bu aşk ve heyecan bizim kanımızda ve ruhumuzdadır.”²⁶⁴

Harp malûllerinin 26 Ağustos'u özel günleri ilan ederek kutlamaya başlamalarıyla birlikte 30 Ağustos törenlerinde daha görünür hale geldikleri söylenebilir. Her ne kadar Dumlupınar'da yapılan 26 Ağustos'taki törene katılmasalar da 30 Ağustos'taki törene harp malûllerinin de katıldıkları görülür.²⁶⁵ Meçhul asker anıtına harp malûlleri adına bir çelenk bırakılacak olması tören programında yer alır.²⁶⁶

Ayrıca 26 Ağustos gününün Ordu Malûlleri Günü olarak kutlanması henüz yeni bir olgu olduğundan dolayı gazetelerde halkın bu durumdan haberdar edilmesi amacıyla bu günle ilgili yazılar kaleme alınmıştır. 26 Ağustos 1940 tarihinde Vakıf gazetesinde “Gazileri unutmayoruz” başlıklı yazı ilk sayfadan verilir:

“26 Ağustosla başlayan büyük zaferin yıldönümüne kavuştuğumuz bu günde kendilerini bu uğurlu gün için temel taşı yapan vatan çocuklarının aziz varlıklarını minnetle anıyoruz. Onlar ki ya o heyecanlı savaş günlerinin mübarek izini üstlerinde taşıyarak aramızdadırlar ve hem yurdun istiklâlini mühürliyen bugünün,

²⁶³ **Yeni Asır**, 27.08.1940, 1.

²⁶⁴ **Yeni Asır**, 27.08.1940, 2. (Ek-10)

²⁶⁵ **Akşam**, 27.08.1940, 3.

²⁶⁶ **BCA**, nr. 30.10.0.0 / 198.353.20, (15.08.1940).

hem tarihimizi tarihten evvelkileri kıskandıracak bir parlaklıkla dolduran kahramanlık sayfalarının canlı bir remzi olarak bağrımıza basmaktayız. İşte onlar da (Ordu malûller birliği) adına sayılı günlerinden biri olarak ayrılan bugünü her yurddaştan daha haklı olarak kucaklayacaklardır.

Yahut -maddî veya mânevî- göğüslerindeki övünç nişanını açtığı nurdan iz üzerinde ebediyyete göçmüşler ve orada iki defa şehit olarak kendinden sonra gelecek millet fedakârlıklarına kucaklarını açmışlardır.

Bunlar milletin şeref ve istiklâlini korumakta nadir görülen feragatle katlanılan mahrumluklarla milletin ebediyyete sürecektakdir ve şükranını hak etmişlerdir.

26 Ağustos zaferinin ve bütün ordunun kahraman gazileri, sizi unutmıyoruz ve milletin sizi, sizin millete vedia olan çocuklarınızı bu müstesna günde anarak selâmlıyarak ve size mânevî olduğu kadar her ferdimizin maddî borçlarımız olduğunu hatırlıyarak size bütün sıcaklığıyla yüreklerimizi sunuyoruz.”²⁶⁷

Ertesi yıl 1941’de malûl gaziler hem 26 Ağustos’u kutlamışlar hem de 30 Ağustos törenlerine katılmışlardır. Ankara Ulus Meydanı’nda yapılan 26 Ağustos töreninde birliğin genel sekreteri bir konuşma yapmış ve ardından da şehitliğe gidilerek tören tamamlanmıştır.²⁶⁸ 30 Ağustos tarihinde ise malûl gaziler bu kez Adana’daki törende de yer alma şansı bulmuşlardır. Zafer Bayramı tören programına göre resmigeçitin bir parçası olan malûller geçitte dördüncü sırada olacaklar ve bando, askeri kıtaat ile okullardan sonra yürüyeceklerdir.²⁶⁹

1942 senesinde de durum değişmemiş, malûl gaziler önce 26 Ağustos’ta kendi günlerini Ulus Meydanı’nda kutlamışlar,²⁷⁰ ardından 30 Ağustos’ta da meçhul asker anıtında yapılan tören programında yer almışlardır.²⁷¹ 30 Ağustos günlerinde meçhul asker anıtına konulan çelenkler arasında Ordu Malûlleri Birliği’nin ismi geçmektedir. Bu yıla dair kayda geçmesi gereken bir diğer unsur ise, Ordu Malûlleri Günü’nün ilk kez farklı bir isimle, “Emekli ve Malûl Subaylar Bayramı” şeklinde anılmasıdır.²⁷²

²⁶⁷ **Vakit**, 26.08.1940, 1-2.

²⁶⁸ **Vatan**, 27.08.1941, 1; **Akşam**, 28.08.1941, 1. (Ek-11)

²⁶⁹ **Bugün**, 30.08.1941, 3.

²⁷⁰ **Türk Sözü**, 27.08.1942, 1.

²⁷¹ **BCA**, nr. 30.10.0.0 / 198.354.3, (05.08.1942).

²⁷² **Tan**, 31.08.1942, 1.

Elde ettiğimiz bulgularla Ordu Malûlleri Günü'nün her geçen yıl daha büyük bir coşku ve kutlama biçimleriyle geçtiğini görmekteyiz. Nitekim 26 Ağustos 1942'de Ulus Meydanı'nda yapılan ve geçen senekilerle aynı kutlama biçimine sahip olan törenden sonra ordu malûlleri adına Celal Dinçer radyodan halka seslenmiştir.²⁷³ Bu konuşmada Dinçer, malûl gazilerin “millet ve vatan uğrunda gösterdikleri fedakârlıkların” genç nesiller tarafından devam ettirilmesi gerekliliğinin her an ortaya çıkabileceği anlamına gelen sözler sarf etmiştir.²⁷⁴ Aynı zamanda, malûl gazilerin radyo üzerinden halka sesini duyurabildiği bu konuşma malûl gaziler açısından önemli bir fırsat olduğundan dolayı Celal Dinçer malûl gaziler için yazılmış olan bazı yazıları ve şiirleri okumuştur. Bunlar arasından Mithat Cemal'in yazdığı *Kolunu Harp Meydanında Bırakmış Bir Askere* adlı şiir büyük bir heyecanla okunmuştur²⁷⁵:

“Geçdin o kesik kolla o günden mütebessim,
Bir gözyaşı bir ukde-i muzlim gibi hissim
Toplandı merâretle gelip gözbebeğimde
Çarpışdı o mazlûm o kesik koldaki ukde
Didemdeki mâtemli merâretli düğümle
Bakdım o zaman çehrene zulmetli gözümle
Bir berk bana kavradı a'sâbımı yakdı,
İdrâğımı îmânımı hatta yakacakdı...

Her şey düşecek devrilecek... Sâde ayakda
Bir sayha inkâr müebbed kalacak da
Beynimde bu mazlum sesimin velvelesiyle
Ağzımda kanâatlerimin son nefesiyle
Rabbim bu kesik kol ne demektir? Soracaktım
İsyan edecek, ağlayacak, haykıracaktım...

²⁷³ **Ulus**, 27.08.1942, 1.

²⁷⁴ **Ulus**, 27.08.1942, 4.

²⁷⁵ **Ulus**, 27.08.1942, 1.

Âsî idi, meftûr idi, mecnûn idi hissim!
Geçdin yine ey genç önümden mütebessim,
Bir kal'a vakarındaki göğsünle başınla
Bakdın bana lâkayd o muazzam bakışınla
Dermiş gibi: bir erkeğe kâfi mi değil, sus,
Bir sîne-i mağrûr ile bir cebhe-i nâmus.”²⁷⁶

Bununla birlikte, geçmiş yıllardan farklı olarak bu yıl malûl gaziler için Ankara Garnizon Komutanlığı tarafından bir ziyafet düzenlenmiştir. Hem radyodan halka seslenilerek çeşitli mesajlar verilmesi hem de malûl gaziler için bir ziyafet düzenlenmesi şüphesiz ki savaş ortamının getirdiği bir etkidir. Yeni nesillerin her an savaşımaya hazır olması ve savaştan sonra hayatta kalmaları halinde ömür boyu büyük bir hürmet göreceklerine dair mesajlar bu dönemin Zafer Bayramları kapsamında önemli bir olgu olarak karşımıza çıkar. Nitekim Dinçer de konuşmasında devletin ve partinin kendilerine karşı yakın ilgisinden bahsedip malûller için yaptıkları kolaylıkları sıralamıştır.

Buradan anlaşıyor ki 26 Ağustos'un Ordu Malûlleri Günü olarak tam da İkinci Dünya Savaşı'nın başladığı 1939 yılında belirlenmesini yalnızca malûllerin isteği olarak görmek hatalı olacaktır. Bu günün malûl gaziler tarafından 'kahramanlık' anlatısının en üst mertebeden kutlandığı bir gün olması şüphesiz ki yeni bir savaş ortamında yeni 'kahraman'lara ihtiyaç duyabilecek olan hükümetin oldukça yararınadır. Ordu Malûlleri Birliği'nin hükümetle olan yakın bağı İzmir'deki şubelerinin CHP binası içerisinde yer almasından anlaşılabilir düzeydeyken bu günün kendilerine özel bir gün seçilmesinde hükümetin hiçbir payı olmadığının düşünülmesi yanıltıcı olabilir. Nitekim malûl gaziler savaş boyunca 30 Ağustos günlerinde Dumlupınar'da yapılan tören programlarında yer almışlardır. Savaş öncesindeki tören programlarında yer almayan malûllerin savaş esnasında başlayan bir gelenekle bu törenlere davet edildikleri görülür.²⁷⁷

²⁷⁶ **Harb Mecmuası**, (Nisan 1332), 8: 122. (Eserin latinizasyonu şahsıma aittir.)

²⁷⁷ Söz konusu gelenek incelediğimiz zaman dilimi kapsamında savaş bittikten sonra da devam ettirilir. Savaş bitmiş olsa da tehdit algıları devam ettiği için malûl gazilerin temsil ettiği

Her sene 26 Ağustos'u da kutlamaya devam eden Ordu Malûlleri Birliği²⁷⁸, 1943 yılında Taksim'de de bir tören yapmıştır. Saat 11.00'de Taksim'deki anıta çelenk konularak başlayan tören, malûllere verilen nutuklarla son bulmuştur.²⁷⁹ Bu tören için de geçen yıl olduğu gibi “malûl subaylar günü” ifadesinin kullanıldığını görürüz.

1944 senesinde ise Taksim'de 10.30'da başlayan törene şehit anne, baba ve çocuklarının da katıldığı görülmektedir. Çelenk konulan anıt önünde şehitler için beş dakikalık saygı duruşunun ardından Ordu Malûlleri Birliği katibi Burhan Cağaloğlu tarafından 26 Ağustos hakkında bir nutuk irat edilmiştir. Taksim'deki tören, alanda hazır bulunan askerî kıta tarafından malûl gazilere yönelik saygı geçidi yapılmasıyla sonlanmıştır. Tören heyetinden dört kişilik bir grup ise daha sonra Edirnekapı Şehitliği'ne gitmiş, ardından ise CHP İl İdaresi'ne, Vilayet İdaresi'ne, İstanbul ve Örfî İdare Komutanlıkları'na malûl gaziler adına ziyarette bulunarak günü sonlandırmışlardır.²⁸⁰ Malûllere ayrıca 30 Ağustos 1944'te Dumlupınar'daki törene katılmaları için hükümet tarafından harcırah verilmesi söz konusu olmuştur.²⁸¹

1945'te ise Taksim'de yine oldukça büyük bir tören düzenlenmiştir. Törene Malûller Birliği ile birlikte Beyoğlu Kaymakamı, Emniyet Müdür Yardımcısı, bir kıta Jandarma, polis müfrezesi ve geniş bir halk kitlesi katılmıştır.²⁸² Anıta çelenk koyma, saygı duruşu ve nutukla biten törenin ardından geçen seneki gibi yine törenden bir heyet Edirnekapı Şehitliği'ni ziyaret etmiştir.²⁸³

Savaş bittikten sonra yapılan ilk kutlama olarak 26 Ağustos 1946'dan (Ek-13) sonra birlik başkanının Abidin Daver'e gazetede yayınlanmak üzere şikâyetlerini ilettiği bir mektup göndermesi yukarıdaki savımızı destekler niteliktedir. Daver gazetedeki köşesinde bu mektubun bir kısmına yer vermiş ve malûllerin hükümetten isteklerini görmemize yardımcı olmuştur.²⁸⁴ Savaş süresince törenler kapsamında yüceltilen malûl gaziler savaş bitiminde kendilerine Avrupa'daki emsallerine olduğu gibi aynı özenin gösterilmesini talep etmişlerdir. Bu durum, malûl gazilerin hükümet

“kahramanlık” tarihi devamlı canlı tutulmak istenmiş olabilir. 1946 yılında meçhul asker anıtında yapılan törene dair program için bakınız: **BCA**, nr. 30.1.0.0 / 42.249.11, (16.08.1946).

²⁷⁸ 1944 yılında yapılan 26 Ağustos tören programına dair ayrıntılı bilgi için bkz.: **BCA**, nr. 490.1.0.0 / 1132.131.1, (07.09.1944).

²⁷⁹ **Son Posta**, 27.08.1943, 1. (Ek-12)

²⁸⁰ **Son Posta**, 27.08.1944, 3; **Tanin**, 27.08.1944, 3.

²⁸¹ **BCA**, nr. 490.1.0.0 / 1551.316.3, (18.08.1944).

²⁸² **Cumhuriyet**, 27.08.1945, 1.

²⁸³ **Cumhuriyet**, 27.08.1945, 3.

²⁸⁴ “Hem Nalına Hem Mihına”, **Cumhuriyet**, 27.08.1946, 2.

tarafından savaş boyunca törenlerde bir araç olarak görüldüklerini anlamamıza yardımcı olacak niteliktedir.

Buraya kadar görüldüğü üzere malûl gaziler, kendilerine yüklenen çeşitli anlamların yanı sıra kendi görünürlüklerini ve kimliklerini korumak adına 26 Ağustos'u özel günleri olarak seçmişlerdir. Tarih, hafıza ve ulusun 'tamamlayıcı bir döngüsellik' oluşturduğu göz önüne alınırsa²⁸⁵ bu dönemdeki bayram kutlamalarının bahsi geçen döngüsellüğün en geniş kapsamlı deneyimi olduğunu söyleyebiliriz. Erken Cumhuriyet dönemi törenlerinde Osmanlı geçmişi devamlı olarak kötülenirken Cumhuriyet değerleri yüceltilir. Bu yüceltme işlevi, ele aldığımız bayramlar kapsamındaki törenlerde farklı şekillerde ortaya çıkar. İlk olarak 23 Nisan günlerinde İstanbul hükümetinden ayrı olarak Ankara'da yeni bir meclisin kurulması başlangıç olarak ele alınırken, 30 Ağustos günlerinde yurdun düşman işgalinden kurtarılması kahramanlık motifleriyle anlatılır, 29 Ekim kutlamalarında ise yapılan tüm fedakârlıkların Cumhuriyet rejimiyle taçlandığı bir anlatı kurulur. Böylece erken Cumhuriyet'in hafıza mekânları olarak törenler, ulusun kurucu tarihini devamlı olarak hatırlatır. Ele aldığımız tüm bayramlarda söylenen nutuklar bu tarihin o bayram çerçevesindeki kısmıyla ilişkili olur. Bu döngüsellik içerisinde ulus zincirinin belirginleşmesi ise tek resmi törenin yapıldığı Cumhuriyet bayramlarında ortaya çıkar. Cumhuriyetin yıldönümü günlerinde ulus özellikle 1933'ten sonra bir bütün halde meydanlara iner. Asker, öğrenci, esnaf, memur ve köylüler aynı anda arka arkaya geçerek adeta ulusun bir panoramasını çizerler. Bu betimlemede 10. yıl ile birlikte malûl gazilerin de her sene yer alması anlatının ayrılmaz bir parçası olarak karşımıza çıkar. Tarih, hafıza ve ulusun erken Cumhuriyet törenleri kapsamında girdiği tamamlayıcı döngüde malûl gaziler bu üç unsurun tartışmasız ortak özneleri olurlar.

Tezin bu kısmına kadar ele alındığı üzere Cumhuriyet Bayramlarında malûl gazilerin kendilerini belirli konularda pasifize hissetmelerinin 26 Ağustos gününü özel gün olarak seçmelerinde etkili olduğu ihtimali göz önünde tutulmalıdır. Sibel Özbudun'un isabetli yorumuyla bu dönemdeki bayram törenlerini "denetimli, her türlü kendiliğindenlik ifadesine kapalı, düzen ve disiplini ön planda tutan, toplumsal hiyerarşiyi vurgulayan gösteriler"²⁸⁶ olarak ele almak mümkündür. Bu durumda,

²⁸⁵ Nora, **age**, 21.

²⁸⁶ Özbudun, **age**, 153.

incelediğimiz törenlerin kimlikleri de belli bir çerçeveye aldığını düşünürsek malûl gazilerin yaşadıkları kimlik sorununun üstesinden gelebilmek için Zafer Bayramı dâhilinde sadece kendilerinin yer alacağı yeni bir gün inşa etmiş olmaları anlaşılır bir zeminde durur.

Bu bakımdan 26 Ağustos günlerinde yapılan törenlerin yalnızca malûl gazilerin ve ‘kahramanlık’ların hatırlanmasına yarayan bir araç olduğunu düşünmek yanıltıcı olur. Törenler, bir hatırlama aracından daha fazlası olarak, tarihin bizzat katılımcıları tarafından yeniden canlandırıldığı cisimleşmiş bir olguya dönüşürler.²⁸⁷ Böylece malûl gaziler yeniden canlandırma esnasında, diğer bayram günlerinden farklı olarak yalnızca geçmişi değil, aynı zamanda kendi kimliklerini de en yalın haliyle temsil edebilme imkânı bulmuşlardır. Bu bakımdan 26 Ağustos Ordu Malûlleri Günü, malûl gazilerin kendilerini yeniden üreterek hem tarih-hafıza-ulus döngüsünü tamamladıkları hem de kendi kimlik sorunlarına çözüm bulabildikleri bir alan olarak karşımıza çıkar. Bu bağlamda, 26 Ağustos’u incelediğimiz diğer bayramların malûl gaziler açısından bir sentezi olarak görmek doğru olacaktır.

²⁸⁷ Paul Connerton, **Toplumlar Nasıl Anımsar**, (İstanbul: Ayrıntı Yay., 1999), 69.

5. SONUÇ

Buraya kadar anlatılanlardan yola çıkarak malûl gazilerin 1923-1933 dönemi arasında yapılan törenlerde yeteri kadar yer almadıklarını söyleyebiliriz. Bu dönemde Cumhuriyet Bayramlarında neredeyse hiç görülemeyen malûller, 23 Nisan günlerinde dolaylı olarak temsiliyet bulabilmişlerdir. Zafer Bayramlarında ise malûller açısından yine sınırlı ve bireysel çabalar göze çarpar. Ancak, 1933-1946 arasında 23 Nisan günlerinde görünürlükleri dolaylı yoldan bile bitmişse de Cumhuriyet ve Zafer Bayramlarında bu durum tam tersi olmuştur. Bu dönemde her Cumhuriyet Bayramında yeri tartışılmaz olan malûller, Zafer Bayramı çerçevesinde ise kendilerine özel bir gün seçerek temsiliyetlerini daha da artırmışlardır. Böylece bu günler, yaşadıkları sıkıntıların daha iyi görülmesi ve halktan bekledikleri alakayı alabilmeleri bakımından malûller için birer temsil mekânı, törenlerin diğer katılımcıları içinse verilen mesajları içkinleştirdikleri birer “hafıza mekânı” olmuştur.

10. yıl kutlamalarına dek malûllerin törenlerde sınırlı bir görünüme sahip olmalarının nedenlerinden biri de bu dönemdeki törenlerin karakteristiğidir. İlgili dönemde, toplum savaştan henüz çıkmış olduğu için hükümetin törenlere dair politikası savaşın yüceltilmesinden ziyade ülkenin ekonomik ve sosyal kalkınması için mesajların verilmesi yönünde olmuştur. Dolayısıyla özellikle öğrencilerin törenlere katılımı ve genç cumhuriyeti temsil etmeleri istenmiştir. Bununla birlikte, 1933’e dek yapılan törenlerin genel bir düzensizlik içerisinde olduğunu söyleyebiliriz. Bu düzensizlik, kapsamlı teşrifat sırasından ve programdan yoksun kutlamaların yapıldığını gözler önüne sermektedir. Cumhuriyet bayramı törenlerinin çoğu zaman ilgili şehrin yönetici elitlerinin resmi bir ritüelinden öteye gidemediği bu dönemde, 23 Nisan kutlamaları ise 1927’den itibaren çocukların aktif katılımına sahne olan ve TBMM’nin açılış yıldönümünün arka plana atıldığı bir görünüm sergiler. 30 Ağustos günleri ise özellikle Dumlupınar’da bulunan meçhul asker anıtındaki sembolik anma törenlerine sahne olurken 1930’ların ortalarına dek toplum tarafından önemi idrak edilemeyen bir bayram olarak karşımıza çıkar. Dolayısıyla bahsettiğimiz ilk dönemde malûl gazilerin törenlerde yer alma biçimleri sınırlı kalmıştır.

Bu süreçte malûl gazilerin resmi törenlerde yer alamamalarına ilişkin çeşitli tepkiler verdikleri ortaya çıkmaktadır. Aldıkları yaralar sebebiyle gündelik yaşamları oldukça zorlaşmış bulunan harp malûlleri, uğruna vücutlarından bazı uzuvları kaybettikleri uluslarıyla bu törenlerde bütünleşmek istemişlerdir. Sıklıkla ekonomik zorluklar içerisinde bulunduğu görülen, bazılarının dilencilik yapmak zorunda kaldığı bilinen malûl gaziler gündelik yaşamları içerisinde toplumla bütünleşmekten uzak kalmışlardır. Dolayısıyla hem kurulmasına yardımcı oldukları devletin hem de kurtarıcısı olduklarını düşündükleri ulusun kendilerine gerekli özeni gösterecekleri birkaç saatlik resmigeçitlerde temsil şansı aramışlardır. Malûller tarafından törenlere bireysel katılım çabalarının öne çıktığı bu dönemde, törenlerin belli bir düzenden yoksun olması da malûllerin törenlerde yer almalarını zorlaştırmıştır.

10. yıl kutlamalarının hem malûl gazilere pek çok açıdan temsil şansı sunması hem de içerdiği düzenin ileriki yıllarda yapılacak olan Cumhuriyet bayramları ile diğer bayramlara örnek teşkil etmesi bakımından 1933 senesi ele aldığımız konuyu zenginleştirmiştir. 10. yıl törenlerinde malûl gazilerin törenin pek çok aşamasında yer alabilmiş olmalarının yalnızca malûllerden gelen tepkiler üzerine planlanmış olup olmadığı bir soru işaretidir. Bununla birlikte, 1933 senesinin sembolik önemi sebebiyle bir Milli Mücadele ile başlayan bir ulus anlatısının kurulduğu görülür. Bu ulus anlatısında geçmiş, çeşitli fedakârlıkların ve kahramanlıkların canlı anıtları olan Kurtuluş Savaşı gazileri temsil etmiştir. Dolayısıyla 1933'ten sonra Cumhuriyet bayramlarının kutlanış biçimi değişmediğinden, malûl gaziler kendilerine bu bayram kapsamında hem düzenli bir yer bulabilmişler hem de kurulan ulus anlatısının önemli bir parçası olmuşlardır.

Öte yandan, 1930'lu yılların ortalarında, uluslararası iklimin sertleşmesi törenlerde giderek militarizmin ön plana çıkarılmasına sebep olmuştur. Özellikle 30 Ağustos kutlamaları ordunun gücünün sergilenmesine sahne olmuştur. Askeri kıtaların düzenli ve sert yürüyüşleriyle dikkat çektiği bu törenlerde malûl gazilere resmigeçitler kapsamında bir tezat teşkil edebileceklerinden dolayı yer verilmediği görülür. Malûl gazilerin 30 Ağustos kutlamalarında yer almaya başlamaları İkinci Dünya Savaşı'nın başladığı döneme denk gelir. Bu dönemde malûller 30 Ağustos'ta yer bulmakla birlikte, Büyük Taarruz'un başladığı 26 Ağustos'u kendilerine özel gün seçerek bu iki özel günü kendileri açısından birleştirmişlerdir. Malûllerin bu dönemdeki 30 Ağustos törenlerinde, yaptıkları kahramanlıkları ve fedakârlıkları

topluma ve özellikle genç nesle anlattıkları görülür. Dolayısıyla malûl gaziler açısından daha önce görülmeyen bu temsiliyet şansının hükümetin bilinçli bir politikası olup olmadığı sorgulanması gereken bir konudur. Olası bir tehdit durumunda yeni fedakârlıkları yapmaya hazır genç nesli oluşturabilmek adına malûl gazilere duyulan minnetin cesaretlendirici bir unsur olacağı düşünülmüş olabilir.

Ancak ortaya koyduklarımız bakımından, malûl gazilerin törenlerde kendilerine yer bulmalarını yalnızca hükümet politikası olarak açıklamak yanlış olur. Savaştan sonra uzunca bir süre malûl gazilerin dernekleri arasında bazı uzlaşmazlıklar görülmüştür. Belli bir çatı altında toplanamamış olan malûllerin 1930'ların ortalarına dek törenlerde sınırlı varlık göstermeleri biraz bu durumla da ilişkili olabilir. Törenlerde kendilerine yer verilmemesine bireysel yollarla tepki göstermeleri de bu durumla birlikte düşünülmelidir. Nitekim derneklerin tek çatı altında toplanmaya başladığı yıllardan itibaren malûl gazilerin törenlerde görünürlüklerinin artması bahsettiğimiz ihtimali kuvvetlendirmektedir. Ordu Malûlleri Birliği'nin 1939 yılında kendi adlarıyla bir "Ordu Malûlleri Günü" ilan etmeleri, malûl derneklerinin törenlerdeki rolünün gözler önüne serilmesi bakımından kıymetlidir.

Konuyla ilgili bahsedilmesi gereken diğer bir mesele, törenlerin malûl gazilerin kimlik sorunlarından bazılarını ortaya çıkarmalarıdır. Savaş esnasında 'ideal erkek'ler olan bu askerler, savaştan sonra sakat bedenlere dönüşerek erkekliğin sakatlık olgusuyla birlikte kırılğanlığını deneyimlerler. Savaşırken vatanı -dişil imgeleştirmeyeyle kadını- koruyan bu askerler, savaştan sonra kadının bakımına muhtaç duruma gelmişlerdir. Onurlandırılacakları tek günler olarak ulusal bayram kutlamalarında ise malûller, resmigeçitte şehit anneleriyle birlikte yürümüşler ve aynı tribünde oturmuşlardır. Özellikle Cumhuriyet bayramlarında görülen bu durumu, malûl gazilerin savaştan sonra kadının bakımına muhtaç olmalarıyla birlikte değerlendirdiğimizde ortaya bir toplumsal cinsiyet sorunu çıktığı düşünülebilir. Bu noktada, Türkiye'deki malûl gazilerin diğer ülkelerdeki harp malûllerine benzer olarak kendilerine özel bir gün seçmelerinde söz konusu kimlik sorununun da etkili olduğu düşünülebilir.

Ayrıca malûl gazilerin söz konusu törenlerde daima "uzuvlarını kaybetmiş kahramanlar" olarak tanımlanmasıyla kol ve bacaklarını kaybettiklerine vurgu yapılır. Yüzünden yaralanmış malûllerle birlikte savaş bunalımı gibi psikolojik

malûliyetler içinde bulunanların bu törenlerden dışlandıkları görülür. Bu gazilerin kol ve bacaklarını kaybedenlere nazaran ‘erkeklik’ kimliğinden daha çok dışlandıkları bir gerçektir. Bununla birlikte bu tür durumlar yaşayan malûllerin, törenlerde malûl gaziler tarafından ortaya koyulan kahramanlık anlatısına ters bir biçimde savaşın en travmatik yönlerinin temsilcileri olarak genç nesle verilmek istenen cesareti kırabileceği de düşünülmüş olabilir.

Bu dönemde malûllerin törenlerdeki temsilleri açısından ortaya çıkan diğer bir meselenin de malûliyet alınan savaş ayrımı olduğu görülür. Malûl gaziler kendi aralarında böyle bir ayrım yapmasa da özellikle Cumhuriyet rejiminin kurulmasına ön ayak olan Kurtuluş Savaşı malûllerinin Birinci Dünya Savaşı malûllerine göre devlet tarafından daha çok maddi destek aldığı görülür. Maddi olarak yapılan bu ayrım törenlerde de uygulandığından malûl gazilerin manevi olarak da ikiye ayrıldığı ortaya çıkmıştır. Tören programlarında Kurtuluş Savaşı malûllerine yer verilmesi ve Birinci Dünya Savaşı malûllerinin dışlanması tüm malûller arasında hoşnutsuzluğa yol açmıştır. Nitekim malûllerin kendi günleri olan 26 Ağustos’ta yapılan konuşmalar incelendiğinde malûllerin böyle bir ayrım içinde bulunmadıklarının meydanlardan tüm topluma bildirilmesi söz konusu olur.

Sınırlı olmasına rağmen önemli bulguların elde edildiği bu çalışma sonucunda, erken Cumhuriyet döneminde malûl gazilerin törenlerde farklı biçimlerde yer aldığını söylemek mümkündür. Malûller, hükümet tarafından törenlerde kurulan ve toplumun içkinleştirmesinin beklendiği ulus anlatısına ait minnet duyulan geçmişin birer sembolleri olmuşlardır. Ancak bununla birlikte malûl gaziler toplumla bütünleşebilmek ve manevî açıdan bekledikleri özen ve hürmeti görebilmek için bu törenlerde yer almaya çalışmışlardır. Ortaya koyduğumuz belgeler ışığında, malûl gazilerin erken Cumhuriyet dönemi ulusal bayram törenlerinde yer almalarının yalnızca devlet tarafından bir onurlandırma sonucu değil, aynı zamanda malûl gazilerin talepleri sonucunda gerçekleşmiş olduğunu gördük. Bununla birlikte 26 Ağustos Ordu Malûlleri Günü’nü ele alarak ilgili tarih literatüründe bu konunun derinlemesine ve zaman aralığı genişletilerek incelenmesi için bir pencere açmış bulunmaktayız. Bununla birlikte, sınırlı bilgiler sebebiyle bu tez kapsamında özel olarak inceleme şansı bulamadığımız yüzünden yaralanan malûl gazilerin bu törenlerde nasıl yer aldıklarına ilişkin tespitleri ülkemizdeki tarih literatürünün ilerleyen çalışmalarında görmek ilgili alana katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Birincil Kaynaklar

1.Arşiv Belgeleri

1934 Cümhuriyet Yıl Dönümünü Kutlama Talimatı. İstanbul: Devlet Matbaası, 1934.

Ankara Himaye-i Etfal Cemiyeti Nizâm-nâme-i Esasiyesi. Ankara: Himaye-i Etfal Cemiyeti, 1337.

Cümhuriyetin Onuncu Yıl Dönümünü Kutlulama Programı. Mersin: Doğru Öz Matbaası, 1933.

Cumhuriyet Bayramı 14. Yıldönümü Kutlama Raporu. İzmir: Marifet Basımevi, 1937.

Cumhuriyetin 15. Yıldönümü Kutlama Programı. İstanbul: Belediye Matbaası, 1938.

Cumhuriyetin 18. Yıldönümü Kutlama Programı. İstanbul: Belediye Matbaası, 1941.

BCA, nr. 30.18.1.1 / 11.48.17, (26.10.1924).

BCA, nr. 30.18.1.1 / 13.23.19, (21.04.1925).

BCA, nr. 30.10.0.0 / 198.352.3, (08.11.1931).

BCA, nr. 30.10.0.0 / 198.352.17, (27.10.1934).

BCA, nr. 490.1.0.0 / 1141.1.1, (02.12.1948).

BCA, nr. 490.1.0.0 / 1145.16.2, (04.12.1935).

BCA, nr. 490.1.0.0 / 1148.30.1, (15.11.1948).

BCA, nr. 490.1.0.0 / 1145.16.2, (13.11.1943).

BCA, nr. 30.18.1.2 / 36.36.11, (15.5.1933).

BCA, nr. 490.1.0.0 / 1150.36.1, (12.12.1933).

BCA, nr. 30.10.0.0 / 198.352.13, (14.10.1933).

BCA, nr. 490.1.0.0 / 227.898.2, (29.10.1933).

BCA, nr. 490.1.0.0 / 1150.37.1.

BCA, nr. 490.1.0.0 / 12.63.1, (15.01.1934).

BCA, nr. 490.1.0.0 / 1150.36.1, (15.10.1933).

BCA, nr. 30.18.1.1 / 17.88.2, (23.01.1926).

BCA, nr. 30.10.0.0 / 197.351.8, (18.08.1924).

BCA, nr. 30.10.0.0 / 198.352.22, (27.08.1935).

BCA, nr. 490.1.0.0 / 1436.746.3, (25.09.1934).

BCA, nr. 30.10.0.0 / 198.353.20, (15.08.1940).

BCA, nr. 30.10.0.0 / 198.354.3, (05.08.1942).

BCA, nr. 30.1.0.0 / 42.249.11, (16.08.1946).

BCA, nr. 490.1.0.0 / 1551.316.3, (18.08.1944).

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 2, Cilt: 18; 164-167.

T.B.M.M. Kanunlar Dergisi, Cilt 15: 411.

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 3, Cilt: 24; 7-8.

2. Süreli Yayınlar

Akşam

Anadolu

Anafarta

Ayın Tarihi

Bugün

Cumhuriyet

Hakikat

Halkın Sesi

Harb Mecmuası

İstikbal

Milliyet

Son Posta

Tan

Tanin

Türk Sözü

Ulus

Vakit

Vatan

Yeni Asır

İkincil Kaynaklar

Açıksöz, Salih Can. “Sacrificial Limbs of Sovereignty: Disabled Veterans, Masculinity, and Nationalist Politics in Turkey”. **Medical Anthropology Quarterly**. (March 2012), 26/1: 4-25.

Afşar, Erkan. “Milli Kimlik Oluşturma Sürecinde Cumhuriyet Bayramı Kutlamaları: Denizli Örneği (1934-1948)”. **Tarih ve Gelecek Dergisi**. (Mart 2022), 8/1: 248-262.

Alkan, Mehmet Ö. “En Doğru Bildiğimizden Kuşkulanmak-5: 23 Nisan’ın Gayri Resmî Tarihi”. **Toplumsal Tarih**. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, (Nisan 2011). 208: 52-62.

Alpaslan, Erhan. “Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Bursa’da Cumhuriyet Bayramı Kutlamaları (1934-1945)”. **Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi**. (2019). 6/1: 104-135.

Altınay, Ayşe Gül. **The Myth of the Military Nation: Militarism, Gender, and Education in Turkey**. New York: Palgrave Macmillan, 2004.

Anderson, Benedict. **Hayali Cemaatler**. çev. İskender Savaşır. İstanbul: Metis Yayınları, 1995.

Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri II. Ankara: Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, 1997.

Arpacı, Murat. “Erken Cumhuriyet Türkiye’sinde Siyaset, Beden ve Terbiye (1923-1946)”. **II. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi Bildiriler Kitabı**, ed. Ümit Güneş. (2013). 2: 493-502.

_____, “Erken Cumhuriyet Türkiye’sinde kamu sağlığı siyaseti ve öjenik”. **Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar**, İstanbul: İletişim Yayınları, (Bahar 2014). 17: 129-154.

Aslan, Demo Ahmet. “Cumhuriyet’in Törenselleşmesi: Ulus-Devlet İnşa Sürecinde Milli Bayramlar (1923-1938)” Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi, 2011.

_____, “ ‘Gülbüz Türk Milleti İçin Gülbüz Türk Çocuğu’: 23 Nisan Çocuk Bayramı”. **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**. (Güz 2018). 63: 87-114.

Atalay, Onur. **Türk’e Tapmak: Seküler Din ve İki Savaş Arası Kemalizm**. İstanbul: İletişim Yayınları, 2022.

Ateş Durç, Safiye. “Siyasal Sembolizm ve İktidar İlişkisi Üzerine Düşünmek”. **Folklor/Edebiyat**. (2020). 26/102: 377-392.

Audoin-Rouzeau, Stephane. “Acı ve Şiddet”. **Bedenin Tarihi-3**. haz. Alain Corbin vd. çev. Saadet Özen. İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayınları, 2013: 233-263.

Belge, Murat. **Militarist Modernleşme**. İstanbul: İletişim Yayınları, 2012.

Beşikçi, Mehmet. “From devastating warfare to deficient welfare: the Ottoman-Turkish disabled veterans of the First World War (1918-1930)”. **Middle Eastern Studies**, (2024). 60/1: 33-50.

_____, “Mütareke’den Cumhuriyet’e Türk Edebiyatında Malûl Gazi Tiplerleri ve Malûl Gazi Algısı”. **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları**. (2024). 45: 169-207.

Boyle, Eilis H.L. “ ‘An uglier duckling than before’: Reclaiming agency and visibility amongst facially-wounded ex-servicemen in Britain after the First World War”. **European Journal of Disability Research**. (2019). 13: 308-322.

Burke, Peter. **Tarihin Görgü Tanıkları**. çev. Zeynep Yelçe. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2003.

Carden-Coyne, Ana. “Ungrateful Bodies: Rehabilitation, Resistance and Disabled American Veterans of the First World War”. **European Review of History**. (2007). 14/4: 543-565.

Caymaz, Birol. “Cumhuriyetin Onuncu Yıl Kutlulamaları: 29 Ekim 1933”. **Bilgi ve Bellek**. (Kış 2007). 4/7: 115-139.

Cohen, Deborah. "Will to Work: Disabled Veterans in Britain and Germany after the First World War". **Disabled Veterans in History**. ed. David A. Gerber. Michigan: The University of Michigan Press, 2015: 295-321.

_____, **The War Come Home**. California: University of California Press, 2001.

Commemorations: The Politics of National Identity. ed. John R. Gillis. Princeton: Princeton University Press, 1994.

Connerton, Paul. **Toplumlar Nasıl Anımsar**. çev. Alaeddin Şenel. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1999.

Çakıcı, Nurettin. "Cumhuriyetin İlanına Metodolojik Bir Muhalefet: Trabzon'da Çıkan İstikbal Gazetesi". **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları**. (2023). 44: 181-211.

Çakmak, Fevzi. "Bursa'da On Beşinci Yıl Cumhuriyet Bayramı Kutlamaları". **U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**. (2010), 18/1: 87-109.

Çanak, Erdem. "Adana'da Cumhuriyet'in Onuncu Yılı Kutlamaları". **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**. (Temmuz 2013). 29/86: 1-26.

_____, "İçel'de Cumhuriyet'in Onuncu Yıl Kutlamaları ve Kutlamalar Sırasında Yaşanan Müessif Bir Hadise: Çomuzade Davası". **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**. (Bahar 2018). 34/97: 199-240.

Çetin, Nurten. **Edirne'de Cumhuriyet Bayramı Kutlamaları (1923-1945)**. İstanbul: Libra Kitap, 2020.

Demirhan, Nezahat. "Cumhuriyetin Onuncu Yılı'nın Türk İnkılap Tarihinde Yeri ve Önemi". Yüksek Lisans Tezi. Yıldız Teknik Üniversitesi, 1990.

Duman, Doğan. "Osmanlı'dan Erken Cumhuriyet Dönemine: Batı Kültürünün Bir Yansıması Olarak Balolar". **International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**. (Kış 2016). 11/1: 39-58.

Edele, Mark. **Soviet Veterans of World War II: A Popular Movement in an Authoritarian Society (1941-1991)**. New York: Oxford University Press, 2008.

Elmacı, Mehmet Emin - Şeneken, Sevi. **Atatürk Dönemi'nde İzmir'de Cumhuriyet Bayramı Kutlamaları**. İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2017.

_____, "Cumhuriyet'in İlanının İlk Yıldönümü Kutlamaları", **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**. (Haziran 1998). 3/8: 49-59.

Gerber, David A. "Introduction: Finding Disabled Veterans in History". **Disabled Veterans in History**. ed. David A. Gerber. Michigan: The University of Michigan Press, 2015: 1-51.

Gehrhardt, Marjorie. **The Men with Broken Faces**. Bern: Peter Lang, 2015.

Günay-Erkol, Çimen. "İllet, Zillet, Erkeklik: Eleştirel Erkeklik Çalışmaları ve Türkiye'deki Seyri". **Toplum ve Bilim**. (2018). 145: 6-31.

Gündüz, Aka. **Yarım Osman**. Ankara: Hakimiyeti Milliye Matbaası, 1933.

Güneş, Günver - Elmacı, Mehmet Emin. **Tek Parti Döneminde Aydın'da Cumhuriyet Bayramı Kutlamaları**. İzmir: Zeus Kitabevi, 2013.

Güven, Ferit Celal. **Çakır Ali**. Ankara: Cumhuriyet Halk Partisi Gösterit Yayını, 1937.

Hobsbawm, Eric. **Geleneğin İcadı**. der. Eric Hobsbawm - Terence Ranger. çev. Mehmet Murat Şahin. İstanbul: Agora Kitaplığı, 2006.

Işık, Emre. **Beden ve Toplum Kuramı**. İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 1998.

İdem, Tekin. “Erzurum’da Cumhuriyet Bayramı Kutlamaları (1938-1944)”. **International Journal of Economics, Politics, Humanities & Social Sciences**. (Güz 2021). 4/4: 194-206.

Kurnaz Şahin, Feyza. **Osmanlıdan Cumhuriyet’e Harp Malullerinin Sosyoekonomik ve Sağlık Durumları (1877-1939)**. Ankara: Genelkurmay Personel Başkanlığı Askerî Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Daire Başkanlığı Yayınları, 2014.

Lichau, Karsten. “Feeling Political on Armistice Day: Institutional Struggles in Interwar France”. **Feeling Political: Emotions and Institutions since 1789**. ed. Ute Frevert vd. Palgrave Macmillan, 2022: 189-217.

Malone, Hannah. “Feeling Political in Military Cemeteries: Commemoration Politics in Fascist Italy”. **Feeling Political: Emotions and Institutions since 1789**. ed. Ute Frevert vd. Palgrave Macmillan, 2022: 219-248.

Mutlu, Mustafa. “İzmir’in Kurtuluş Yılı Dönümlerinin İzmir Basınına Yansımaları (1923-1938)”. **International Journal of Science Culture and Sport**. (Temmuz 2015). 3: 588-598.

Namal, Yücel - Toparlak Şahin, Melek. “Zonguldak’ta Cumhuriyet Bayramı Kutlamaları (1925-1938)”. **Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**. (2022). 8/16: 681-706.

_____, “Cumhuriyetin Onuncu Yıl Kutlamaları: Çorum Örneği”, **Belgi Dergisi**, Pamukkale Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını, (Kış 2024/1), 27: 45-62.

Nora, Pierre. **Hafıza Mekanları**. çev. Mehmet Emin Özcan. Ankara: Dost Kitabevi, 2006.

Özbudun, Sibel. **Ayinden Törene**. İstanbul: Anahtar Kitaplar, 1997.

Özçelik, Mücahit. “23 Nisan Çocuk Bayramı’nın Ortaya Çıkışı ve 1922-1929 Yılları Arasında 23 Nisan Kutlamaları”. **Gazi Akademik Bakış Dergisi**. (Kış 2011). 5/9: 265-284.

Özkan, Gülден. “Cumhuriyet Meydanları ve Toprak Alma Törenleri Örneğinde Ulus İnşa, Toplumsal Bellek ve Halkla İlişkiler”. **Kültür ve İletişim Dergisi**. (Mart-Eylül 2022). 25/49: 153-181.

Öztan, Güven Gürkan. **Türkiye’de Çocukluğun Politik İnşası**. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2019.

Öztürk, Yücel. “30 Ağustos Zafer ve Tayyare Bayramı Kutlamaları: Amaç, Süreç ve Kazanımlar”. **History Studies**. (Aralık 2018). 10/9: 231-244.

Öztürkmen, Arzu. “Celebrating National Holidays in Turkey: History and Memory”. **New Perspectives on Turkey**, (2001). 25: 47-75.

_____, “Milli Bayramlar: Şekli ve Hatırası-I”. **Toplumsal Tarih**. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, (Nisan 1996). 28: 29-35.

_____, “Milli Bayramlar: Şekli ve Hatırası-II”. **Toplumsal Tarih**. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, (Mayıs 1996). 29: 6-12.

Parlak, İsmet – Kaftan, Erdem. “Bir İktidar Pratiği Olarak Militarizm”. **Düşünen Siyaset Dergisi**, (2016). 32: 169-209.

Plaggenborg, Stefan. **Tarihe Emretmek: Kemalist Türkiye, Faşist İtalya, Sosyalist Rusya**. İstanbul: İletişim Yayınları, 2015.

Poggi, Gianfranco. **Devlet: Doğası, Gelişimi ve Geleceği**. çev. Aysun Babacan. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2014.

Reid, Fiona. **Broken Men: Shell Shock, Treatment and Recovery in Britain 1914-1930**. London: Bloomsbury Publishing, 2012.

Sakaoğlu, Necdet. “Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı’nın Tarihinden”. **Toplumsal Tarih**. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, (Nisan 1998). 52: 4-12.

Salman Bolat, Bengül. “Milli Bayram Olgusu ve Türkiye’de Yapılan Cumhuriyet Bayramı Kutlamaları (1923-1960)”. Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi, 2007.

Sancar, Serpil. **Erkeklik: İmkânsız İktidar**. İstanbul: Metis Yayınları, 2016.

Sander, Mithat Sadullah. **Seçkin Edebiyatçılarımızın Biyografileri**. İstanbul: Kültür Matbaası, 1943.

Sencer, Emre. **Ordu ve Millet: 1930’larda Almanya ve Türkiye’de Askerî Kültür**. İstanbul: İletişim Yayınları, 2018.

Sınmaz-Sönmez, Cahide. “Cumhuriyetin Onuncu Yıldönümü Kutlamaları ve 26 Ekim 1933 Tarihli Genel Af Yasası”. **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**. (Mayıs-Kasım 2004). 33-34: 89-101.

Sünbuloğlu, Nurseli Yeşim (derleyen). **Erkek Millet Asker Millet: Türkiye’de Militarizm, Milliyetçilik ve Erkek(lik)ler**. İstanbul: İletişim Yayınları, 2013.

_____, “ ‘Hiper-Görünürlükten Görünmezliğe’: Gaziliğin Hegemonik Erkekliğe Eklemlenmesi Üzerine Bir Medya İncelemesi”. **Toplum ve Bilim**. (2012). 123: 93-115.

Theodosiou, Christina. “The cult of the fallen soldier in France during the Great War”. **The Age of Anniversaries**. ed. T. G. Otte. London: Routledge, 2018: 168-183.

Tuna Elal, Yücel. **Gazi Rasih Tuna (1894-1949)**. Kasım 2001. (yayın yeri ve yayınevi bulunmamaktadır.)

Tunçay, Mete. **Türkiye’de Piyango Tarihi ve Millî Piyango İdaresi**. Ankara: Milli Piyango İdaresi Yayını, 1993.

Ünüvar, Süleyman - Kellecioğlu, Sevim. “Gaziantep’te Cumhuriyet Bayramı Kutlamaları ve Basına Yansıması (1933-1938)”. **Türk Dünyası Araştırmaları**. (Eylül-Ekim 2016). 224: 171-190.

Üstel, Füsün. **“Makbul Vatandaş”ın Peşinde**. İstanbul: İletişim Yayınları, 2008.

War and Remembrance in the Twentieth Century. ed. Jay Winter, Emmanuel Sivan. New York: Cambridge University Press, 1999.

Winter, Jay. **Remembering War**. London: Yale University Press, 2006.

Yücel, Volkan. “Hafıza Yeri-Kimlik Yeri”. **Özneler, Durumlar ve Mekânlar**. yay. haz. İ.Emre Işık - Yıldırım Şentürk. İstanbul: Bağlam Yayınları, 2009: 101-115.

Zürcher, Erik-Jan. “Institution Building in the Kemalist Republic: The Role of the People’s Party”. **Men of Order: Authoritarian Modernization Under Atatürk and Reza Shah**. ed. Touraj Atabaki, Erik J. Zürcher. London & Newyork: I.B. Tauris, 2004: 98-112.

EKLER

Ek 1: Himaye-i Etfal Nizamnamesi, 1337 (1927), sayfa 3.

Ek 2: Ülkenin dışıl imgeselleştirilmesi bakımından antik ikonografi ve Cumhuriyet timsallerine örnekler

Ek 3: Bir grup malûl gazinin ekonomik koşullarından şikayetleri üzerine yazdıkları yazı ile birlikte Cumhuriyet gazetesine gönderdikleri fotoğraf

Ek 4: Malûl gaziler resmigeçitte yürürken

Ek 5: Malûl Miralay İsmail Hakkı Bey'in 1931 yılında Başvekalet'e yazdığı mektup

Ek 6: Malûl Yüzbaşı Rüştü Altunöz'ün Cumhurbaşkanlığı'na yazdığı mektup

Ek 7: 10. Yıl Kutlamalarına İlişkin Resmigeçit Sırası

Ek 8: 26 Ağustos Ordu Malûlleri Günü'nün İlk Töreni

Ek 9: Nurettin Artam'ın harp malûlleri adına kaleme aldığı yazı

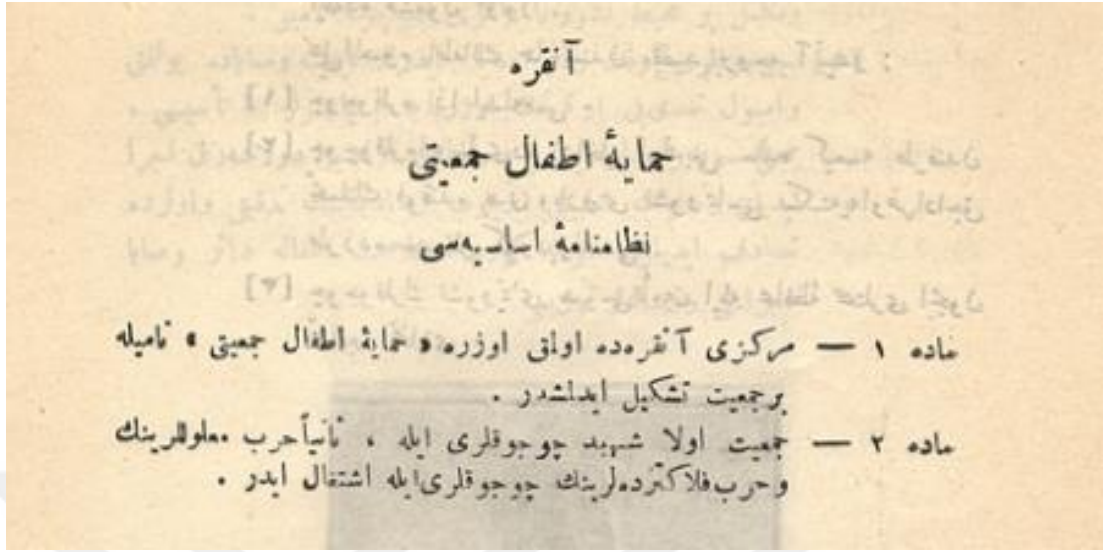
Ek 10: Malûl Gazi Rasih Tuna'nın 26 Ağustos 1940'taki törende malûllere yaptığı konuşma

Ek 11: Malûl gazilerin 26 Ağustos 1941'de Ankara'da yaptıkları tören

Ek 12: Malûl gazilerin 26 Ağustos 1943'te Taksim Meydanı'nda yaptıkları tören

Ek 13: Malûl gazilerin 26 Ağustos 1946'da yaptıkları tören

Ek 1: Himaye-i Etfal Nizamnamesi, 1337 (1927), sayfa 3.

Madde 2’de şöyle yazmaktadır: Cemiyet evvela şehid çocukları ile saniyen harb malûllerinin ve harb felaketzedelerinin çocukları ile iştigal eder.

Ek 2a: Ülkenin dışıl imgeselleştirilmesi bakımından antik ikonografi ve Cumhuriyet timsallerine örnekler

23 Nisan 1927 tarihli *Cumhuriyet* gazetesi

Ek 2b: Ülkenin dışı imgeselleştirilmesi bakımından antik ikonografi ve Cumhuriyet timsallerine örnekler

Ek 3: Bir grup malûl gazinin ekonomik koşullarından şikayetleri üzerine yazdıkları yazı ile birlikte Cumhuriyet gazetesine gönderdikleri fotoğraf

Cumhuriyet, 20.09.1929.

Ek 4: Malûl gaziler resmigeçitte yürürken

Malûlgazilerimiz ön safta

Malûl gaziler Cumhuriyet bayramında yapılan resmigeçitte ilk önde geçerlerken

[Malûl gaziler, dün kazandığımız zaferlerin kahramanları, Türk istiklâl ve hürriyetinin kaidelerini kurmak yolunda vücutlerinin bir veya bir çok parçasını feda etmiş unsurlardır. Bu seneki Cumhuriyet bayramı merasiminde programın en başına onlar geçirildi ve bu vatan fedailerinin kıymetleri tebci edildi. Hükûmetin bu hareketinden pek minnettar olan malûl gaziler namına cemaiyet merkezinden dün şu mektubu aldık:]

Pek muhterem Beyefendimiz,
«Dünkü Cumhuriyet bayramı merasiminde sevgili Cumhuriyet hükûmetimiz harp malûllerine en ön safta yer vermek suretile şimdiye kadar daima esirgemediği büyük şefkatlere ilâveten çok yüksek kadirşinashık âsarı göstermiş ve bu eseri âtîfet ve şefkat Malûl gazilere yüreklerine sığmayan sevinç ve heyecanlar bahşetmiştir.

Türk Malûl gazileri, sevgili Cumhuriyetin harp malûlleri bilâistina bütün milletin ve başta Ulu Gazi bulundukları halde bilûmum ricali hükûmetimizin şefkat ve âtîfetine, çok derin muhabbetlerine mazhar olmakla bahtiyardır.

Malûl gazilerin bu bahtiyarlık ve minnettarlıklarını necip Türk milletine, Cumhuriyet mabedini kuranlara, onun yüksek düşünen başlarına ve bütün dünya effâri umumiyesine ilân ederek Malûl gazi kardeşlerinin bu heyecanlarına tercüman olmuştur.»

Mütekait Harp Malûlleri Cemiyeti
umumi kâtibi İbrahim

Cumhuriyet'in 31.10.1931'deki sayısında yer alan bu haber, malûl gazilerin Cumhuriyet bayramı kapsamında yer aldıkları ilk resmigeçite ait olması açısından önemlidir.

Ek 5: Malûl Miralay İsmail Hakkı Bey'in 1931 yılında Başvekalet'e yazdığı mektup

Baş Vekâlet Mâstezarlığına

Efendim,
İstiklal harbi maluliyim. Zati elilerine harp malul
lerinin ne demek olduğunu tesrih zayıttır. Yalnız
milli sürur, milli merasim, milli istima günlerinde
her millette malullere bir yer verilirken bilmem ne
den bizde zavallı harp malulleri her zaman unudulur.
29 teşrinî evvel CUMHURİYET bayramı için yapılan tr
tribünlerde bazı sınıflar için yerler ayrılmıştır.
Büyük zaferimizin en büyük nimeti olan CUMHURİYETİNİ
zin tesidi günü o zafer malullerinin, harp maluller
inin düşünülmesi, ve kendilerine meslektaşları yanı
nda tribünlerde bir yer tahsis edilmesi, maluliyeti
sabit malul zabıtına da tribün kartı verilmesi el
bette evliysayı umur efendilerimizin millet maluller
ine böyle sürur günlerinde gösterecekleri bir kdir
şinaslık olurdu diye düşünüyorum. Eger malullerden
milletin bu kâdercık kadirşinaslığı esirgenmiyorsa
icabının icrasını arz ve istirham eylerim efendim.
İstiklal harbi malul
erkânı harp Miralay

Yenişehir Kimar Sokak
No 15

I. Hakkı

Tahrirata? 3
3.11.31 4712 030 10 3.11.31 198 352 3

Ek 6a: Malûl Yüzbaşı Rüştü Altunöz'ün Cumhurbaşkanlığı'na yazdığı mektup

T . C . Cumhuriyet Başkanlığı Yüce Makamına

MEVLETTİ ALP

Mersinde ikamet eden mütakait Subaylarını müte'essir eden bir Hadiseyi arz edeceğim .

şöyleki : Türk Milletini yekindiren ve onu mezardan kürsü müallaye isaad eden ve Hakkın Hak olduğunu Beşeriyet , medeniyet ve insaniyete filen tanittiren Türkiye Cumhuriyeti idaresidir . Cumhuriyetin Bayramlarını değil , bütün Türk Milleti Harici Hudutte kalan ve eski Türk imparatorluğundan ayrılan aksam , doğu ve batıda bulunan bütün islam ulusları ile birlikte Haksizliğe uğramış ve kurban olmuş uluslar 12 inci yıl Bayramını canı yürekten kutladılar , diğer Bayramlara nisbeten insanın bu Bayramda duyuya geldiği Hazz , zevk ve sürürü tarif etmek ve anlatmağa mefküresi kadir olmamakla beraber kaleimde kasirdir insan Hissiyat ve ihtisasatını ifade edememesi acaba mümkünmidir fakat bunun ögüntüsü nekadardır yapilsa yeri vardır ve bu ögüntünün karşusunda insanın ifadesi değil Her şey izharı aciz eder .

Cumhuriyeti idarenin tahakkukı : koca tepe günü Cumhuriyeti idare tamamen tahakkuk ettiği vakit onu tahakkuk ettiren Büyük Millet Meclisinin Orduları ve onların başındaki Baş Buğ bulunan yalınız Türk Milletinin değil meşrik ve mağribin Atası bulunan ve Türklüğün sulbu sahihinden doğan Ata Türk idi bu zaferi kazanmak için Türk Milleti namine yegane salahiyettar olarak Hareket eden ve cansızlara can veren Baş Buğ o savaşta o gün ve o anda orduların Büyük ve kılgı ile maddeten ve ruhan Halı temas ve irtibatta bulunmakla beraber bilhassa emirlerini Türk Ordusunun subayları vasıtasile Komutanlarına tebliğ ediliyordu Komutanlar onunla sıkı irtibatı (oda Komutanlar ve Subaylarla mefküre irtibatını) te'sis ve muhafaza ederek zafer savaşını nihayete kadar götürerek düşman ordularını emperyalizim mefküresi ile birlikte denize döktürmüştü Ak denizin mümanesi olmamış olsaydı Türk ordusunun saldırışı karşusunda Yunan Uluğu venedik gölüne dökülmüş ve Haritalı alemden silinmiş bulunacaktı , Cumhuriyeti idare koca tepe günü Türk Ulusunun mefküresinde tamamen yer edinmişti fakat Türklüğün imanına yemin edeyimki Cumhuriyeti idare mefküresi Atatürkün 38 inci Alay Komutanlığınca deruhde ettiği vakit mefküresinde yer edinmiş olduğunu bir çok arkadaşlar şahit olmuştur çünkü ben o Alaydan yetişmiştim doğusuna gelince kendisiyle beraber doğmuştur .

Atatürk : Hükümet Başkanları ile ve teşrifatte mevki olan askeri muvazzaf ve mütakait Subaylar ve sivil memûreyin ve saire ile Ankarada ve Her Taraf ve mevkı aynı şekil ve formül üzere Cumhuriyet Bayramı Balosunu büyük bir zevk ve

51

Ek 6b: Malûl Yüzbaşı Rüştü Altunöz'ün Cumhurbaşkanlığı'na yazdığı mektup

DEVLETİ MİLLÎYE 2

gatafatla kutlarken Mersin Mühitinde verilen Cumhuriyet Balosunda maal esef ihtiyat mütakait ve malul Gaziler subaylarına yer verilmeyerek bu Şereften mahrum bırakılmış ve Mersin Balosunda Atatürke karşı Hazırlanan süü kastta zimmedhal bulunan İtalya Hükümeti olduğu Halde İtalya Kolonisine mensup levan-tilere ve daha bir çok manasız hristiyanlara davetiye gönderilerek yer verilmiş ve mütakait subaylarının o Baloda bulunmaları için yer verilmemiş olmasının sebep ve Hikmeti şayanı Hayret ve istiğrap olmakla beraber mes'elenin nezaketi nazarı dikkati celbe değer ve son derece cayı te'emül görülmektedir . acaba bu Hata neden ileri gelmiştir umutlanlıktanmı yahut kasdenmı yoksa mefkürenin Hata olmasındanmı ileri geliyor , Hürmetkarları bulunduğumuz , nezaket ve insaniyet perverliklerine inzımm eden mesleklerinin kudsiyet ve ulviyetinin meftunı olduğumuz ve kendilerine daima pek hürmetkâr davrandığımız Cumhuriyet Halk partisi İçel Vilayeti Hey'eti İdare Başkanı ile Kaza Hey'eti İdare/Başkanı Doktor Mahmut Develi ile Doktor Abdullah Ersoyı tenzih eder Hatanın fecaatını Balo komitasının Hey'eti müretibesindemı aramak yoksa eski muharip Subaylarının ateş ergistrası teranesile Büyük sahnelerde yapmış oldukları Ulus Dilevleri danslarından pek yorğun bulundukları için kendilerini yormamak fikrile bu gibi şerefli kâlfetlerden kendilerini uzak bulundurmak üzere e azade kilinmişler olsa gerektir . Doktor Mahmut Develi ile Doktor Abdullah Ersoyun kesretî istiğallerinden dolayı da davetiye listesini tedkik etmemiş olmaları ihtimalı kavi olmakla beraber ikinci bir şekil komite Hey'eti ihtimalkı bunları atlatmış olsa gerektir buna binaen komite Hey'etinin orduye karşı Hürmetlerini müeyit olmak üzere ordunun eski muharip subaylarına Hürmet gösterilmek şöyle dursun bütün Hürmetsizlikle dolu olarak gösterdikleri bu tahkiri hazim etmek Türk ordusunun göbeginden doğmuş Şehit yüzbaşı Mesut oğlu Harp malulu mütakait ön yüzbaşı Rüştü Altunöz ve diğer mütakait subayların haysalaları buna müsaait değildir Fransızların memleketi işgal esnasında mutuk söyleyen iller alkışlayanlara yer verilsünde eski subaylara yer verilmemesi acaba memleketin gençlik mefküresile ne dereceye kadar kabili teliftir . biz bu hakareti Hazim edebilmek için Türk ordusundan ve Türk milletinden ya büsbütün tecerrüt etmiş bulunmak ve yahut en hafifî üzerimizdeki teğrifatı nezi etmekle kabil ola bilir acaba bir zabıt takaude sevk edilirken teğrifatteki mevkiî ve mefküreside takaude sevk ediliyormu Harp malulu bulunan subayların maluliyetleri dimağa kadar sirayet ediyormu bundan başka Partinin vermiş olduğu bu Baloyu Parti azasından ocak ve nahiye Hey'eti idarelerinde bulunmuş ve baloda buluna b

maluliyetlerini Haris bırakmasına -

lim acaba bizim damasını bilmiyoruz

52

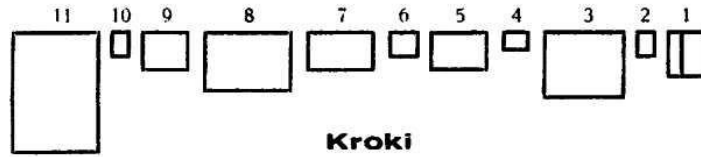
Ek 6c: Malûl Yüzbaşı Rüştü Altunöz'ün Cumhurbaşkanlığı'na yazdığı mektup

Noksan orduların tahkiyatını bilmiyorlar bu kabahati bizden arayalım yoksa bu
le komitesinin hasta ve sakat mefkûresinde arayalım Parti üyelerinden olup
gahiyyetlerini saydımız ve mevki: icimaileri yüksek bir çok kimselere de Ba-
lada yer verilmemiştir zamanla göre Balo komitesinde mütakait Jandarma zabita
ninden ve vaktile Enver Ali ve gûreklisi ticaret Hasesi sahibi bulunan Say En-
er Ali de vardır bu zatın kendisini yetiştiren Ordu ocağına bu kadar bigane ko-
lansına hayret etmekten elden gelmiyor mes'elede bir incelik vardır incelemek
lazımdır . Biç olmasa -tatürke Hürret olmak üzere -tatürkin humanda etmiş ol-
duğu 36 inci Alaydan yetişen bir armağanı sabai inenaiyyetin hangi vicdanı bunu
ihmal eder yoksa rütbesinin küçük kalmış olmasiyle mevkiinde küçük kalmış ol-
masinemi delalet eder . zamanla göre Balo Hey'eti davetiyeleri yazarken bizde
ve Hatta bütün esnabi ordularında ve Hükümetlerinde en evvel Harp malûlerini
ve onu mütakait enki maharip mütakait subayları namine lâzımı kadar ve badehi
digerlerine yazılması usul ve icabatıdır . binaen aleyh nev an memaketen bi-
se yapılan bu habaretten dolayı (münasip görüldüğü takdirde) divanı haysiyete
müracaat etmek hususundaki Hakkımız mahfuz kalsın üzere Hakkassinin ne yolda
ifası lazim geleceği namına re'yi atalaridir yuce şanis .

Mersin : Kiremithane Mahallesinin Silifke caddesinde
204 Numaralı evde oturan Harp Malûlu mütakait
En yüzbaşı Rüştü Altunöz . İsmi HURROSA
343-336

R. altunöz

Ek 7a: 10. Yıl Kutlamalarına İlişkin Resmigeçit Sırası

İzahat :

- 1 — Seyirci zabıtlar ve askeri memurlar, zabıtlar sağıda memurlar solda rütbe ve kıdem sırasile ve yerin genişliğine göre derin şekilde.
- 2 - Seyirci Üniformalı ihtiyat zabıtları. Zabıtlar gibi rütbe ve kıdem sırasile.
- 3 — Asker. Yerin genişliğine göre kumandanlıkça tertip edilecek şekilde.
- 4 — Geçişte yürüyebilecek harp malûlleri. Arzu edenler.
- 5 — O mahalde bulunabilen seyyar ve sabit Jandarma.
- 6 — Polis. İnzibata memur olanlardan madası kıt'a halinde.
- 7 — İzciler, mektep sırasile.
- 8 — Mektepler. derecelerine göre. Aynı derecede olanlar alfabe sırasile.
- 9 — Sporcular. Kulüp isimleri alfabe sırasile.
- 10 — Milli hayır cemiyetleri alfabe sırasile.
- 11 — Halk sınıf farkı olmaksızın intizamlı şekilde bir kütle halinde.
- A) — Yukarıdaki şekil merasim yerinin haline göre bir hat üzerinde veya kırılmış hatlar (zaviyeli) halinde olur.
- B) — Numara ile gösterilen her birlik arasında 20 adım, aynı numara içinde muhtelif birlikler arasında beş adım aralık alınır.

Ek 7b: 10. Yıl Kutlamalarına İlişkin Resmigeçit Sırası

Madde 9 — Geçiş resmi sırası aşağıda gösterilmiştir:

- A) Ordu (yerin en büyük askeri komutanının tertibi üzere)
- B) İstiklâl ve inkılâp için canlarını, uzuvlarını vermiş olan kahramanları temsilen her rütbeden zabıt, nefer, harp malûlîleri (geçiş resminde yürümeyecek veya güçlüğüle yürütecek malûlîlerin rahatsız olınmaları için bunlar tribünde kahramanlara hürmet nişanı olmak üzere ayrılacak yerde bulunurlar.)
- C) İhtiyat zabıtları (üniformalı)
- D) Devlet idare kuvvetini temsil eden zabıta kuvvetleri (Jandarma ve Polis kıtaları)
- E) İzçiler
- F) Mektepliler
- G) Sporcular
- H) Millî cemiyetler (Hilâfiahîmer, Himayeettîal, Tayyare, Maarif, Millî İktisat ve Tasarruf cemiyetleri) (Millet içindeki mevki ve vazifelerini, hizmetlerini temsil eden resim, bayrak vesaire ile süslenmiş araba ve kamyonlarla)
- İ) Halk kütlesi:

Ek 8: 26 Ağustos Ordu Malûlleri Günü'nün İlk Töreni

Ulus, 27.08.1939.

Harp malûllerine

Bir omuz nasıl parçalanır, bir ayak nasıl uçar ve bir kol kemiği nasıl kırılır? Onları sıcağı sıcağına görmüş olanlardanım. Bir bomba parçası, bir gülle parçası, bir kurşun ve nihayet bir süngü, üzerinde vatanım ve ailenin uzun yıllar ihtimam göstererek büyüttüğü, yetiştirdiği yiğit bir delikanlıya, onu ebediyen yere devirmek hıncı ve kını ile çarpar. Dedikini yapabilirse vatanım uzak sınırlarında bir kucak toprağın koynuna bir şehit verir ve onun adsız hatırası arkasında için için ağlarız.

Eğer vatan delikanlısının bünyesi bomba parçasına, gülle parçasına, kurşuna ve nihayet süngüye râm olmaz da, vücudunun bir parçasından ayrılmak pahasına, hayatta kalırsa o zaman bütün sağlam vatandaşların saygı ve sevgisini örselenmiş vücuduna çekerek aramızda yaşar; ona harp malûlü deriz.

Harp malûlü, ateş boyunda gösterdiği babayiğitliğin nişanesini vücudunda ve nişanını göğsünde taşıyan bir kahramandır.

Onun gözü görsün, görmesin gözlerini öpmek, onun ayağı tutsun tutmasını dizlerini okşamak, onun parmakları olsun olmasın elini sıkmak; onun omuzları isterse delik deşik olsun, boynuna sarılmak borcumuzdur.

Sınır boylarında bir kucak toprağın koynuna verdiğimiz yiğitlere şehit, savaştan dipdiri, sapasağlam dönenlere gazi deriz.

Harp malûlü ise bize cepheden gazi havası ve biraz da şehit hatırası getiren kahraman vatan çocuğudur.

Benim gazi ve biraz da şehit kardeşlerim, 26 ağustos taarruzunun yıldönümünde, dün sizi zafer anıtına çelenk koyarken birer gazi gibi, şehitlikte tören yaparken de birer şehit gibi selâmladım.

Vatanın saf ve temiz havasında, henüz, sulhun güzel ve durgun rüzgârı esiyor. Fakat günün birinde bu havanın yerine savaşın uğuldayan kasırgası, ortalığı alt üst eden borası kaim olursa, o zaman tek ve bütün vatanın çocukları, tek ve bütün bir kale gibi sınır boyuna sa'dırmak isteyenlere yüklenecektir.

Öyle bir gün gelirse, hepimizin sizi de kıskandıracak bir kahramanlıkla vatan borcunu ve millet vazifesini göreceğimize kırık kollarımızın, kopuk bacaklarımızın ve güneş ışığından mahrum kalmış gözlerinizin üzerine yemin etmek arzusunu duyuyorum.

Nurettin ARTAM

Ek 10a: Malûl Gazi Rasih Tuna'nın 26 Ağustos 1940'taki törende malûllere yaptığı konuşma

BÜYÜK TAARRUZUN BAŞLADIĞI GÜN

**Ordu malûlleri bayramı
dün hararetle kutlandı**

**Atatürk heykeli önünde merasim
yapıldı, nutuk söylendi**

Törenden bir intiba ve nutuk söyleyen B. Rasih

Türk ordularına zafer kapılarını açan 26 Ağustos günü ordu malûllerinin bayramı olduğundan bu bayram hararetle tesit edilmiştir.

Ordu malûlleri dün sabah parti binasında toplanarak hep birlikte cümhuriyet meydanına gitmişler ve Atatürk heykeli önünde merasim yapmışlardır. Atatürk âbidesine çelenkler konulmuştur.

Ordu malûller birliği adına B. Rasih Tuna törende aşağıdaki nutku söylemiştir:

RASIH TUNANIN NUTKU

Törenimize şeref veren muhterem vatandaşlar, sayın büyükler:

Vatanın mukaddes topraklarını temiz kanlarıyla sulamış olan arkadaşlar, onların yerini tutan genç, dinç kahraman Türk askerleri,

Vatanın harimi ismetine giren düşmana Kocatepede 18 sene evvel bugün 26 Ağustos günü saldırmıştık. Bugün Ebedi Şefimiz Atatürkün ve Milli Şefimiz İnönünün gösterdiği yolda ileri aldığımız gündür.

Bugün Türk tarihini yeniden parlatan büyük zaferin başlangıcıdır. Türk varlığının, Türk istiklâlinin, Türkiye cümhuriyetinin ve büyük Türk inkılâplarının temeli bugün atılmıştır. Bugün hamle günü, hücum günü, savaş ve saldırgan gün ve ölüm günüdür. Onun için biz ordu malûlleri bugünü kendimize bayram olarak seçtik.

Ey Dumlupınarda, Sakaryada, İnönünde, Kütülamarada ve Çanakkalede binlerce kahramanlık yaratmış olan ordu

— SONU 2 inci SAYFADA —

Yeni Asır, 27.08.1940.

Ek 10b: Malûl Gazi Rasih Tuna'nın 26 Ağustos 1940'taki törende malûllere yaptığı konuşma

BÜYÜK TAARRUZUN BAŞLADIĞI GÜN

— BAŞTARAFI 1 İNCİ SAHİFEDE —

malûlleri, ey şehitlerden arda kalanlar:

Bu savaşlarda bizimle omuz omuza çarpışarak şehit düşen arkadaşlarımızın mukaddes hatıralarını anmak için Dumlupınarda tören yapılıyor.

Orada bulunmıyan bizler de o büyük hamleyi hatırlamak o kan ve ölüm savaşını içimizde tekrar yaşatmak için burada toplandık. Mukaddes şehit arkadaşlarımıza hürmeten sizi bir dakika sükûta davet ederim.

Ey kolsuz bacaksız gözsüz kulaksız fakat arslan yürekli Türk erleri, Türk subayları.

Roma surlarını aşan, Çin seddini geçen Türk akıncılarının yiğit torunları sizsiniz. Buz denizinden kızgın çöllere, Tuna ve Ren menbalarından Ynkçe kıyılarına kadar yarı dünyaya hükmeden Türk kahramanlarının halefi sizsiniz. O geniş ülkelerden çekile çekile küçük ve şirin vatanımıza sığındık. Türk milletine bu vatan çok değil dardır bile. Bundan fedâ edecek bir karış toprağımız kalmamıştır. Sulh ve sükûnla bu ülkede çalışıyoruz. 18 sene evvel bu mukaddes topraklar da düşman ayakları altında kaldı. Bizler son ininde bekliyen kaplanlar gibi düşmanın üzerine atıldık. Onu parçaladık ve topraklarımızdan bir paçavra gibi attık. Öz kanımızla yağrılmış olan bu mukaddes yurdu, büyük Milli Şefimizin bir işareti üzerine aynı azim, aynı şiddet

ve aynı kahramanlıkla bu gün de, yarın da, her zaman da müdafaa edeceğimize bütün dünya emin olsun.

Ey garbın ve şarkın medeni, vahşi bütün milletleri:

Ey şehit kardeşlerimizin kemikleriyle dolu mübarek vatan, güzel Anadolunun dağları, taşları, ormanları, çağlayan ırmakları:

Hep şahit olun. Başımızdaki Atatürkün, Ebedî Şefimizin mukaddes huzurunda, onun heykeli önünde onun adına ant içiyorum. Kim olusa olsun bu sevgili ve mübarek vatana el uzatacak, göz koyacak düşmana karşı, büyük Milli Şefimiz İsmet İnönünün bir işaretile bir saniyede atılacağız. Bugün ordudaki genç ve kahraman arkadaşlarımızın önünde kırık kolumuz ve bacağımızla, keskin dişimiz ve tırnağımızla, arslan yüreğimiz ve yenilmez irademizle saldıracağız. Üstümüze gelecek düşmanın geniş ağzını on sekiz sene evvel olduğu gibi yırtacağız. Onu yine bir paçavra gibi dışarı atacağız. Bu kahramanlık, bu sönmez ateş, bu aşk ve heyecan bizim kanımızda ve ruhumuzdadır.

Bu ahdüpeyman üzerine sözüme son verirken sizleri hürmetle selâmlarım. Ve büyüklerimize, partimize, cümhuriyete ve vatana bağlılığımıza benimle birlikte tekrarlamaya sizi davet ederim:

Yaşasın Türk vatani, yaşasın Türk milleti, yaşasın büyük Şefimiz İsmet İnönü, yaşasın kahraman ordumuz...

Yeni Asır, 27.08.1940.

Ek 11: Malûl gazilerin 26 Ağustos 1941'de Ankara'da yaptıkları tören

Akşam, 28.08.1941.

Ek 12: Malûl gazilerin 26 Ağustos 1943'te Taksim Meydanı'nda yaptıkları tören

Harb malûlleri dün Cumhuriyet abidesine çelenk koydular

Harb malûlleri âbide önüne

Dün harb malûlleri, 26 Ağus-
tos, malûl subaylar günü müna-
sebetile, saat 11 de Taksim âbi-
desine çelenk koymuşlardır. Ö-
nünde bando ve bir kıt'a asker
olduğu halde Taksim meydanına

gelen harb malûlleri, İstiklâl
marşını müteakib âbideye çelenk
koymuşlar, müteakiben harb ma-
lûlleri namına bir zat nutuk söy-
lemiş ve törene bu suretle nâha-
yet verilmiştir.

Son Posta, 27.08.1943.

Ek 13: Malûl gazilerin 26 Ağustos 1946'da yaptıkları tören

Cumhuriyet, 27.08.1946.